

ACIPAYAM VE ÇEVRESİNDE MESKEN VE MESKEN İLE İLGİLİ ETNOGRAFİK ARAŞTIRMALAR

Dr. ORHAN AYDIN ACIPAYAMLI

Antropoloji ve Etnoloji Kürsüsü Etnoloji Asistanı

GİRİŞ

Mesken üzerinde ki çalışmalarla yalnız etnoloklar değil coğrafyacılar¹ tarihçiler², ekonomistler³, güzel san'atlarla meşgul olanlar⁴ ve daha bir çok ilim müntesipleri ilgilenmişlerdir. Tabii her bilim kolu, meskeni, kendi gayesine uygun bir şekilde ele almış ve bu hususta kendisine has olan metodu kullanmıştır. Nitekim coğrafyacılar meskeni insanın çevresiyle münasebeti bakımından etüd etmişlerdir. Etnoloklara gelince, insanın meydana getirmiş olduğu eserleri incelemeleri esnasında eve de temas etmek zorunda kalmışlardır. Bu hususta sayısız kitap ve makale yayınlanmıştır. Bunlar aşağıda ki kadrolardan bir veya bir kaçını ihtiva etmektedirler :

1 — İnşaat malzemelerine dayanılarak meydana getirilen travay'lar. Bu hususta evlerin coğrafik dağılışını gösteren tasnifler elde edilmiştir : taş evler, odun evler, toprak evler veya kiremit damlı evler, ot damlı evler, toprak damlı evler. . . Ve bunların coğrafik muhitleri⁵.

2 — Temel atımından evin bitimine kadar geçen zaman içinde yapılan faaliyetler üzerinde durularak hazırlanan travay'lar. Bu suretle ev yapım tekniği tespit edilmiş olmaktadır⁶.

3 — Evlerin şekil, plân, malzeme, yapı tekniği, bölüm, fonksiyon bakımından gösterdikleri hususiyetler ile bu hususiyetlerin meydana gelmesinde, değişmesinde rol oynayan amilleri araştıran travaylar. Bu gibi travay'lar sayesinde etnolojinin metotları (sosyolojik, coğrafik, psikolojik, tarihî) kullanılmak suretiyle menşe, dağılma (benzerlik-aykırılık yönünden de) ve gelişme meseleleri üzerinde bir neticeye varılmak istenmiştir⁷.

¹ Albert Demangeon, Problemes de Geographie Humaine. Paris, 1947; Pierre Deffontaines, Geographie et Religions.

² Will Durand, Histoire de la Civilisation. Paris, 1937; Jacques de Morgan, L'Humanite Prehistorique. Paris, 1937.

³ Richard Thurnwald, L'Economie Primitive, Paris, 1937.

⁴ Hendrik Van Loon, Histoire des Arts. Paris, 1938.

⁵ Urbaine Cassan, Hommes, Maisons, Paysages. Paris, 1946; Robert H. Lowie, Manuel D'Anthropologie Culturelle. Paris, 1936.

⁶ Andre Leroi Gourhan, Milieu et Technique. Paris, 1945.

⁷ Dr. George Montandon, Traite D'Ethnologie Culturelle. Paris, 1934; Rene Maunier, La Construction Collective De La Maison en Kabylie; Rene Maunier, Les Rites De Construction en Kabylie, Paris, 1926; H. Lowie, Manuel D'Anthropologie Culturelle. Paris, 1936; Andre Leroi Gourhan, Milieu et Technique. Paris, 1945.

Memleketimiz meskenle ilgili etnolojik yayımlar bakımından yabancı memleketlere nispetle çok geridedir. Bu hususta zikredeceğimiz bir kaç kitap⁴ ile bir makale⁵ kıymetli olmalarına rağmen etnolojik mahiyette değillerdir. Bazı folklor kitap ve makalelerinde çevre meskenleri hakkında yapılmış çok mahdut çalışmalara⁶ raslıyorsakta bunlar bir değer olmaktan çok uzaktırlar.

Acıpayam, Denizli iline bağlı küçük bir ilçedir. Bu tezi hazırladığımız sıralarda 69 köyden müteşekkildi. Nüfusuda 63150 kişiden ibaretti. Son zamanlarda kendisine bağlı olan Karaman nahiyesinin kaza olması sonunda köy adedi 40'a düştü. Fakat biz etüdümüzü Acıpayamın ilk şekli üzerinde yaptık.

Acıpayam arazisi morfoloji bakımından iki hususiyet gösterir : 1) İlçenin üzerinde bulunduğu Dağsaray yamaçlarını kuzey batıdan güney doğuya doğru kat'eden ova kısmı, 2) Ovanın güney ve batısına raslıyan dağlık ve ormanlık kısım

Acıpayam ve çevresindeki meskenler üzerindeki incelememizi yapmak üzere etnologlarca takip edilen aşağıdaki çalışma sistemine müracaat ettik⁷.

1 — Her şeyden önce araştırma bölgemizle ilgili olan bütün neşriyatı görmek istedik. Çok az sayıda olan bu yayınlardan⁸, bölgenin etnolojisi ve tarihi hakkında lüzumlu hiç bir bilgi elde edemedik. Yalnız Dr. Talip Yücel'in doktora tezinden mümkün olan coğrafik malûmatı temin ettik.

2 — İkinci bir iş olarak etnolojik bir anket açmağa karar verdik. Soruların tespitinde yerli⁹ bilhassa yabancı¹⁰ yayınlardan istifade ettik. Anket Millî Eğitim vekâletince ilgililere tevzi edildi¹¹. Gelen cevapları

⁴ Gazanfer Beken, Garbi Anadolu Mıntıkası Kerpiç Binaları. İst., 1949; Ruhi Kafescioğlu, Orta Anadolu'da Köy evlerinin yapısı, 1949.

⁵ M. Şakir, Sinop ve Muhitinde Eve Dair An'aneler. Bartın Gazetesi, 382.

⁶ Ali Rıza Yalın, Toroslarda Karatepeli Bölgesi, Ank., 1950; Osman Balkır, Balıkesir ve köylerinde Özel Görenek ve İnanmalar, 1935; Hamit Zübeyr Koşay, Alaca-Höyük. Ank., 1951. v. s.

⁷ Roger Pinon, Methodes et Resultats du Folklore. Extrait de "Droit et liberte".

⁸ Ali Vehbi, Acıpayam. Ankara, 1951; İnanç dergileri; Kemal Güngör, Denizli havalisinde Protohistorya ve Historya'yı alâkadar eden buluşlar hakkında. Türk Antropoloji Mecmuası, sayı: 19-22.

⁹ Hamit Zübeyr Koşay, Etnografya ve Folklor Kılavuzu. Ankara, 1939; Haydar Ocakcıoğlu, Etnoğrafya Kılavuzu, İst., 1938.

¹⁰ Rene Maunier, La construction Collective De La Maison en Kabylie. Paris, 1926. s. 74-78; Marcel Mauss, Manuel D'Ethnographie. Paris, 1947, s. 59-63; Arnold Van Gennep, Mabuel De Folklore Contemporaine, III, Paris, 1937, s. 28; Enquetes du Musee De La Vie Wallonie, No. 1, s. 10.

¹¹ Anket yazımızın sonundadır. Tetkikinde çok geniş bir tarzda kaleme alınmış olduğu görülecektir. Fakat biz elde ettiğimiz bütün malzemeyi tezimizde kullanmadık: iskân ve evde kullanılan eşyalarda olduğu gibi... Bölgenin etnik durumunda da vaziyet aynidir. Çünkü meskende göçülen değişikliklere çevre etnisi arasında hiç bir münasebet görülmemiştir. Bölgede etnik bir birlik hakimdir. (Bk. Andre Leroi Gourhan, Milieu et Technique. s. 256-258). Öte yandan, teknik fark gösteren köyler tespit edilmiş ve sebepleri araştırılmıştır (III. Bölüm).

fişledik ve usulüne göre tertip ve tanzim ettik. Böylece, gerek anket cevaplarının gerekse yeter olmamakla beraber mahalli neşriyatın yardımıyla bölge hakkında ilk ve faydalı bilgileri toplamış olduk.

3 — Bundan sonra konumuzla doğrudan doğruya temasta bulunmak üzere bölgede bir kaç tetkik seyahati yapabildik. Böylece anket cevaplarının doğruluğunu kontrol ettiğimiz gibi tespit edilmeyen bir çok hususları da meydana çıkarırdık. Nitekim, ilk seyahatimizde Acıpayam ilçesiyle Yukarıkaraçay, Kızılhisar, Ayaz, Yüreğil, Yatağan, Kuyucak, Yeşilyuva, Karahöyük Afşarı, Sırçalık, Kazatahtalı, Kurtlar, Çorum, Ucarı, Karahöyük, Apa, Taraş, Yassıhöyük, Aladdin, Kırca, Oğuz, Evkara köylerini, ikinci seyahatimizde Akalan nahiyesi ile Bademli, Dereköy, Yumurtaş, Aşağı Dodurga, Yazır, Gümüş, Gılman, Kumafşarı, Dedesil, Darıveren, Alıveren, Kuzören, Kelekçi, Çakır, Köke, Selleri, Çubukçular, köylerini üçüncü seyahatimizde ise Çameli ilçesiyle Masıt, Kolak, Hüsniye, Kabaklar, Deyne, Karabayır, Yusufiye, Arı Mezrası, Emecik, Sofular, Yakubiye, Kızılyaka, Çameli, Belevi, İmamlar, Kolaklar, Gumaalanı, Kınıkyeri, Gireniz Tahtalı, Hacıkurtlar, Kalınozk, Hortma, Gölcük, Ören, Benlik köylerini dolaştık. Bu suretle yeni bir çok materyal elde ettiğimiz gibi eksiklerimizi tamamladık, yanlışlarımızı düzelttik. Böylece yeni bir fiş sistemi meydana gelmiş oldu.

Bundan sonra coğrafik, sosyolojik, psikolojik ve tarihi metotları icabettikleri yerlerde kullanmak suretiyle malzememizi etnoloji biliminin arzu ettiği şekilde değerlendirmeğe çalıştık. Ayrıca kartografik usulü kullanmak suretiyle de bir takım bilgilerin derhal anlaşılır bir hale gelmesini sağlamaya çalıştık. Travayımızı mümkün olduğu kadar aslına uygun bir şekilde göstermek içinde bir çok desenlerle takviye ettik.

Meskenle ilgili etnolojik neşriyat ve metotlardan istifade edilerek meydana gelen bu travayımız aşağıda ki hususları ihtiva etmektedir :

1 — Acıpayamda meskeni meydana getiren inşaat malzemelerinin elde edilişi, nakli, inşaata elverişli bir hale getirilişi.

2 — Acıpayamda meskenin temel atımından dam-çatı bitinceye kadar geçirmiş olduğu safahat. Bu hususta cari olan kaideler ve izahları.

3 — Acıpayam köy evinin hususiyetleri ve bu hususiyetlerin sebepleri: şekil, malzeme, bölüm-fonksiyon, plân, birbirleriyle, çevreleriyle, Türkiye tarihi mesken tipleriyle, bugünkü Anadolu meskeni, ile münasebetleri bakımından. . .

4 — Acıpayam ve çevresinde halk arasında yürürlükte olan meskenle ilgili âdet ve inanmalar¹

Bu küçük travayımızı, yarın daha iyilerini meydana getirebilmek amacıyla, bilim aleminin tenkidine arzederken duyduğumuz heyecanın büyüklüğünü söylemekle gurur duymaktayız.

¹ Bizden evvel bu hususta az neşriyat yapıldığı için derinliğine araştırma yapılamamıştır.

I. BÖLÜM

İNŞAAT MALZEMELERİ

TAŞ—Yapıda kullanılacak olan taşlar : 1) inşaat sahasından, 2) eski ev yataklarından, 3) tarla, tepe, dağ, dere, çay, kuru sel yataklarından, 4) Örenlerden¹, 5) taş ocaklarından elde edilirler.

Köylü inşaatı için gerekli olan taşı kendisine yakın olan yerlerden elde etmeği âdet edinmiştir. Bunları da hazır bir şekilde arazi üzerinden toplarlar. Çoğu dayanıksız ve kaygan olan bu çeşit taşlardan yapılan yapılar da dayanıksız ve kısa ömürlü olmaktadır.

Taşın bol, buna karşı toprak ve ağacın az bulunduğu köylerde temelden başka duvarlar da taştan yapılmaktadır (Ayaz, Sofular, Kuzören, Çameli).

Meydan, tarla, dere, dağ ve örenlerden toplanan taşlar, duvar ve temelde kullanılırken işlenmezler. Ancak sivri kısımları, bu da pek nadir olarak, koparılmaktadır.

Son zamanlarda Acıpayam ve yakınındaki köylerdeki inşaatlarda kullanılmaya başlanan "kayrak" taşı da işlenmemektedir. Zaten bu taş, ocaklardan kalınlığı az safihalar halinde çıkmaktadır.

Bölge yapılarında bir de "düzme taş", "kesme taş", "kaba taş", "küveyke" gibi muhtelif isimler alan taş kullanılmaktadır. Kabataş kalkerli bir taştır. Ocaklardan büyük parçalar halinde elde edilir. Bu sırada çok yumuşaktır. "Kolastar"² (Şek. 1) ve desterelerle, umumiyetle 30X40X50. cm. ölçüğünde, kesilerek yapıda kullanılabilir hale getirilir. Hava ile temasa gelen kabataş sertleşmeğe başlar. Öyleki, bir yıl sonra bu taştan ufak bir parça koparmaya imkân yoktur. İnşaat bakımından ideal bir taştır. Yalnız duvarlarda kullanılır (Çameli, bazı köyleri ve Acıpayam).

Ocaklardaki kayaları parçalamak üzere "varyoz"³, "küşkü" veya "kaldıraç"⁴ (Şek. 2), sivri kazma ile kürek kullanılır.

Taşlar ocaklardan ve "şarлак"lardan⁵ sırtla, "kızak"la⁶, merkep ve hayvanla⁷, kağnıyla, arabayla, kamyonla çekilir. Sırtla taşımada urgan kullanılmaz. İşçi ellerini kalçasının hizasında bulunmak üzere arkasına doğru uzatır. Bu durumda parmak uçları birbirine temas ettiği gibi avuç içleri de yukarı bakmaktadır. Diğer bir işçi, birinci işçinin avuçlarına münasip miktarda taş yerleştirir (Şek. 3).

¹ Harabe.

² Büyük testere.

³ Balyoz kelimesi halk dilinde varyoz şekline inkilâp etmiştir.

⁴ Kayaları yarmak üzere yarıklara sokulan 2 cm. çapında ve 1.5 m. uzunluğunda olan demir çubuk, manivela.

⁵ Kuru sel ve dere yatağı.

⁶ Tekerleği çıkarılmış kağrı.

⁷ Hayvan kelimesi bu bölgede at manasına gelmektedir.

TOPRAK—Toprak inşaatın yapıldığı yerden, nadir olarak civarından elde edilir. Toprakta "kerpiç", "sıva", "harç" ve "badana" gibi inşaat malzemeleri elde edilmektedir.

Kerpiç : Bazı muamelelerden sonra kalıplar haline gelmiş, olan toprağa kerpiç denmektedir. Yapılışı : İnşaat yerinde kerpiç yapılmak üzere kazılan toprak nadir olarak elenir (Ayaz, Kurtlar). Kazıldığı çukurda ufak bir yığın halinde toplanır. Üzerine veya içine "saman kesmiği"¹ dökülür. Sonra bu çukura "arık"², "bakır"³, "bardak"⁴ ve "teneke"lerle su getirilir. Bazanda toprağa önce su "salınmakta"⁵ bilâhère zaman kesmiği katılmaktadır. Her iki ameliye arasında kerpicingin sağlamlığı bakımından hiç bir fark yoktur. Burada dikkat edilmesi gereken tek husus toprağa verilen saman miktarıdır. Bu miktarın az veya çok oluşu kerpicingin ömrünü kısaltmaktadır. Kerpiç için hazırlanan toprak, yeteri kadar su ile doyurulduktan sonra ayak, kürek, çapalarla iyice çığnenir, alt üst edilir, ezilir. Bu hal muhtelif fasıllar halinde bir gün devam eder. Meydana gelen çamur ya hemen o gün veya ekseriya ertesi gün kalıba dökülür. Dinlenmiş ve özleşmiş çamura "halle" denir. Halle kürek yardımıyla iki kişi tarafından taşınan "teskere"⁶ ye konur. Teskereciler⁷, teskeredeki çamuru, düz bir meydanlıkta hazırlanmış olan "kalıplar" (Şek. 4) yanına dökerekler. Bu kalıpların yanları tahtalarla çevrili olup üst ve alt kısımları açıktır. Dikdörtken şekindedirler. "Göz"⁸ sayıları 3 ile 6 arasında değişir. Bazı kalıplardan yalnız aynı büyüklükte olan kerpiçler elde edilmektedir. Bunlar arka arkaya gözlü olanlardır. Eb'adları 15 + 15 + 15 (bu uzunluk kalıbın göz adedine göre değişir) X12X36. cm. dir. Diğer bazılarında ise "ana" ve "kuzu"⁹ adları verilen kerpiçler sağlanmaktadır. Bu kalıplar yanyana dört gözlü oldukları gibi alt alta bir çok gözlü de olabilirler. Dört gözlülerde eb'ad 75X36X12. cm., çok gözlülerde eb'ad 25+15 + 15 (göz adedine göre değişen uzunluk) X36X12cm. dir. Kalıpçı¹⁰ gelen çamuru hemen kerpiç kalıbına koymaz. Önce kalıbını "yağlar". Yani çamurun kalıba yapışmamasını temin etmek üzere tahta veya demir malasıyla (Şek. 5) kalıbın içini ıslatır. Bu ameliyeden sonra, getirilen çamur mala yardımıyla kalıbın içine aktarılır. Kalıptaki çamur malayla güzelce tesviye edildikten sonra kalıp iki dar yüzünden tutularak kaldırılır. Kalıbın alt kısmı açık olduğundan gözlerde kesilmiş bir halde bulunan çamur, yaş kerpiç

¹ İri saman parçaları.

² Yerde açılan su yolu.

³ Bakraç.

⁴ Testi. Bardaklar topraktan yapıldıkları gibi ağaçtan da yapılmaktadırlar.

⁵ Su salmak, su vermek manasına gelir.

⁶ Çamur taşımak için yapılan tahta sedye.

⁷ Teskereyi taşıyan işçilere verilen isim.

⁸ Kerpiç kalıplarındaki bölmelere göz denir.

⁹ Kerpiç kalıplarındaki büyük gözler "ana", küçük gözler "kuzu" adı verilmektedir.

¹⁰ Kalıpları kullanacak kerpiç döken işçilere denir.

halinde yerde kalır. Kalıpçı çalışmasına devam ederek meydana yaş kerpiçle doldurur. Kesilen kerpiç havanın ısı durumuna göre 1-10 gün müddetle aynı yerde bırakılır. Bu arada kerpiçlerin iyice kurumaları için yaş kısımları üste gelmek üzere çevrilirler. Kuruyan kerpiçler toplanarak muhtelif kümeler meydana getirilir. Kerpiçler buradan inşaat yerine teskere veya sırt'la taşınır. Taşıyıcılar umumiyetle erkektir.

Bölgemiz ova köyleri istisnasız kerpiç yapar ve bunu inşaatta kullanır. Ormanlık ve dağlık yerlerde bulunan bir kaç etek köyü müstesna (Kuzören, Güney, Hacıkurtlar, Gireniz Tahtalı, Gölcük), diğer köyler kerpiç kullanmazlar.

Harç : İnceleme çevremizdeki halk., kumla kirecin karışımından ibaret olan harcı kullanmaz. Aynı vazifeyi görmek üzere çamurdan istifade etmektedir. Ev yatağı'na ¹ yakın bir yerde, büyüklüğü yapılacak evin büyüklüğüne göre değişen dikdörtgen veya kare ağızlı bir çukur açılır. Çıkan toprak çukurun içinde toplanır. Kerpiç çamurunun hazırlanması sırasında geçen safhalar, burada da aynen cereyan eder. Meydana gelen "çamur harç", "çamurluk" (Şek. 6) adı verilen hususi tahta teknelerle inşaat yapılan yere götürülür.

Çameli kazasıyla bazı köylerindeki taş yapılarda duvar taşlarının arasına gelen boşluklar harçla sıvanır ve bu harcın üzerine malanın ucuyla çizgilerden ibaret bazı süsler yapılırki o zaman bu harca "çivi" adı verilir.

Sıva : Boz ve beyaz topraktan yapılır. Hazırlanması aynen harcın ki gibidir. Yalnız sıvanın içine nadir olarak saman parçaları atılır. Ayakla çiğnenen sıva makbuldür. Sıva umumiyetle inşaatın yanında yapılır. Acıpayam ve çameli ilçeleri hudutları içinde genel olarak "dış sıva" ² yoktur. "İç sıva" ³ varsa da, bu da hâkim durumda değildir. Sıvasız evler, sıvalı evlerden daha çok fazladır. Sıva bölgede eskidenberi mevcut olan bir yapı unsuru değildir. Buraya son zamanlarda girmiştir.

Çameli bölgesinde iki katlı evlerin tabanına çok ince bir sıva yapılmaktadır. "Düver evlerde" ⁴, "düver" ⁵ lerin arasındaki boşluklar çamurla doldurularak üzeri sıvanır. Bazanda düver evin iç kısmı baştan aşağı sıvanmaktadır. Bu çeşit evlerin tabanlarına ise, lüzum olduğu takdirde "kalın sıva" yapılmaktadır.

Badana : Badana bölgemize son zamanlarda girmiştir. O da çok nadir olarak yapılır. Hele "dış badana" ⁶ hemen hemen yok gibidir. Badana yapmak üzere kireç değilde "beyaz toprak" kullanılır. Bu toprağı, ocaklardan kazma ve kürek yardımıyla çıkarırlar. Her yerde beyaz toprak oca-

¹ Ev temelini kapladığı saha.

² Evlerin dış tarafına yapılan sıva.

³ Evlerin içine yapılan sıva.

⁴ Ağaçtan yapılan evler.

⁵ Kabuğu sıyrılmış ağaçlar.

⁶ Evlerin dış duvarlarına yapılan badana.

ğı mevcut değildir. Uzak yerlerden hayvan sırtında ve sandıklar içinde taşınır. Para ile alınmaz. Beyaz toprakla badana yapmak çok kolaydır. Suda "cıvıtıldıktan" ¹ sonra bir bez parçasının yardımıyla duvara sürtülür. Dayanıksızdır. Kısa zamanda kirlenir.

Kum² : Kireçle karıştırılarak harç yapmada kullanılır. Halbuki devlet teşekkülleri ile bir kaç zengin hariç halktan kimse bu çeşit harcı inşaatlarına sokmamışlardır.

Kum, dere ve kuru sel yataklarından elde edilir. Arzu edilen yere kamyon, araba ve atlarla taşınır. Atla taşımada kum hususi sandıklar (Şek. 7) içine konur. Kum nakletme işinde yalnız erkekler çalışmaktadırlar.

Bölge kum bakımından zengindir. Sınır, Pekmez, Hekimler ve Babalar adlı ocaklar en mühim olanlarıdır.

Kum, kireçle etrafında hafif bir korkuluğu olan 2X5 m. büyüklüğündeki tahta kaplar (Şek. 8) içinde karıştırılır. Bir teneke kirece, ortalama üç teneke kum karıştırılır. Karıştırma kürek yardımıyla olur. Harcın meydana gelmesi için iki saat lâzımdır. Harç istenen yere teskere veya çamur teknesi ile taşınır. Demir malalarla duvara dökülür. Sıva olarak duvar ile ocaklık tabanında kullanılır.

KİREÇ.—Kireç, kireç taşından ; Kireç taşı ise ocak veya dere yataklarındaki kalkerli taşlardan elde edilir. Toplanan kireç taşları önce "kireç fırınlar"ında yakılır. Kireç fırını toprağın içine açılmıştır. Üstüvane şeklindedir (Şek. 9). Derinliği 2.5 m., çapı ise 3 m. dir. Yakılacak olan kireç taşları, muntazam bir şekilde ve tek sıralı olarak furunun cidarına örülür. Örme esnasında taşların arasına çamur veya yapıştırıcı herhangi bir cisim konmaz. Örme faaliyeti toprak sathına varıldığı zaman hitam bulur. Bundan sonra kireç taşlarının üzeri kalın bir çamur sıvayla örtülür. Fırının tabanına da, fırını yakmak için çalı, çırpı, odun ve iri saman atılır. Şimdi sıra fırının kubbesini örmeğe gelmiştir. Bunun içinde, kubbeyi teşkil edecek olan kireç taşlarından üstte bulunanların uç kısımları bir sıra, altakinin uç kısmını hafifce tecavüz edecek şekilde tertiplenir. Bu ameliyeye kubbenin tepesinde ufak bir açıklık kalıncaya kadar devam edilir. Bu delik ve kubbe taşlarla iyice örtülerek hava temasından masun bırakılır. Yalnız kubbe yapılırken kubbenin ekseriya güney kısmında³ ve toprağa temas eder vaziyette vasatı 60X60. cm. büyüklüğünde bir delik bırakılırki fırın buradan yakılır. Fırın yanmaya başlar başlamaz bu delik de taşlarla kapatılır. Bir fırın 72-50 saat arası bir müddet için yanmaya terkedilir. Bu müddetin sonunda söndürülen fırın 2-3 gün de soğumaya bırakılır. Fırın iyice soğuduktan sonra üzerindeki taşlar toplanır. Bu vaziyette de 6-8 gün kendi haline bırakılan fırın, bundan sonra tamamen açılır. Yanmış kireç taşları,

¹ Biraz koyu bir şekilde eritmek.

² Çameli ilçesiyle çevresinde kum kelimesi toprak manâsına gelir.

³ Kuzey rüzgârından fırının masun kalması için.

"kireç sandıkları" (Şek. 10) ve çuvalar içine konarak at, merkep gibi hayvanlarla taşınır. Eritilme mahallinde kümeler halinde toplanır. Bölgede kireç eritmede iki usul kullanılır : 1) İnşaat yerinde, 20X110X220. cm. büyüklüğünde bir çukur açılır. Bu çukura "kireç kuyusu" (Şek. 11) denilmektedir. Kireç kuyusuna bir miktar yanmış kireç dökülür. Bundan sonra kuyuya arık, bardak, teneke ve bakırlarla su bırakılır. Erimeğe başlayan kireç taşları kürek ve çapalarla alt üst edilir. 2) Kireç taşları, toprak sathından yukarda bulunan 20X100X200. cm. büyüklüğündeki "kireçtahtası" veya "süzgeç tahtası" (Şek. 12) ismi verilen tahta kabın içine konur. Süzgece, bakır, teneke veya bardaklarla su dökülür. Yanmaya başlayan kireç taşları kürek ve çapalarla alt üst edilir. Yanma bittikten sonra kireç tahtasının küçük kenarlarından biri üzerinde bulunan "kapak" yukarı kaldırılır. Bu ameliyenin sonunda kapağın altında bulunan 2X30. cm. büyüklüğünde bir delik meydana çıkar. Erimiş kireç, bu delikten, deliğin altında bulunan kare ağızlı bir çukura akar. 50X100X100. cm. ölçüğünde olan bu çukura "kuyu" adı verilmektedir. Kirecin "gübre" ¹ kısmı, kireç tahtasında kalır. Kuyu ile kireç kuyusunun içinde bulunan kireç, buralarda 3-4 gün bırakılır. Sonra, kürek veya kaplar içinde inşaat yerine götürülür. Burada bir teneke içinde eritilen kireç lüzumlu yerde kullanılır. Eğer kireç derhal kullanılmayacaksa kuyu veya kireç kuyusunun içinde olduğu gibi bırakılır. Yalnız hava ile temas etmemesi için üzerine 10-15 cm. kalınlığında bir toprak tabakası örtülür.

SU.—Kerpiç, sıva, badana, harç gibi inşaat malzemelerini hazırlamakta kullanılan su, bölgemizde 1) dere ve çaylardan, 2) kuyulardan, 3) Kaynaklardan, 4) çeşmelerden elde edilir. Çameli ilçesiyle köylerinin bulunduğu ormanlık ve dağlık kısımda su, daha ziyade kaynak ve çaylardan ; Acıpayam ilçesiyle köylerinin bulunduğu ova kısmında ise kuyu ve çeşmelerden elde edilmektedir. Eskiden kuyuların çoğu "serenli" ² imiş. Bu gün bu çeşit kuyulardan hemen hemen hiç kalmamıştır. İnşaat yerine su, muhtelif usullerle getirilmektedir. Eğer kaynak inşaat yerinden uzaksa : 1) inşaat kaynaktan yapıya kadar, yerde açılan arıklarla beslenir. Bu su nakletme şekline ova köylerinde Taslamaktayız. Dağ köylerinde aynı iş için ağaç borular kullanılır. Her bir ağaç boru ortalama 3-4 m. uzunluk ve 6-10 cm. kalınlığındadır. Çam ağacından yapılmışlardır. İçleri sert bir cisimle dürtülmek suretiyle boşaltılmıştır. Ağaç borular uç kısımlarından birbirlerine geçirilmek suretiyle su yolunu teşkil ederler (Şek. 13). Su kaynağına yakın inşaatlarda ise : 2) taşıma insan kuvvetiyle yapılmaktadır. Yük çocuklarla bilhassa kadınların üzerindedir. Su, "gaz tenekesi", bakır, bardak ve "deveci bakırı" ³ ile taşınmaktadır. Taşımada el, sırt ve "terazi"

¹ Kireç tortusu.

² Sırıklı kuyu. Sırıgın arkasında bulunan ağırlık sebebiyle su, kuyudan kolaylıkla çekilmektedir.

³ Kova.

den istifade edilmektedir¹. Hayvanla su nakletme, bölgede tespit edilememiştir.

ODUN.—Bölgemiz içinde bulunan çameli ilçesi ormanlarla kaplıdır. İnşaat için lüzumlu olan kereste bu ormanlardan tedarik edilir. Ormanlar çoğunlukla çam, ardıç, "pınar"² ağaçlarından müteşekkildir. İnşaatla en çok kullanılan çam ağacıdır.

Odun ve kereste, ya ağaçların kesilmesi veya kar, fırtına ve sel tarafından devrilmiş olan ağaçların toplanması ile elde edilir. Kesilecek ağaçlar ekseriya önceden "boğulur", sonra kesilir. Yani, kesilmek istenen ağaç bir kaç yıl önce, gövdesini bir uçtan diğer uca kadar kat'eden derin bir çentikle yaralanır. Bu çentiği açmak üzere "dahra"³, "nacak"⁴, "manar"⁵ balta ve bıçak gibi aletler kullanılır. Boğulan bir ağaç (Şek. 14), bir kaç sene sonra kendi kendine kurur. Böylece, kuru ağaç kesmek suretiyle ormancının takibinden mümkün merteye korunulmaktadır. Ağaçları kesmek için kolastar, nacak, balta, dahra istimal edilmektedir. Kolastar, tek ağızlı büyük bir destedir. Karşılıklı olarak çalışan iki kişi tarafından kullanılır. Kesilen ağaçlardan derhal istifade edilmeyecekse kesildikleri yerde "güze" kadar bırakılırlar. Kesilen ağaçların manar yardımıyla önce kabukları sıyrılır, dalları kesilir. Bundan sonra vasıflarına göre "dilmelik"⁶, "tahtalık"⁷ ve "düver" yapılmak üzere kullanılır. Tahtalık ve dilmelikler umumiyetle kesildikleri yerde işlenirler. Tahtalıkların önce kapakları alınır. Geriye massif bir kısım kalırki ismine "tahta kütük" (Şek. 15) denilmektedir. Tahta kütük tamamen veya kısmen ormanda kesildikten sonra inşaat yerine taşınır. Düverler ise hemen ev yapılacak yere götürülürler. Ağaç işlerinde umumiyetle "Tahtacı"⁸ lar çalışmaktadır. Çatı, kapı, duvar üzerinde "tura"⁹ adıyla kullanılmakta olan "yırtma tahta"lar çam ağacından ve hiç bir demir alet kullanılmaksızın yapılırlar. Her çam ağacı yırtma tahta olmağa elverişli değildir. Ancak damarları yukardan aşağıya doğru olan çam ağaçlarından yırtma tahta yapılabilir¹⁰. Evsafı haiz ağaçlar, kesilerek 1,5-2 m. büyüklüğünde olan "tomruk"¹¹ (Şek. 16) lar haline getirilir. Tomrukların kesilen yüzlerinden birinin üzerine "pınar çivisi"¹² so-

¹ Sakaların "su askısı". İki ucunda sicim bulunan sopa.

² Çalı ağacı. Mukaddes bir ağaçtır. Bu ağaçtan yapılan insan tasvirleri "uğursa" olarak taşınır.

³ Satır.

⁴ Tek ağızlı balta.

⁵ Çift ağızlı balta.

⁶ Dilme yapılmakta kullanılan ağaç.

⁷ Tahta yapılmakta kullanılan ağaç.

⁸ Hayatlarını ağaç kesmekle temin eden insan zümresi.

⁹ Hayat'a ve bahçe duvarının üzerine yağmur düşmemesini sağlamak üzere kullanılan yırtma ağaçlar.

¹⁰ Yırtma tahta olmağa elverişli bir ağaç bulmak için en az 4-5 çam ağacı feda edilir.

¹¹ Ağaç gövdeleri. -

¹² 4-5 cm. uzunluğunda, Pınar ağacından yapılma çivi.

kulur. "tokmak"¹ (Şek. 17) la da çivinin üzerine kuvvetli bir şekilde vurulur (Şek. 18). Ağaç derhal çivinin bulunduğu kısımdan aşağı doğru yarılr. Aynı işlemi tekrar ede ede adeta "bıçkı"² ile yarılmışçasına tahtalar elde edilirki bunlara "yırtma tahta" adı verilmektedir.

Ormandan ağaç kesmek yasak olduğu için kesilen ağaçlar inşaat yerine gizli olarak taşınır. Ağaçların yeni kesilmiş olduklarını hissettirmemek için de üzerlerine is sürülür. Köye gelindiği zaman, bu ağaçlar bir çukur içine konarak üzerleri ağaç dalları ile örtülür.

Ormandan odun ve kerestenin taşınması için merkep, at, insan, kağrı, "Öküz arabası" (Şek. 19), araba ve kamyon gibi vasıtalar kullanılmaktadır. Ormanda ikamet eden kimseler, inşaatta kullanacakları odunu taşıma ihtiyacını duymazlar³. İhtiyaç halinde hususi taşıma şekilleri kullanırlar. Küçük odun ve keresteleri sırt veya "çiğni"⁴ ile taşırlar. Sırtta taşıma (Şek. 20) : Urgan, yere U harfi şeklinde açılır. Dilme ve ağaçlar, şekilde olduğu gibi urganın üzerine yerleştirilir. Bundan sonra, odunu taşıyacak olan kimse, urganın iki serbest ucu arasına oturur. Urganın gerideki kavisli kısmını bir eliyle yakalıyarak boynundan geçirir ve göksünün üzerine düşürür. Nihayet urganın iki serbest ucunu, bu devrik kısmın altından geçirerek ileri atar. Uçları kuvvetle öne doğru çeker. Böylece yük kuvvetli bir şekilde sırtta yerleşmiş olur. Çiğnide taşıma : Bu şekil taşımada bir veya bir kaç kişi tarafından taşınabilecek büyüklükteki düver'ler nakledilmektedir. Eller üst ve alttan kavramak suretiyle düveri omuzda tespit ederler. Fazla yokuş olmıyan yerlerde çok enteresan bir taşıma tarzı vardır : nakledilecek düverin ucuna "girdel" veya "filize"⁵ adındaki çivi iyice çakılır. Bundan sonra, girdelin arkasındaki oynar halkaya urgan bağlanır. Düverin büyüklüğü ile arazi vaziyetinin icap ettirdiği sayıda⁶ bir insan kütlesi urgana asılarak düveri inşaat yerine doğru çekmeye başlarlar (Şek. 21). Filize ile düver nakliyatında yalnız erkekler çalışır. Hayvanla taşıma : Merkep ve attan istifade edilir. Önce bir urgan tedarik edilir. Urganın bir ucu, odunu nakledecek olan hayvanın semerinin arka "çiner"⁷ ine bağlanır. Bundan sonra yere temas ettirilen urgan münasip yerinden bu sefer ön çiner'e raptedilir (Şek. 22). Taşınacak malzeme, terazili bir şekilde urganın üzerine yerleştirilir ve bu sırada serbest bir vaziyette duran urganın devrik kısmı yukarı doğru kaldırılır. Ön çiner bağlanan ipin uç tarafı, yukarı kaldırılmış olan devrik urganın içinden geçirilerek arka "kaşa"⁸ tespit edilir. Bu suretle urganın içine girmiş olan malzeme yukarı ve semerin

¹ Keser vazifesi gören tahta alet.

² Testere.

³ Çünkü, ağacın bulunduğu yerde evlerini yaparlar.

⁴ Omuz.

⁵ Arkasında demir bir halka olan 10 cm. uzunluğunda kalın çivi.

⁶ 5-40 kişi.

⁷ Semerin ön ve arkasında bulunan tespit odunları.

⁸ Çiner.

yan tarafına kaldırılmış olur. Hayvanla odun taşıma işinde daha çok kadınlar çalışır.

KİREMİT ve TUĞLA.—İnceleme bölgemizde yalnız iki yerde kiremit ve tuğla ocağı vardır : Köke ve Kızılhisarda. Kızılhisar ocakları çok geniş bir randımanla çalışmaktadırlar. Buradan çıkan tuğla ve kiremitler son derece makbuldür. Talep o kadar fazladır ki karşılamak mümkün olamamaktadır. Kökede ise yalnız 4-5 ocak faaliyettedir. Seramikleri Kızılhisarınki kadar makbul değildir.

Kiremit ve tuğlanın yapılışı : Kiremit olmağa elverişli olan kumlu ve kalkerli toprak, "çamur teknesi" ne konur. Bu tekne 50X80X100 cm. eb'adındadır. Teknenin 30 cm. lik kısmı toprağın içindedir. Teneke ve arıklarla getirilen su, çamur teknesinin içindeki toprağın üzerine salınır. Meydana gelen çamur ayak ve kürek yardımıyla karılır. Karma işi aralıklı olarak sabahtan akşama kadar devam eder. Çamur "sakızlaştıktan"¹ sonra, kürek, teskere ve tahta sandıklarla "tezgâh" a nakledilir. Tezgâh dört bacaklı masadan ibarettir. Çamur, tezgâhın üzerinde kalıba dökülür. Kalıp (Şek. 23) demirdendir. Kulpludur. 37X21X1 cm. ölçөгündedir. Kalıbın üzerinden taşan çamur, üstüvane veya prizma şeklindeki ağaç aletler (Şek. 24) vasıtasıyla sıyrılır. Kalıptaki çamur, el hareketiyle, kiremit şekil ve büyüklüğünde olan ikinci bir kalıba aktarılır (Şek. 25). Bu kalıpta tahtadandır. Son kalıp, içindeki çamurla birlikte "sergi" adı verilen meydanlığa götürülür. İçindeki çamur küçük bir bilek hareketiyle yere düşürülür. Kiremit şeklini almış olan bu çamurların kenarlarının yere gelmemesine son derece dikkat edilir. Ham kiremit (Şek. 26) 2-10 gün güneşte bırakılır.

Tuğla (Şek. 27) yapmada da çamur karma, kalıba koyma ve kurutma safhaları aynen ceryan etmektedir. Tek fark kalıpların şeklinde görölmektedir. Tuğla kalıbı prizma şeklindedir.

Fırınlama : Kuruyan kiremit ve tuğlalar teskerelerle ocaklara taşınır. Eğer yalnız tuğla pişirilecekse, "fırın"²(Şek. 28) muhtelif tabakalar halinde dik tuğlalar konur. Eğer ocakta kiremit pişirilecekse o zaman fırının tabanına önce iki sıra ve dik tuğla yerleştirilir. Sonra yine dik olmak şartıyla ve iç içe kiremitler istif edilir. En üste de kiremit ve tuğla parçaları konarak fırının hava ile teması kesilmiş olur. Bundan sonra ocak tutuşturulur. Ocak 48 saat yanmaya terkedilir. Bu müddetin hitamında 24 saat kadar bir zaman içinde soğumak üzere kendi haline bırakılır. Ocak açıldıktan sonra,

¹ Özleşmek. Yani çamurun tam kıvamına gelmesi.

² Fırın iki kısımdan müteşekkildir: 1) toprak seviyesinden aşağıda bulunan ocak kısmı; 2) Toprak seviyesinden yukarda bulunan pişirme kısmı. Her iki kısım arasında ısgara vazifesi gören delikli toprak mesnet vardır. Ocağın üst kısmı duvardan müteşekkildir. Kerpiçtendir. Yükseklik 180 cm. dir. Pişirme kısmına 60-70 cm. genişliğinde olan aralıktan girilir. Dört duvarın altında ki basamak 85 cm. yüksekliğinde, 78 cm. kalınlığındadır.

kiremit ve tuğlalar ocağın yanına kümeler halinde yığılır. Bünyelerinde kalmış olan kireç yumrularını temizlemek üzere su da yıkanılır. Ocakların alt kısımlarında pişen kiremit ve tuğlalar daha maktuldür. Bir ocak büyüklüğüne göre günde ortalama 5000-20.000 kiremit, 4000-15.000 tuğla pişirir.

II. BÖLÜM

İNŞAAT

TEMEL.—Araştırma bölgemizdeki yapılar "temel" i olanlar ve temel'i olmayanlar olmak üzere iki ayrı özellik gösterirler. Temel'i olan yapılarda inşaat malzemesi olarak taş kullanılmaktadır.

"Temel Yatağı"¹ olarak seçilen arsanın üzerindeki pislikler, taş parçaları kaldırılır. Bundan sonra "temel çukuru"nun tespitine geçilir. Önce temel çukurunun bir köşesi arzuya göre işaretlenerek buraya 3 cm. çapında, 10 cm. uzunluğunda ucu sivriltilmiş bir "odun kazık" (Şek. 29) çakılır. Bundan sonra kazığın başındaki kertiğe sicim² bağlanır. Ev sahibi, evinin uzunluğunun ne kadar olmasını istiyorsa, kazığa tespit edilen sicim, temel yatağının bir kenarı olarak seçilen istikamette, o nispette uzatılır. Sicimin bu suretle varmış olduğu yere ikinci bir "odun kazık" çakılır. Sicimin serbest ucu, ikinci kazığa "gönye tutmak"³ suretiyle ve arzu edilen ev eni uzunluğunda uzatılır. (Şek. 29). Bu suretle temel yatağının birer kenarı tespit edilmiş olur. Sicimin ulaştığı yere üçüncü bir kazık çakılır ve sicim kazığın kertiğine dolanır. Üçüncü kazığa da gönye tutmak suretiyle evin mukabil uzunluğunu verecek olan dördüncü kazığın yeri bulunur. Bundan sonrası gayet basittir : dördüncü kazığa kadar getirilen sicim, birinci kazığa bağlanmak suretiyle temel çukurunun dış kenarları veya "ev yatağı"⁴ tespit edilmiş olur (Şek. 29).

Bundan sonra pek az yerde müracaat edilen "şeref ölçme" veya "kazık çeyrekleme" ameliyesine geçilir. Yani köşegenleri teşkil eden kazıkların yekdiğerlerinden eşit uzaklıkta olup olmadıkları araştırılır. Bundan maksat ev yatağının tam bir dikdörtgen şeklinde olup olmadığı araştırmaktır (Şek. 30). Eğer köşegen kazıkları arasına tutulmuş olan her iki sicimde aynı ölçüde ise kazıkların doğru olduğuna kanaat getirilir.

Şimdi sıra temel yatağının iç kenarlarını bulmağa gelmiştir. "Ana duvarları"⁵ ile "baca duvarları"⁶ kalınlığı oldukça standart olduğu cihetle birinci kazık dörtgeninin içine, ikinci bir kazık dörtgen aynı usullerle ve kolaylıkla çakılır (Şek. 31).

Bundan sonra kazıklar arasında gerili olan ipler takip edilmek suretiyle yerde ufak arıklar açılarak temel yatağı tespit edilir (Şek. 32).

¹ Temelin açılacağı arsa kısmı.

² Çameli ilçesi dahilinde sicim ve ipe "çırpı" denmektedir.

³ Burada "usta gönyesi" adı verilen büyük tahta gönye kullanılır. Gönye tutmak: Usta gönyesinin küçük kenarı, gerili sicime, orta köşesi kazığa temas ettirilerek sicimin serbest kısmının, gönyenin büyük kenarı istikametinde uzatılması.

⁴ Evin üzerine inşa edildiği arsa.

⁵ Bir evin ön duvarı,

⁶ Bir evin arka duvarı. Buna "ocaklık duvarı" da denir.

Temel, kazma ve kürek yardımıyla açılır. Temel duvarının meyilli olmamasına, temel tabanının ise düz ve yatay olması hususlarına azami dikkat edilir. Bunun içinde "çekül"¹ (Şek. 33), "su terezisi"² (Şek. 33) gibi aletler kullanılır. Temel çukuru³ açımında 2-8 kişi, 1-3 gün kadar çalışırlar. Temel işçilerinin hepsi kalifiye değillerdir. Bunlar ev sahipleri, akrabaları, civar köylerden getirtilen ameleler olabilirler. Temel işlerinde kadınlar çalışmaz. Yalnız burada çalışan amelelere yiyecek, su bazanda taş ve çamur taşırlar.

Temel çukuru iyice temizlenip tesviye edildikten sonra taban bir sıra iri taşla doldurulur. Taşların aralarına yapıştırıcı madde olarak çamur veya herhangi bir cisim konmaz. Yalnız buralardaki boşluklar taş kırıntıları ile iyice beslenir. Bu bir sıra iri taşın üzerine daha küçük taşlardan ibaret ikinci bir sıra taş daha yine çamursuz olarak döşenir. Boşluklar aynı şekilde taş kırıntıları ile doldurulur. Temel toprak seviyesine varıncaya kadar teknik değişmez. Yalnız yukarıya doğru seviye değiştikçe taşlar ufalır⁴ (Şek. 34). Bölgede ender olarak tesadüf edilen diğer bir örme şekli daha vardır. Bunda da alt sıradaki taşlar, üst sıradakilerden büyüktür. Aynı seviyede bulunan taşların arasına çamur konmaz. Tek fark, üst üste gelen teş katlarının arasına çamur konmasıdır (Şek. 35).

Toprak sathına ulaşan temel duvarları çok ender olarak bu seviyede durdurulur. Ekseriya bu seviyeyi aşmaktadır. Bazan 150 cm. gibi bir yüksekliğe vardığı da vakidir. Bölge bakımından ortalama yükseklik 30-40 cm. kadardır.

Temel duvarları, toprak seviyesinden sonraki örülmeleri sırasında daraltılırlar. Bir evin ana duvarındaki temel kalınlığı 50 cm. ise, toprak sathından sonra 40'a ; baca duvarındaki temel kalınlığı 80 cm. ise 70 cm'e düşebilir (Şek. 36).

Toprak seviyesinden sonraki temel duvarlarında "kuru örme" tarzı bırakılarak yeni bir örgü şekline geçilir. Burada yalnız taşların üst ve alt kısımları değil yan kısımları da çamurlarla bağlanır (Şek. 36).

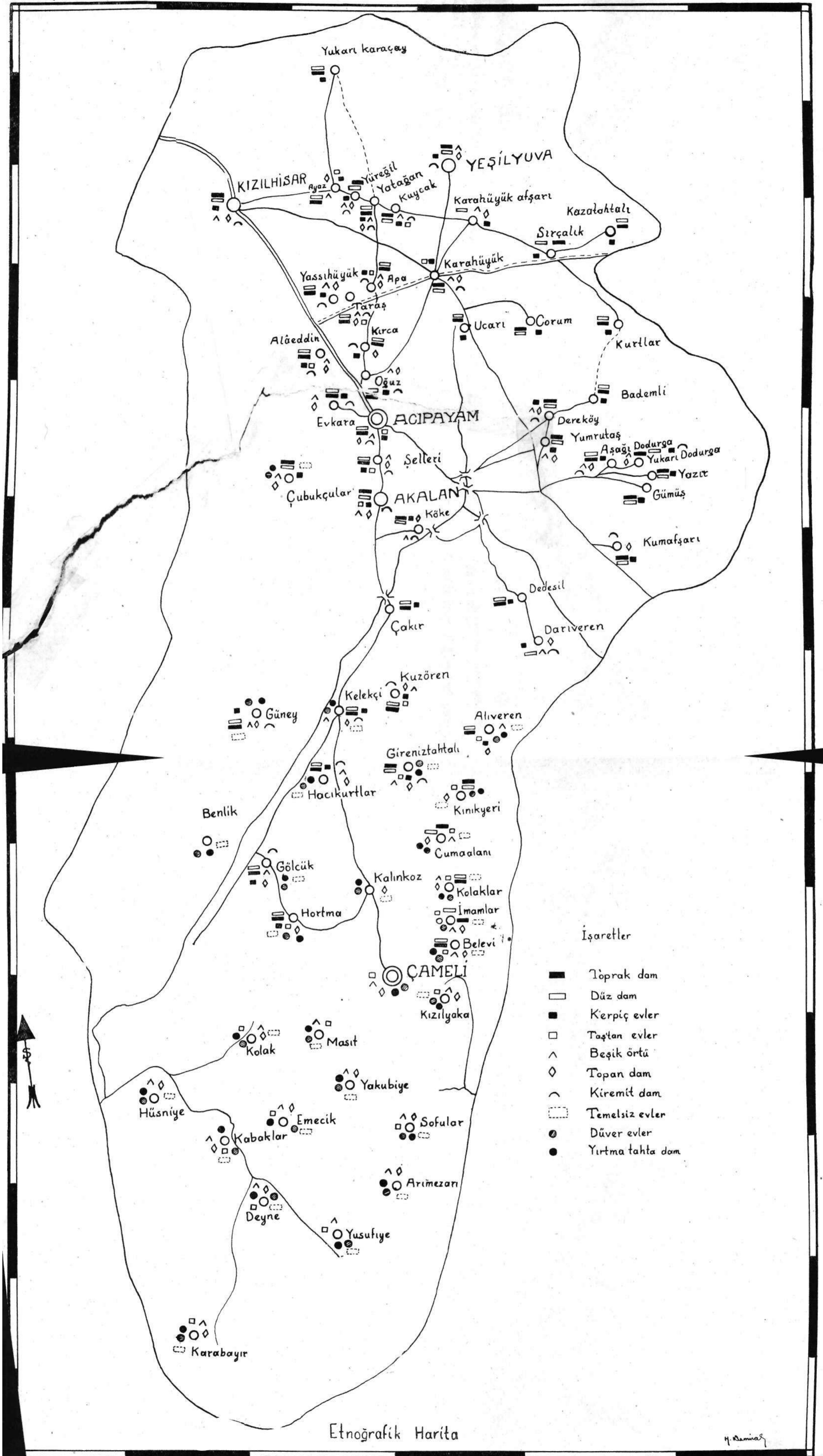
Temelde kullanılacak olan taşların sağlam ve iyi cinsten olmalarına

¹ Duvarın dik bir şekilde yükselmesini temin eden demir veya kurşun alet.

² Luzumlu kısımların yatay ve aynı seviyede olmasını sağlayan alet.

³ Temel çukurunun kalınlığı: Ana duvarlarda umumiyetle 50 cm.i geçmez. 40-45 cm'e düşebilir. Baca duvarlarındaki kalınlık ise, ana duvarlardakinden farklı olup ortalama 80 cm. kadardır. Temel toprağının sertlik veya yumuşaklığı temel çukurunun kalınlıkları üzerinde herhangi bir etki yapmamaktadır."Temel derinliği: ana ve baca duvarları arasında hiç bir fark göstermemektedir. Derinlik arazinin yapısına bağlıdır. Kumlu yerlerde 200 cm. (Dedesil), Kalkerli ve "kesme" (yumuşak toprak) yerlerde 150 cm. (Yaslıhöyük), Killi yerlerde 50-75 cm. (Akalan), kayalık yerlerde ise 10 cm. (Ayaz) bir derinliğe inilir. Evin büyüklüğü veya küçüklüğü, bir veya iki kat oluşu, iklim ve nihayet duvarların maddesi temelin derinliği üzerinde herhangi bir etki yapmazlar.

⁴ Bu örme şekline "kuru örgü" denilmektedir.

Etnoğrafik Harita

dikkat edilmemektedir. Ekseriya meydanlardan ve su yataklarından toplanan ve ekserisi kaypak olan taşlar kullanılmaktadır.

Temeli olmayan yapılar : Ormanlık bölgede yapılan "düver evler"¹ temelsizdir (Bk. Etnoğrafik harita). Ev yatağı olarak seçilen yer kürek ve kazma yardımıyla tesviye edilir. Kürek tersi ve iri kütüklerle dövülür. Burada, temel çukurunun yerini tutacak ufak bir arık dahi açılmadan, ağaç gövdelerinden ibaret duvarlar yükseltilir (Şek. 37).

Araştırma bölgemizde, 1) taş duvar, 2) kerpiç duvar, 3) Taş-kerpiç duvar, 4) Odun duvar, 5) İsket duvar olmak üzere 5 çeşit duvar tespit edilmiştir.

TAŞ DUVARLAR.—Bölgedeki taş duvarları 3 sınıfta mütalaa edilebilir a) meydan ve dere taşlarından yapılan yapılar, b) kayrak taşlarından yapılan yapılar, c) kabataştan yapılan yapılar.

Meydan ve dere taşlarından yapılan yapılar : Bölge taş inşaatının büyük bir ekseriyeti bu cins taşlardan yapılmıştır. Duvarı istenilen kalınlıkta ve oldukça muntazam katlar halinde yükseltmek üzere, temel duvarının iki yan kenarı üzerinde iki paralel sicim gerilir. Duvarcı "çamur teknesi" ile yanına getirilmiş olan çamurdan malasıyla alarak bulunduğu kısımdaki paralel sicimlerin arasına döker. Diğer bir usta da, yanındaki taşlardan muvafık bulduklarını, malayla düzeltilmiş olan çamur tabakasının üzerine kor. Bu sırada bilhassa, taşların paralel ipleri tecavüz etmemesine dikkat eder. Çıkıntıları "taşçı çekici" ile kırarak düzeltir. Bulduğu yere iyice yerleşmemiş olan taşların yerleşmelerini temin etmek üzere üzerlerine taşçı çekici veya malanın sapı ile vurur. Yanyana bulunan taşların birleşme kısımlarındaki boşluklara ufak taş kırıntıları ve çamur döker. Bu sıradaki taş örme işi bittikten sonra, aynı sıranın üzeri örülmeğe başlanır. Yalnız bu sıraya konan taşların, alt sıradaki taşların birleşme yüzlerinin üzerine oturmasına (Şek. 38) dikkat etmek lâzımdır. Bu hale "bağlantı yapmak" denir. Böylece taşların ileri geri, aşağı yukarı kaymaları önlenerek sağlam bir duvar yapılmış olur. Duvar köşelerine konan taşlarını büyük ve oldukça muntazam olmalarına önem verilmektedir. Duvar yerden 10-70 cm. kadar yükseldikten sonra "bağlantı"² yapımına geçilir. Bunun için uzunluğu, içine konacağı duvarın uzunluğu kadar olan 5-7 cm. çapında iki dilme³, biri duvarın iç, diğeri dış yüzlerinin kenarına gelmek şartıyla adı geçen duvarın üzerine yerleştirilir (Şek. 39). Bu iki ağaç kuşak, uzunlukları 40-90 cm., çapları 3-5 cm. arasında değişen daire veya

¹ Ağaç gövdelerinden yapılmış olan evler.

² Hatıl olarak ad verilen bu ağaçlara çevremizde "çatkı", "kuşak" ve "çinet" gibi daha bir çok isimlerde verilmektedir.

³ Bu dilmelerin pek azı kereste fabrikalarında yapılır. Ekseriya kolastar'la işlenerek meydana getirilirler. Bazan ince ağaçların keser, nacak, manar gibi bir takım aletlerle, kabuklarından sıyrılmaları neticesinde elde edilirler. Enlileme kesitleri dikdörtgen, kare veya daire şeklindedir. Umumiyetle çam ağacından yapılırlar.

kare kesitli küçük odun parçaları ile birleştirilir¹. Bağlar, bağlantı'ya dik olarak çakılmaktadır ve yekdiğerinden mesafeleri 75-100 cm. dir (Şek. 40). Bağlantı, üzerinde bulunan duvar kısmına mesnet teşkil etmek suretiyle sağlamlığını arttırır. Bağlantıdan sonra duvar, tekrar örülmeğe devam eder. Pencere altı seviyesine gelindiği zaman burada ikinci bir bağlantı daha yapılır. Örme işi pencerenin üst seviyesine ulaştıktan sonra da üçüncü bağlantı² atılır.

Kayrak taşından yapılan yapılar: Bilhassa Acıpayam ve çevresinde görülen yapı şeklidir. Duvarlarının örülüş şekli, diğer taş duvardakinin aynıdır. Burada da bağlantıya önem verilir. Makbul bir inşaat şeklidir.

Kabataştan yapılan yapılar: Bu yapı şeklinde de duvarlar bağlantılı olarak örülürler. Taş bloklar yekdiğerine beyaz veya siyah çamurla bağlanırlar. Kabataş yapılarında, çatki adedi azalarak ikiye kadar düşmüştür. Çatkilardan bir tanesi katları ayırır. Diğer çatının mesnedini teşkil eder. Kabataş inşaat bölgeye yeni girmiştir.

KERPIÇ DUVARLAR.—Kerpiç duvarlarda taşıyıcı unsuru yalnız kerpiçler teşkil eder. Bir kerpiç duvar üç türlü kerpiçten yapılabilmektedir: ana, kuzu ve isket kerpiç kerpiçlerinden. Şekilleri aynı olan bu kerpiçler boyutları bakımından fark gösterirler (Şek. 41).

Kerpiç duvarların örülmesi: İlk örme işi temel duvarının veya araya konan bağlantının üzerinde başlar³. Taş duvarlarda olduğu gibi bu cins duvarlarda da tesviye ipleri kullanılmaktadır. Kerpicing örüleceği köşeye önce çamur dökülür. Buraya yanlamasına olarak bir ana kerpiç, bu ana kerpicing arkasına ve diklemesine iki kuzu kerpiç konur (Şek. 42). Bu kerpiçleri birbirlerine bağlamak üzere araları duvar kalınlığının müsadesi nispetinde ufak kerpiç parçaları ve çamurla doldurulur. Çalışmaya devam edilerek yine duvarın ön kısmına bir ana, ana'nın arkasına diklemesine iki kuzu yerleştirilir. Böylece, duvarın ön cephesi yanlamasına konan ana, arka cephesi ise diklemesine konan kuzulardan teşekkül eder (Şek. 43). Bundan sonra, örülen kısmın üzerine geçilir. Buradaki örme tarzı alt sıradakinin aksidir. Yani bu sefer, duvarın ön cephesi diklemesine iki kuzu, bu iki kuzunun arkasına ise yanlamasına bir ana konur (Şek. 44). Kerpiçlerin araları çamur ve kerpiç kırıntıları ile beslenir. Aynı tertipte devam edilerek öne dik kuzular, arkaya yan analar yerleştirilerek çalışmağa devam edilir (Şek. 45). Fakat kerpiç örgü ilerledikçe alt sırada bulunan bir kerpicing yan kenarı ile üst sırada diğer bir kerpicing yan kenarı aynı istikamete

¹ Üzerine çakıldıkları bağlantıların buldukları yerlerde sabit bir şekilde kalmalarını temine yarıyan bu küçük ağaç parçalarına "bağ" denmektedir.

² Her duvarda 3 çatki aramak doğru değildir. İçlerinde hiç kuşak bulunmayan duvarlar olduğu gibi bir veya altı tanelisine de raslamak mümkündür. Fazla sayıda kuşak kullanmak lüzumlu keresteyi elde etmeğe bağlıdır.

³ Temelden kerpiç duvara geçmeden önce, taşların aralarına fasıllı bir şekilde kerpiç konulmasına dair örnekler mevcuttur. Hatta duvarın bir kısmının kerpiç diğer kısmının olması hallerinde varittir.

gelebilir (Şek. 46). Bu suretle "bağlantı" prensibi bozulmuş olur (Şek. 47). Bu takdirde öne diklemesine olarak iki kuzu ve bu kuzuların arkasına yanlamasına bir ana koyma tekniği bir ara bırakılarak öne yanlamasına bir ana, ananın arkasına diklemesine bir veya iki kuzu yerleştirilir (Şek. 48). Bundan sonra yine ilk örgü şekline dönülerek çalışılır. Yani öne dik kuzular arkaya yan analar konur. Duvarın bu ikinci sırası da bitince üçüncü sıranın örülmesine başlanır. Burada kullanılan örgü şekli ikinci sıradakinin aksi, birinci sıradakinin aynısıdır (Şek. 46). Bu suretle kerpiç duvar temelden dama veya çatıya kadar yükseltilir. Bölgede kullanılmakta olan bu örgü şekline "yan-kazık" örgüsü denilmektedir. Pencere, kapı kenarları ile evin dört köşesine rastlayan kerpiçlerin de bağlantılı olmasına dikkat etmek lâzımdır. Ustalar, duvarın yükselmesi esnasında pencere ve kapı boşluklarını hesaba katmak suretiyle, bu kısımların bağlantısını temin etmiş olurlar (Şek. 50).

Kerpiç duvarlarda ki çatki durumu taş evlerde gördüğümüzün aynısıdır.

Duvarların yükseltilmeleri esnasında eğiklik ve kamburluk göstermeleri için "çekül" kullanılır¹.

Çatkıların alt ve üstüne raslıyan kerpiçlerin kenar yüzlerinin aynı düzlem içinde bulunmasının bir mahsuru yoktur (Şek. 51).

Bölge kerpiç evlerinin hep yukarda izah edilen "kazık-yan" sistemine göre yapıldıkları zannedilmemelidir. Meselâ: bir duvar sadece yanlardan (Şek. 52) veya kazıklardan (Şek. 53) teşekkül edebilir. Hatta yalnız diklemesine konulmuş kerpiçlerden meydana gelmiş duvarlar (Şek. 54) da vardır. Fakat bu gibi istisnai şekiller o kadar azdır ki bölge inşaatında bir yer işgal etmekten çok uzaktırlar.

Baca duvarları: Evlerin iki yan duvarlarına "baca" veya "ocaklık" duvarı denilmektedir. Baca duvarı, ana duvardan kalınlığının fazlalığı ve bu halin bir sonucu olarak kendisini teşkil eden kerpiçlerin farklı örülüşleri ile ayrılır. Baca duvarının kalın olmasının sebebi ise, bu duvarın içinde "ocaklık"² ile baca'nın bulunmasıdır³.

Baca duvarları genel olarak³ sıralı kerpiç katlarından müteşekkildir. Ayaklı duvarlarda³ olduğu gibi iki sıralı olanlar da vardır. Böyle duvarlarda örgü ve teknik ana duvarlardakinin aynısıdır. Üç sıralı olanlarda ise "iki yan bir kazık-bir kazık iki yan" (Şek. 55), "bir yan bir kazık bir yan"- "bir kazık bir yan bir kazık" (Şek. 56) şekilleri vardır. Bu örgü tarzları da "yan-

¹ Bölgede ekseriya çekül kullanılmamaktadır.

² Çevremizde ocağa ocaklık denilmektedir.

³ Bu duvarlarda ocaklık ve baca iki şekilde bulunur: 1) duvarın tamamen içinde, 2) duvarın kısmen içinde. İkinci şekilde ki baca ve ocaklar, ocaklık duvarından dışarı doğru bir çıkıntı yaparlar ki böyle çıkıntılı duvarlara mahallinde "ayak" adı verilir. Ocaklık ve bacayı dışarı taşımanın sebebi ise ilgili duvarın daha az kalın olmasını sağlayarak kerpiçten istifade etmektir.

kazık" metodunun varyantlarından başka bir şey değildir. Baca duvarlarında, ocaklık ile bacanın arkasına gelen duvar kısmı aşağıda olduğu gibi örülmektedir: Ocaklığın tabanından evin dışına doğru 7-10 cm. çapında sııklar atılır. Bu sııkların üzerine duvara değmek şartıyla daha kalın sııklar yerleştirilir. Ocaklığın arkasını teşkil edecek kerpiç duvar, son ağaç destekler üzerine örülür. Bu arka duvar, tek sıralı yan kuzu kerpiçlerden müteşekkildir. Örmeye bağlantıya son derece dikkat edilir (Şek. 57, 58).

Oda duvarları: Kerpiç oda duvarları genel olarak kerpiç duvarlarda olduğu gibi temele dayanmaktadır. Bu takdirde ev yapılıırken oda duvarları içinde temeller açılmaktadır. Fakat bu gibi temeller derin değildir. Oda duvarları umumiyetle tek sıra kerpiçlerden müteşekkildir. Bu kerpiçler de kuzu cinsindedirler.

Taş-kerpiç duvarlar: Bu gibi yapılarda alt kat taştan, ikinci kat ise kerpiçtendir. Taş ve kerpiçlerin örülme şekilleri taş ve kerpiç duvarlarda olduğu gibidir. Bu şekil duvarlara ova köylerinde ender olarak raslanır. Çünkü burada taş temeli birinci katın sonuna kadar-yükseltecek malzeme yoktur. Bunlara daha çok orman ve ova köyleri arasında bulunan intikal bölgesinde rastlamaktayız. (İmamlar, Belevi, Kınıkyeri, Alveren, Kuzören) (Bk. Etnografik harita). Bu ara bölge, taş ve toprak bakımından zengin olduğu gibi ayrıca etrafındaki iki bölgenin etkisi altındadır. Taş-kerpiç yapılarda umumiyetle iki kuşak vardır. Biri katları yekdiğerinden ayırır, diğeri çatıya mesnet teşkil eder. Bu gibi yapılarda harç olarak çamur kullanılmaktadır.

ODUN DUVARLAR.—Kabukları sıyrılmış belli boydaki ağaçların usulüne göre üst üste konmalarıyla teşekkül ederler. Evlerin duvarlarını teşkil eden bu ağaçlara "düver" (Çameli, Masıt, Hüsniye, Emecik, Kabaklar, Yusufiye, Arı mezrası, Yakubiye) ve öz (Çubukçular, Ören) denilmektedir. Düver veya özlerden yapılan evlere ise "düver ev", "öz ev", "yığma ev" gibi isimler verilmektedir.

Odun duvarların yapılma tekniği: Ev yatağı kazma veya kürek yardımıyla tesviye edildikten sonra, ağaç kütüklerle dövülmek suretiyle iyice bastırılır. Evin ön ve arka cephesini teşkil edecek arazi kısmına karşılıklı olarak ve paralel iki öz konurki kapı cihetindekine "başağacı" (Masıt), "Alteşik" (Hüsniye, Deyne, Arımezrası), "eşik özü" (Çubukçular, Ören), ocaklık cihetindekine "başağacı" (Masıt), "başdüveri" (Emecik, Deyne, Hüsniye, Kabaklar, Karabayır) adları verilmektedir. Bu iki düverin baş kısımlarına yakın yerlerde dört tane "çatkı kertiği" açılır. Kertiklerin derinliği herbir özün yarı çapını biraz tecevüz edecek şekilde oyulmuşlardır. Her iki düver üzerinde açılan bu karşılıklı kertiklere evin yan duvarlarını meydana getirmek üzere karşılıklı iki öz daha konur. Bu iki öze "yanduvur özü" (Çubukçular, Ören), "yanağacı" (Masıt, Hüsniye, Deyne, Arımezrası) denilmektedir. Bu sefer yanağaçlarının köşelerinde içine öz girebilecek büyüklükte birer kertik açılır. Yalnız köşelerden biri serbest bırakılır* Alt

eşik ağacın köşe kısmıyla bu köşeden 60-70 cm. uzaklıkta birer delik delinir. Bu deliklere, kapının yüksekliğinden biraz fazla bir uzunlukta olan iki yassı ağaç diklemesine olarak geçirilir. Bu ağaçlara "kapı siki" (Çubukçu, Ören), "kapı tahtası" (Arımezrası, Masıt, Hüsniye, Deyne) denilmektedir. Bundan sonra yanağaçların kertiklerine, evin ön ve arka duvarını meydana getirecek olan özler yerleştirilmeğe başlanır. Arka kısma tam düverler bulunduğu halde ön kısma bölünmüş düverler yerleştirilir. Çünkü burada araya kapı girmiştir. Kapının her iki tarafına konmak üzere hazırlanan bu küçük düverlerin kapı tahtasına temas edecek kısımları U harfi şeklinde oyulur. Bu oyuntuya "gez" adı verilmektedir. Gezli düverlerin mukabil uçları ise yanağaçlarının uçlarında açılmış olan kertiklere yerleştirirler. Gezli düverlere "ken" (Ören, Çubukçular), "kapı ağacı" (Masıt, Hüsniye, Deyne, Arı Mezrası) gibi isimler verilmektedir. Evin arka duvarı yapılırken önce, yanağaçların kertiklerinden geçmek üzere "ocaklık özü" atılır (Ören, Çubukçular). Bunun üzerine aynı boyda öz sıralanır. Tabii bu özlerin baş kısımları yanağaçların kertiklerine girmektedir. Arka duvarı yapmak üzere müracaat edilen diğer bir usul de şudur: dere ve maydanlardan toplanan taşlarla ocaklığın yani öz evin arka duvarı örülür. Düverler ise evin iç kısmında ve ocaklığın her iki tarafında yer alırlar (Masıt, Hüsniye, Deyne, Arı Mezrası). Burada da evin ön cephesinde Tasladığımız gez açma metoduna müracaat edilir. Ocaklığın her iki kenarına gelen iki köşeye iki "ocak tahtası" çakılır. Uçlarına gez açılmış olan iki "ocak düverinin" gezli uçları, ken'lerde olduğu gibi, ocak tahtalarına geçirilir. Böylece bir düver evin yükselmesi için 7-8 er adet yan ağaçlar ile aynı miktarda ken ve ocak düverleri kullanılmaktadır. Bundan sonra, ön kısımda "üst eşik özü" atılır. Kapı tahtaları, üst eşik özünde açılan iki deliğe sokulmak suretiyle kapının çerçevesi teşekkül eder. Nihayet, arka kısımda da büyük bir "başağacı"nı, yanağaçlarının kertikleri üzerine yerleştirmek suretiyle, burası da ön ve yan duvarlarla aynı hizaya getirilmiş olur (Şek. 59).

İSKET DUVARLAR.—İsket duvarlarda taşıyıcı unsuru, diğer duvarlarda gördüğümüz gibi yalnız taş ve kerpiç değil, bu duvarların içinde eğik veya dik bir vaziyette bulunan ağaç veya dilmeler de teşkil etmektedir. Yapılacak dört duvarın yerine önce ağaçtan bir iskelet inşa edilir. Bu iskelet ya kuşaklardan birinin üzerine kurulur. Bu takdirde evin temeli vardır. Veya yere tespit edilmiş dilmeler üzerinde meydana getirilir. Bu takdirde evin temeli yoktur¹. Yerdeki dilmeler, temel hizmeti görmektedirler. Birde ağaçların yere çakılmaları ile meydana gelen bir isket duvar şekli vardırki çok nadir olarak tesadüf edilmektedir. İsket duvarı yapmak üzere kuşak, dilme veya yerden ağaç dikmeler çıkılır. Yekdiğerine paralel olan bu dikmelerin birbirlerinden uzaklıkları ekseriya pencere ve kapıların genişliğine tabidir. Bundan sonra duvar içinde kalacak dik dilmeler muh-

¹ Çok az görülen bir şekil olduğu için temel bahsinde zikredilmemiştir.

telif kısımlarından ¹ eğik, dik, hatta yatay ağaç veya dilmeler yardımıyla birleştirilir. Bu suretle gözlerinin büyüklükleriyle şekilleri değişik bulunan bir kafes meydana gelir. Kafesin gözleri ekseriya kerpiç, nadir olarak taşlarla örölmek suretiyle doldurulur. Örne sırasında bağlantıya dikkat edilir. Böylece isket duvar yapılmış olur. Bu çeşit duvarlar ekseriya odaları birbirinden ayırmak üzere kullanılır. Bazı evlerin ikinci katının, çok azında bütün duvarlarının isket olduğu görölmektedir. Bu çeşit duvarlar bölgeye son zamanlarda girmiştir.

DAM-ÇATI—Acıpayam ve çevresindeki köylerde 3 türlü dam-çatı tespit edilmiştir: 1) kara örtü, 2) beşik örtü, 3) topan dam.

KARA ÖRTÜ.—Evlerin üstüne örtölen düz ve toprak örtüdür. Yapılışı (Şek. 60): Evin duvarları yapılip bitince bu duvarlar üzerine "tavan kirişi" atılır. Duvarların iç ve dış yüzlerinin kenarlarına gelmek üzere karşılıklı iki kuşak, örölmek biten duvarın üst yüzüne konur. Bu hal iki kuşağın birbirine paralel olmasını sağlar. Bu iki paralel odun parçası, aralarına çakılan dik küçük odunlarla bağlanırlar. Böylece tavan kirişi teşekköl etmiş olur. Tavan kirişinin üzerine evin ön cephesine paralel olarak 3-4 adet iri öz atılır². Bu özlere 50-60 cm. çapındadır. Bunlarında üzerine evin yan küçük cephesi istikametinde daha küçük çapta³ özlere atılır ki bunlar evin önünde bulunan hayat kısmını üst taraftan aşarlar. Bu özlere oldukları yerde tespit etmek üzere uç kısımlarına yerden dikmeler çıkılır⁴. Dikmelerin yukarı uçları ile iri özlere uç kısımları arasında 50-60 cm. çapında "selâmlık" özü atılır. Hatta selâmlık'la dikmeler birbirlerine doğrudan doğruya temas ettirilmemekte aralarına "fırış" adı verilen dilme ve odun parçaları konmaktadır⁵. Dikmelerin alt kısımları da yere doğrudan doğruya temas etmemektedir. Buralara iri taş parçaları konmakta, böylece dam'ın ağırlığı sebebiyle yeri aşındırması önlenmektedir. Bu işlerden sonra, özlere üzerine ve bu özlere dik olmak şartıyla 5 m. uzunluğunda 4 cm. eninde küçük özlere yerleştirilir. Bu ufak özlere "koşa", "mertek" adı verilmektedir. Yerleştirilmeleri sırasında mertekler arasında aralık bulunmaması hususuna çok dikkat edilir. Koşaların üzerine ise "pardı" denen 20-30X70-80 cm. büyüklüğünde çam ağacı parçaları konur. Pardıların da üzerine "kova"⁶, hasır, saz, çam ve söğüt ağacı dalları muntazam bir şekilde döşenir. Bundan sonra, yalnız ana ve baca duvarlarının tam üstlerine raslıyan kısımlara çam kabukları yerleştirilir. Evin dört duvarı üzerinde meydana gelen bu örtünün üzerine toprak dökölerek küreklerle yayılır, yungulanır⁷. En üste

¹ Ekseriya köşe kısımlarından birleştirilirler.

² Bu özlere atılmadıkları da vakidir.

³ 40-50 cm. kadar.

⁴ Bu dikmelere "direk" denilmektedir. 25-30 cm. kutrudadırlar.

⁵ Fırış Anadolu'da mevcut eski bir an'nenin-sütün başlığı- devamı olsa gerektir.

⁶ Bataklıklardan toplanan geniş yapraklı bataklık bitkisi.

⁷ Toprağın yungu adındaki silindir şeklindeki aletin ağırlı altında bırakılmasına yungulamak denir.

ince bir kum tabakası ilâve edilmek suretiyle "kara dam" elde edilmiş olur (Şek. 61).

Arka ve yan duvarların dayanıklılığını artırmak üzere, bu duvarların üst kısımlarından dışarı çıkmış olan özlerin altına, selâmlık özünde olduğu gibi direkler konur. Bu direklerin alt kısımlarında toprakla teması birer taş mesnet, üst kısımlarında özlerle teması ise fırış'larla olur. Çatki'ların altına raslıyan direklere "çatki direği" denilmektedir (Şek. 62).

BEŞİK ÖRTÜ.—İki yüzü olan çatı şeklindedir. Bu çatılarda örtü olarak yırtma tahta¹ veya kiremit kullanılır.

Yapılışı: Kerpiç ve taş duvarlı evlerde, örülmesi biten duvar üzerine, toprak damlarda olduğu gibi fakat bu sefer bir tane olarak kuşak (Şek. 62) atılır. Bu kuşaklara orman köylerinde² "sergi", "döşek düveri", "yastık" isimleri verilir. Bazı köylerde evlerin ön ve arka cephesindeki sergilere "makas düveri (deyne), "selâmlık" (Kolak, Belevi), "makas altı" (Çameli) denilmektedir. Bundan sonra ön ve arka sergilerin ortası bulunur. Bu kısımlardan ev uzunluğunun ortalama 1/4 ü büyüklüğünde birer dikme çıkılır ki bu dikmelere "dikki" (Masıt), "baba"- "baba direği" (bütün köyler), "dikme" (Deyne), "direk" (Yusufoye), "makas direği (Kabaklar) gibi isimler verilmektedir. Dikmelerin üst uçlarıyla, üzerine çakıldıkları sergilerin uç kısımları bir sıruk yardımıyla birleştirilirler. Böylece evlerin ön ve arka cephesinde tepesi yukarda olan aynı büyüklükte iki ağaç eşkenar üçgen teşekkül etmiş olur. Sonradan ilâve edilen ağaç kollara "makas" (bütün köyler), "gez" (Yusufoye), "salma" (Kızılkaya, Hüsniye), "Eşekleme" (Belevi, Kınıkyeri, Alveren) denilmektedir. Evin ön ve arka cephesinde bulunan ağaç üçgenlerin tepeleri bir sırukla birleştirildikten sonradır ki beşik örtünün iskeleti meydana gelmiş olur. Evlerin en yüksek kısmını teşkil eden bu sırığa "atkı" (Çameli), "özdüveri" (Masıt, Hüsniye, Yusufoye, Deyne), "düver özü" (Kızılyaka) "sergi özü" (Belevi, İmamlar, Ayvacık), "baş düveri" (Arı Mezrası) gibi isimler verilmektedir. Son iş olarak, çatının üzerine konacak olan kiremit veya yırtma tahtaları tespit etmek üzere, makas kollarının arasına ve sergi direklerine paralel sıruklar çakılır. Bunlara "sergi" (Çameli), "bürüno" (Masıt), "serme" (Hüsniye), "tahtalık" (Kabaklar, Emecik, Deyne), "bürüme" (Yusufoye, Kolak) gibi muhtelif isimler verilmektedir.

Bölgede beşik örtü ikinci bir şekilde daha yapılabilmektedir. Bu usulde makas ağaçları kullanılmaz. Makası meydana getirmek üzere evin ön ve arka duvarları üzerine ve genişlikleri nispetinde birer küçük düver konur (Şek. 63). Her iki düverin uçları içten dışa doğru meyilli olarak kesilir. Bu düverlere "toklu" denilmektedir. Karşılıklı tokluların uç kısımları birer "sergi" ile birleştirilir. Çatının her iki yüzüne konmuş olan bu sergilerin

¹ Çığşak'ta denir.

² Özlerden müteşekkildir.

üzerine birinci toklularla aynı düzlem içinde bulunmak üzere ikinci tertip toklular konur. Bu toklular, birinci toklulardan daha küçüktürler. Bunların da uçları birincilerde olduğu gibi kesilir. Üzerlerine üçüncü sıra sergi'ler konur. Böylece 4-5 çift toklu ve 4-5 çift serginin yardımıyla makas'sız beşik örtü yapılmış olur. Bundan sonra tokluların kesik yüzleri ile sergilerin üzerine yırtma tahta çakılarak çatı kapatılmış olur. Toklu'lu beşik örtüler sadece düver evlerin üzerinde bulunurlar. Örtüleri de istinasız olarak yırtma tahtadandır (Şek. 64).

TOPAN DAM.—Dört yüz gösteren çatı şeklindedir. Üzeri tahta veya kiremitle örtülür.

Yapılışı: Bir evin duvarları bitince, dört duvarın üzerine bu duvarları uzunlukları istikametince kat'etmek üzere birer "kiriş" konur. Bu dört kiriş yekdiğerine uç kısımlarıyla temas ederler. Bu ağaçlara "tavan dalı" (ova köyleri), "yastık" (dağ köyleri) denilmektedir (Şek. 65). Evlerin ocaklık duvarları yani yan duvarları üzerinde bulunan her iki tavan dalı'nın ortaları bulunarak bir öz yardımıyla birbirine birleştirilirler. Bu öze "öz-düveri", "döşek düveri", "dikme yastığı" (bütün köyler) gibi isimler verilir. Bundan sonra dikme yastığının her iki tarafına eşit sayıda bir kaç öz daha atılır ki bunlara da "yastık", "döşek" (bütün köyler) denilmektedir. Bu ameliyeden sonra döşek düverinin ortası ile bu noktadan döşek düverinin 1/8 i kadar uzaklıkta olan iki ayrı nokta bulunur. Son bulunan iki noktadan döşek düverinin 1/4 uzunluğunda olan birer dikme çıkılır. Bu dikmelere "baba direği", "istar direği" (bütün köyler) denilmektedir. Her iki dikme uçlarından üçüncü bir sılıkla birleştirilir. Bu sılığa "özdüveri", "çatki yastığı", "başdüveri" (köyler), isimleri verilmektedir. Bundan sonra baba direkleri buldukları kısımlardaki tavan sergilerinin birleşme noktalarına birer ince öz yardımıyla bağlanır. Bu suretle meydana gelen dört eğik ağaca "sallama", "makas", "koldüveri", "eşekleme" denilmektedir. Bazan baba direklerinin ortaları bulunarak her iki dikme bu noktalardan bir sılık yardımıyla birleştirilir ki bu sılığa "kuşak" adı verilmektedir. Yine nadir olarak makas tepeleri karşılardaki yastıkların orta kısımlarıyla temasa getirilir. Bu ara direğine "sallama", "heybe" denilir. Bazı topan damlarda, baba direğinin alt kenar ucu, makasın tepesine ince bir sılıkla bağlanır. Bu sılığa ise "eli belinde" ismi verilmektedir. Bütün bu işlerden sonra, çatı iskeleti üzerine, sallamalarla yastıklara paralel olmak üzere ve kırkar cm. aralıklarla ince bir çok sııklar çakılır. Bu sııklar "tafan sergisi" denilmektedir. Kiremit ve yırtma tahtalar tafan sergilerinin üzerine istinat etmektedir.

ÇATI ÖRTÜSÜ.—Bölgemizde dam ve çatıları Örtmek üzere üç çeşit madde kullanılır: 1) toprak, 2) tahta, 3) kiremit.

Toprak örtü hakkında ilerde geniş bilgi verilmiştir.

Tahta örtü: Yanyana çakılan iki yırtma tahta üzerine, bunların birleşme kenarlarını örtecek şekilde, üçüncü bir yırtma çakmak suretiyle temin

edilir (Şek. 66). Bu suretle örtülen bir çatıdan içeri kar ve yağmur suları nüfus edememektedir.

Kiremit örtü: Bölgemizde yalnız yerli tip kiremit kullanılmaktadır. Marsilya, resmi binalarla bir kaç zengin evi müstesna buraya girmemiştir. Kiremitler sırt kısımları aşağıda olmak ve kenarlarıyla birbirlerine temas etmek üzere yan yana sıralanırlar. Bu sıra bitince üst tarafına yine aynı şekilde bir sıra kiremit daha dizilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus üst sıradaki kiremitlerin alt uçlarının, alt sırada mukabilleri olan kiremitlerin uç kısımlarının üzerine gelmesini sağlamaktır. Çatının dört yüzü aynı tertip kiremitlerle örtülmek suretiyle çatı kapatılır. Bundan sonraki ameliye basittir: kiremitlerin yanyana gelen kenarları üzerine bu sefer, sırtı yukarda olan kiremitler konur. Topan damlarda birbirine temas eden dam yüzlerinin bitişme hattında, kenar kiremitlerinin yan kenarlarıyla birbirlerine temas etmelerini temin etmek şarttır. Bu temas hattına da sırtı yukarda olan kiremitler konulmak suretiyle çatı tamamen örtülmüş olur (Şek. 67).

BACA.—Bölgedeki bütün bacalar dikdörtgen veya kare şeklindedir. Kerpiçten, taştan hatta çam ağacından yapılırlar. Yükseklikleri 30-120 cm. dir. Örme tekniği duvardakinin aynıdır. Bacanın içine rüzgâr girmemesini sağlamak üzere "rüzgârlık" yapılmıştır.

KAT TABANI.—Kat tabanları umumiyetle topraktanır. Tahta olanlar çok azdır ve bölgeye son zamanlarda girmiştir.

Yapılışı: Pencere üstü örülüp birinci katla ikinci katı ayıran "sergi" atıldıktan sonra, serginin üzerine eve dik 7-8 adet öz atılır. Özlerin evin cephesine raslıyan kısımları odaların ön duvarlarını 3-4 m. kadar tecavüz eder. Bu özlerin ön taraftaki serbest uçlarının altına tabanın yükünü taşımak üzere direkler konur. Tabii bu direkler yere ve özlere dik vaziyettedir. Bu direklerle ikinci katın tabanını teşkil eden özlerin arasına, damda olduğu gibi uzun bir öz konur. Böylece odaların tabanı ile odaların önünde "hayat" adı verilen düz kısım meydana gelmiş olur. Bundan sonra, özlerin arasına "mertek" adı verilen ince sırtıklar döşenir. Üzerlerine yeşil söğüt dalları, kova, saz gibi otlar atılır. En üste toprak dökülür. Bu toprak yayılarak ağır bir cisimle iyice dövülür. Bu suretle ikinci katın tabanı teşekkül etmiş olur.

PENCERE TAKMA.—Bölgemizdeki evlerin ekserisinde bizim anladığımız manada pencere¹ yoktur. Bunlar 20X20 cm., 20X30 cm., 30X30 cm. ve daha büyük deliklerden ibarettir. Toprak ve taş duvarlı evlerde bu delikler umumiyetle kapanmaz. Yalnız yaz geceleri ile kış günlerinde kağıt parçaları ve bezlerle tıkanırırlar. Orman köylerine mahsus ağaç evlerde ki pencere delikleri ise pencere eb'adında olan yekpare kanatlarla örtülürler: düver evlerin yan duvarlarının orta kısmında bulunan 10X10

¹ Bölgede penceresiz ev sayısı kabarıktır.

cm., 15X15 cm. eb'adındaki bu deliklerin alt ve üst taraflarına gelen düverlerin yalnız bir tarafında altlı ve üstlü iki çukur açılır. Karşılıklı iki köşesinde 1-2 cm. lik çıkıntılar bulunan 10X10 cm., 15X15 cm. büyüklüğünde yekpare kapak, "cücük" adını alan çıkıntılı kısımlarından "delikler" in üst ve alt kenarlarında bulunan çukurcuklara geçirilir. Böylelikle düver evin iç tarafına doğru açılıp kapanan bir kapak elde edilmiş olur. Bazı ova köylerinde deliklerin iç taraftan camla kapatıldığı görülmektedir. Bu camlar sabittir. Bazı zengin ailelerde "kasa" lı ve "çerçeve" li pencereler kullanırlar. Pencere için duvarda açık bırakılan 75X110 cm. büyüklüğündeki açıklıkların iç ve sokağa bakan kısımlarına 4-5 cm. eninde ve 1 cm. kalınlığında tahtalar tutturulur. Duvarın taş ve kerpiç örgüsüne sıkı bir şekilde temas eden dikdörtgen şeklindeki bu mesnede "kasa" denilmektedir. Bundan sonra, iki veya dört gözlü olarak hazırlanan "pencere kanatları", "gullap" ve "menteşe" lerin yardımıyla bu kasalara tespit edilir. Pencere kanatlarının etraflarını çeviren dilmelerin heyeti umumiyesine "pevraz"¹ adı verilmektedir. Pervazın muhtelif parçaları birbirlerine şehirlerde olduğu gibi, "geçme" olarak bağlanır. Pervazlı olan bir çok pencere kanatlarında cam yoktur. Pencere kanatları umumiyetle içeri doğru açılırlar. Pencereler ekseriya iki kanatlıdır. Bir kanatlı olan çok azdır. Bu pencere şeklinden başka birde aşağıdan yukarıya doğru açılıp kapanan pencereler vardır. Bu pencereler iki kısımdır: alt pencere kanadı, kasnaktaki kanalın içinde aşağı, yukarı oynar. Üst pencere kanadı ise sabittir. Alt kanat yukarı kaldırıldığı zaman, üstekinin üzerine gelir. Her iki pencere de bölgeye son zamanlarda girmiştir. Sayıları azdır.

KAPI TAKMA.—Bölge kapıları bir veya bir kaç tahtanın yanyana getirilmeleriyle yapılırlar. Bu hususta iki usul kullanılır: çakma, geçme.

Çakma kapılar: Yanyana getirilmiş münasip boydaki tahtaların arkalarına çakılan 1-3 adet kuşağın yardımıyla bir bütün haline getirilmeleriyle yapılırlar (Şek. 68).

Geçme kapılar: İki veya dört göbek tahtasının etrafına pencere çerçevesinde olduğu gibi tahta dilmeler geçirilmek suretiyle meydana gelirler. Göbek tahtaları, kenar kısımlarından inceltmişlerdir. Bu ince kısımlar, karşılıklarına gelecek dilme kenarlarının içinde açılmış olan muntazam yarıklara girerler. Dilmelerde birbirlerine aynı usulle raptedilir.

Yekpare kapılar: Bu cins kapılara daha ziyade düver evlerde raslanmaktadır. Kapı için bırakılan boşluğun bir kenarında, biri altta, diğeri üstte olmak üzere iki oyuk açılır². Takılacak kapının aynı kenarı üzerinde yine biri altta diğeri üstte olmak üzere iki çücük³ bırakılır. Cücükler oyuklara sokabilmek için, alt oyuğun yanından dışarı doğru 1-1.5 cm. derinliğinde bir kanalcık açılır. Bundan sonra üst cücük üstteki oyuğa sokulur.

¹ Pervaz.

² 2 cm. kutruna, 3-4 derinliğinde.

³ Çıkıntı. 1.5 cm. çapında, 3-3.5 cm. yüksekliğindedir.

Alt cücük ise kanalcığa sokularak oyuğa doğru itilir. Biraz zorlama sonunda cücük alt oyuğa giriverir. Böylece kapı menteşesiz ileri geri oynamağa başlar.

Duvar da kapı için açılmış olan boşluğa 3 cm. kalınlığında, 5-6 cm. eninde tahtalardan ibaret bir kasa geçirilir. Kapı, pencerelerde olduğu gibi "gullap" ve "menteşe" lerin yardımıyla kasaya tespit edilir.

KİLİT.—Bölgede kilide "görek" demektedirler. Görekler maddeleri bakımından iki türlüdürler: 1) demir görekler, 2) ağaç görekler.

1) Demir görekler: iki cinstir. a) Firenk göreği (top kilit): Şehirde kullanılanların aynıdır. Yatağanda yapıldığı gibi Denizliden de temin edilirler. Bu kilit, diğer kapı kanadının arka tarafına veya tek kanatlıysa duvarın içine "dil" uzatabilecek bir şekilde kanatlardan biri üzerine çakılır (Şek. 69). Anahtar kilidin içinde döndürülünce dil uzanarak diğer kanda çakılmış olan demir "köprünün" içine girer. b) Asma kilit: Bu kilitler kapıların birbirlerine yakın kenarlarına çakılan demir halkalara geçirilerek kilitlenir (Şek. 70).

Ağaç görekler: Bu çeşit kilidi evsahibi kendisi yapar. Çam ağacındandır. Anahtarı odundandır. Çok emniyetlidir. Hiç kimse bir başkasının kapısını açamaz.

Yapılışı: El büyüklüğünde bir odun parçası alınarak bir yüzü düz bir satıh meydana getirecek şekilde, diğer yüzü ise kabaca kesilir. Bu odunun üst kısmında odunu bir uçtan diğer uca kadar enlemesine kat'eden yassı bir delik açılır (Şek. 71). Bu delikten içeri "tahta kol" adı verilen uzunca bir tahta sokulur. Bundan sonra, göreğin düz yüzü üzerinde, istikametleri yukarıdan aşağı doğru yarıklar açılır. Bu yarıkların kol tahtasına Tasladıkları kısımlar meydana getirilir. Yarıkların içine ağaç çubuklar konur. Bu çubuklar, yarıklar içinde aşağı-yukarı oynarlar. Ayrıca çubuklar üzerinde de çentikler açılmıştır. Nihayet, göreği yanlamasına kat'eden ve çubuk kertiklerine raslayan "açacak deliği" meydana getirilir. Bu suretle hazırlanan görek düz kısmı kapıya gelmek şartıyla kapıya çakılır. Kapı "göreklenmek" istendiği zaman, göreğin üst kısmında bulunan "tahta kol" itilerek kapının kasasında veya duvarın içinde bulunan "kol deliği" ne sokulur. Bu takdirde tahta kolun üzerindeki çentiklerle görek üzerindeki yarıklar aynı hizaya gelmiş olur. Bundan sonra, üzerinde, görekteki yarıkların sayısı kadar dış bulunan "açacak" ¹ "açacak deliği"ne sokulur. Açacağın çevrilmesiyle dişler, kertiklerine girmek suretiyle, çubukların tahta koldaki kertiklere girmesini sağlar. Bu suretle tahta kol ileri geri oynıyamıyacağı için kapı göreklenmiş olur. Kapı açılmak istendiği zaman açacak yardımıyla tahta kolun çentikleri içine girmiş bulunan çubuklar aşağı alınarak tahta kolun geriye doğru hareketi temin edilmiş olur. Böylece kapı açılır.

MUSANDIRA.—Şehirlerdeki yüklük, hamamlık, odunluk ve eşya

¹ Anahtar.

dolaplarının vazifelerini bir arada gören sistemdir. Ormanlık bölgelerdeki evlerle bazı fakir evleri müstesna her evde musandıra vardır.

Yapılışı: Odaların ocaklığa bakan duvarları üzerinde yapılırlar. Tah-tadandırlar. Yükseklik bakımından tavana erişemezler. Aralarında 20-30 cm. lik bir açıklık kalmaktadır. Üzerinde bulunduğu duvarla musandıranın ön cephesi arasında 80-100 cm. lik bir mesafe vardır. Duvar ve taban kısmı müstesna, musandıra ön ve üst taraftan tahta ile çevrilmiştir. Musandıranın ortasında 1.5-2 m. genişliğinde bir göz vardırki buraya yatak takımlarıyla kilimler konur. Bu bölümün her iki yanında birer tahta duvar vardır. Bu-rası çok defa ön taraftan iki kapıyla kapalıdır. Kapısız olanlar da vardır. Musandıranın kapı tarafına gelen kısmına "şerbetlik" denir. Burası alt alta gelen bir kaç göz'den ibarettir. Gözlerin yan kenarları düz, üst kenar-ları dairevidir. Arka kısımları tahtadandır. 30X35X60 cm. eb'adındadır-lar. Bu gözlere testi, lamba, kibrit gibi eşyalar konur. Musandıranın mu-kabil tarafı "hamamlık" olarak kullanılır. Hamamlığın tabanı taş veya tuğladandır. Sular sokak duvarındaki bir delikten dışarı akar. Bazı musan-dıralarda yataklığın altına rashyan kısım, odunluk olarak kullanılır.

RAF.—Bildiğimiz rafların aynıdır. Musandıra duvarı hariç olmak üzere odanın diğer üç duvarında da raf vardır. Altlarına konan tahta des-teklerle duvara tutturulmuşlardır. Yerden 170-180 cm. yüksektedirler. Genişlikleri 20-25 cm. arasında değişir. Üzerlerine konan eşyaların düşme-mesi için radarın kenarlarına 2-3 cm. yüksekliğinde "kıyılık" çakılmaktadır. Kıyılık'larda tahtadandır. Raflara porselen tabak, bakır eşya konulmaktadır.

DOLAP.—İnşaat sırasında yapılan 40X50X70 cm. eb'adındaki delik-lerin içlerine yatay tahtalar konarak bir kaç gözlü dolaplar elde edilir. Bu dolapların yan ve arka yüzleri ekseriya sıvanmaktadır. Yine dolaplara menteşe ve güllap'ların yardımıyla iki kapak takılır.

SÜS.—Süsler evlerin dış ve iç taraflarında olmak üzere iki kısımda yapılırlar.

Dış süs: Bunlar kapılarla (Şek. 72, 73) pencerelerdeki parmaklık (Şek. 74, 75) kafes (Şek. 76), kapaklarda (Şek. 77) ve fırış (Şek. 78), direklerde (Şek. 79, 80) mevcuttur. Bu süsler kabartma ve oymadır.

İç süs: Bu çeşit süslere musandıra, dolap kapaklarında (Şek. 81), ta-vanda (Şek. 82), oda kapılarında raslanmaktadır. İç süslerde kabartma ve oymadır. Boya ile yapılan süs nadirattandır. Yalnız bir köyde evlerin hayat hayat duvarlarında beyaz badana üzerine sarı çamurla yapılmış main şekilli süslere raslanmıştır.

İç ve dış süsler arasında nebati ve hayvani motifler mevcut olmakla beraber büyük çoğunluğu geometrik olanlar teşkil eder.

III. BÖLÜM

ACIPAYAM EVİ, ŞEKLİ, BÖLÜM VE FONKSİYONU PLÂNI, BİRİBİRİYLE VE ÇEVRESİYLE MÜNASEBETLERİ...

Önce çevre evlerinin morfolojisi üzerinde duracağız. Boyut ölçüleri ne olursa olsun bölge evleri dikdörtgen şeklindedir.

Ölçüler: Bir evin boyu ile eni arasındaki en büyük fark 5. 5m (kelekeçi), en küçük fark ise, 50cm. (Yatağan) dir. Bölgede tesbit edilen azami uzunluk 13m. (Acıpayam), azami genişlik 10m. (Yüreğil, Ayaz, Y. Durdurga, Kaza Tahtalı) olup azami yükseklik 7m. (Ayaz, Durdurga) dir. Asgari uzunluğa gelince 290cm. (Masıt), asgari genişlik 230cm. (Yusufiye), asgari yükseklik 200cm. (Hüsniye)dir. Büyük evlerin kapladıkları saha ortalama olarak 90 m. kare kadardır. Bu miktardan evin hayat ve duvar kalınlıkları çıkarılırsa geriye 40-43m. karelik saha kalır. Küçük evlerde bu alan 8-9m. kareye kadar düşerki bir ev içinde bulunan bütün aile bu saha içinde yaşarlar. Hayvanların yeri bu sahaların dışındadır. Köyler arasında görülen boyut farkları ova ve dağ-orman köyleri arasında daha aşikâr bir şekilde tezahür etmektedir. Orman-dağ köy evleri, ova evlerinden çok daha küçüktür. Ova köylerinde en küçük bir evin ölçüleri 350x410x460cm. olduğu halde dağ köylerinde normal büyüklükteki bir ev için bu ölçüler 20x28x290cm.'e kadar düşmektedir. İki.bölge arasında evlerin büyüklükleri bakımından tesbit edilen bu fark, bölgeler arasında mevcut olan değişik hususiyetlere dayanır. Ova köyleri ev boyutları daha ziyade maddi refah durumuyla ilgilidir. Bu sebeple fakir evleri küçüktür. Hatta fakir evlerinin bir çoklarında hayvanla insanlar bir arada barınmaktadır. Dağ-Orman köylerine gelince, ev büyüklüğü ile maddi durum arasında hiç bir münasebet yoktur¹. Burada zengin ve fakirler aynı büyüklükteki evlerde yaşarlar. Bu bölge evlerinin küçük boyutta olmalarını üç sebebe atfetmekteyiz: 1) coğrafik ve 2) ekonomik ve 3) sosyal sebepler.

1) Coğrafik sebep: Dağ-Orman bölgesi kışları çok soğuk olur. Aileler 3-4 ay gibi bir zaman içinde yerlerinden ayrılamazlar. Böyle bir yerde ısınma küçük evlerde daha kolayca temin edilir².

2) Ekonomik sebep: Bölge sakinleri hayatlarını verimsiz tarlaları ile az sayıda olan sağmal³ hayvanlarına bağlamışlardır. Her yıl geçen yıl ekmiş oldukları tarlaları dinlendirmek ve hayvanlarını otlatmak üzere buldukları yerden kalkarak başka bir yere göçerler. Her ailenin kendisine ait olan 3-4 yeri vardır. Her yerde de birer evleri bulunur. Kısa bir zaman

¹ Son zamanlarda yapılmaya başlanan evler istisna edilmelidir.

² Ören köyündeki büyük evler bu kaidenin istisnasını teşkil eder. Bura köyleri tarla değiştirelerde ev değiştirmezler.

³ Süt veren hayvan.keçi;

içinde inşasına mecbur oldukları bu evler, küçük eb'adda yapılırlar. Zamanla kuvvetini kaybeden tarlalar terkedilerek başka bir yerde tarla açılır. ve burada bir gün içinde bir öz ev yapılır.

3) Sosyal sebep: Ova köylerindeki aksine olarak burada bir evde bir aile barınmaktadır. Bu durum da dağ-orman köy evlerinin, ovadakilere daha küçük olmasına tesir etmiştir.

Dam-çatı morfolojisine gelince, bu hususta bölgede 3 ayrı tip tespit edilmiştir: 1) düz damlar, 2) beşik örtü, 3) topan damlar.

1) DÜZ damlar: Ova köylerinde görülen dam şeklidir (Dedesil, Y. Dodurga, Yassihöyük, Selleri, Kaza Tahtalı, Kuyucak, Kumafşarı, Akalan, Yüreğil, Köke, Yumurtaş, Dereköy, Yatağan, Karahöyük, Kırca, Aladdin, Oğuz, Apa, Kurtlar, Sırçalık, Corum, Ucarı, Kızılhisar, Çakır, Yazır, Yeşilyuva, Gümüş, Acıpayam, Evkara, Bademli v.s.). Düz damlar temas neticesinde ova tarafında bulunan bir kaç dağ-orman köyüne nüfus etmiştir (Hortma, Kuzören, Çubukçular, Gölcük, Gireniz Tahtalı v.s.) (Bk. etnografik harita).

2) Beşik örtüler: Büyük bir kısmı dağ-orman köylerinde olmak üzere (İmamlar, Arı Mezrası, Deyne, Gireniz Tahtalı, Çameli, Cumayanı, Kuzören, Çubukçular, Masıt, Kabaklar, Gölcük, Yusufiye, Hüsniye, Karabayır, Sofular, Kızılyaka, Belevi, Kolaklar, Ahveren v.s.) küçük bir kısmı ise ova köylerinde olmak üzere (Yassı höyük, Selleri, Kuyucak, Köke, Yumurtaş, Dereköy, Yatağan, Aladdin, Oğuz, Ayaz, Apa, Karaköyük, Yeşilyuva, Akalan, Kızılhisar v.s.) köylerinde görülmektedir. (Bk. etnografya haritası).

3) Topan damlar: Umumiyetle dağ-orman köylerinde (İmamlar, Kalınozk, Kelekçi, Arı Mezrası, Deyne, Hortma, Gireniz Tahtalı, Çameli, Cumaalanı, Kuzören, Gölcük, Hüsniye, Kabaklar, Karabayır, Sofular, Kolak, Kızılyaka, Belevi, Kolaklar, Kınıkyeri, Ahveren v.s.), nadir olarak da ova köylerinde (Akalan, Yüreğil, Köke, Hacı Kurtlar, Dereköy, Yatağan Aladdin, Kırca, Oğuz, Apa, Karahöyük, Yeşilyuva, Kızılhisar, Evgire, Acıpayam v.s.)¹. Demek oluyor ki dam-çatı şekilleri bakımından da her iki kısım arasında esaslı fark vardır. Ova köylerinde düz damlar, dağ-orman köylerinde ise beşik örtü ile topan damlar hakimdir. Şu farklı dağ-orman köylerinde düz dam'a nadir olarak raslandığı halde ova köylerinde beşik örtü ile topan dam'lara daha fazla bir nispette raslanmaktadır. Bu hal bize temas yolu ile meydana gelen kültür değişmelerine dair güzel bir örnek vermektedir. Zamanımızdan çok önce ova köylerinde yalnız düz damlar, dağ-orman köylerinde ise beşik örtü ve topan damlar vardı. Zamanla her iki bölge kültür mübadelesine başladı. Birinin düz damı diğerinin iki ve dört yüzlü çatısı birbirine geçti. Böylece coğrafik temas kısmında

¹ Dağ köylerindeki beşik örtülerle topan damların sayıları, ovadakilere çok fazladır. İçinde bir iki tane beşik ve topan dam bulunan köyler zikredilmemiştir.

her iki unsur bir arada yereldi (Gölcük, Kuzören, Hacıkurtlar, Güney, Kelekçi, Gireniz Tahtalı, Çubukçular, Alveren). Düz dam, bundan sonra gittikçe azalan bir nispette dağ-ormanlık bölgede yayıldı (Kınıkyeri, Cumaalanı, Kolaklar, İmamlar, Belevi, Hortma). Adı geçen bölgede fazla bir gelişme gösteremedi. Çünkü düz dam gerek şekil gerek madde bakımından gelişme için lüzumlu evsaktan mahrumdu. Fazla yağmur ile kara mütehammil değildi. Halbuki beşik örtü ile topan dam, ova köylerinde azami bir gelişme gösterdi. Bu bölgedeki düz damların zararına olarak ovanın öbür ucuna kadar yayıldı. Çünkü bu şekiller yapılarındaki kolaylıklar ve yağmur ile kara karşı gösterdikleri mukavemet yüzünden derhal benimsendiler (Bk. etnografik harita).

Araştırma bölgemizdeki meskenleri .yapı malzemeleri bakımından inceleyecek olursak üç tip müşahede etmiş oluruz. 1) toprak evler, 2) odun evler, 3) taş evler.

Ova köyleri kerpiç evlerle kaplıdır. Coğrafik temas mıntakası hariç (Kuzören, Kelekçi, Gölcük, Güney, Hortma, Gireniz Tahtalı) dağ-orman köylerinde kerpiç yapı yoktur. Buna karşı, dağ-orman köyleri "düver ev" adı verilen odun evlerle örtülüdür. Bu çeşit yapılar temas bölgesi hariç ova köylerinde mevcut değildir¹. Taş yapılara gelince, her iki bölgede mevcuttur. Temas kısmında yalnız iki köyde (Kuzören, Gireniz Tahtalı) tespit edilmiştir. İnşaat malzemeleri bakımından müşahede edilen farklar, bölgenin coğrafik hususiyetinin bir neticesidir. Ova toprak, dağ kısmında ağaç bakımından son derece zengindir. Bu sebeple her iki bölge ayrı iki tip meskeni meydana getirmiştir. Kerpiç evler, düver evler... Coğrafik temas bölgesinde bütün köylerde kerpiç evlerin mevcut olmasına rağmen düver ev aynı bölgedeki bir tek ova köyüne kadar inebilmiştir (Kelekçi). Halbuki temas bölgesinin Hortma, Gölcük, Hacıkurtlar, Gireniz Tahtalı köyleri dağlık kısımda bulunmaktadırlar. Bu hale rağmen kerpiç evlerin düverlere nazaran daha fazla nüfuz kabiliyeti göstermesi şu sebeplere bağlı olsa gerektir: 1) dağ-orman köylerinin daha geç iskan edilmesi. 2) Ova köylerinde inşaat için lüzumlu ağaç bulunmamasına rağmen dağ-orman köylerinde toprak mevcuttur. 3) Odun inşaatın kerpiç inşaatı nazaran daha az dayanıklı olması.

Taş inşaatın bölgedeki dağılışı durumu, coğrafik etkilerin mesken üzerindeki baskısını gösteren canlı bir misaldir. Kerpiç ve düver evlerin aksine olarak taş evler her iki bölgede de mevcuttur. Çünkü bu kısımlarda lüzumlu malzeme bulunmaktadır. Taşın bulunmadığı yerlerde ise ilgili inşaatı raslamamaktayız. Yalnız, son zamanlarda nakliyat imkânlarının artması neticesinde Acıpayam, Selleri, Akalan ve Kuyucak gibi taş'a uzak bulunan yerlerde de taş inşaat imkânı içine girmiştir. Temas bölgesinin dağlık köyleri hariç ova köylerinde taş yapılara rasgelmemekteyiz. Bu durum, ilgili yapı şeklinin

¹ Temas bölgesindeki köylerden yalnız bir tanesi ova köyü olup, "düver ev" yalnız bu köye inebilmiştir.

hiç bir bölgeye ait olmadığını ve araştırma çevremize daha sonra girmiş olduğunu düşünmemizi imkân içine sokmaktadır. Nitekim incelememiz sonunda 150 sene önce bölgede iki taş inşaatın mevcut olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. O günden bu güne taş yapı, kerpiç ve odun yapılarının zararına bir hayli çoğalmıştır. Son senelerde artış baş döndürücü bir hal almıştır. Odun yapılar, şimdiden yok olmağa başlamışlardır. Bu hal kendini fonksiyon değişmesiyle göstermektedir. Eskiden mesken olan bir çok yapılar, bugün ahır-samanlık olarak istimal edilmektedir. Dağ-orman köylerine taş inşaat ova köylerinden çok sonra girmiştir. Bunu, bu bölgede son zamanlarda meydana çıkmış olan kövke taşından yapıma inşaatın bolluğu ile anlamaktayız.

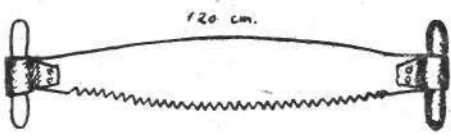
Bölge yapılarının duvar, dam-çatı münasebetlerindeki durum şöyledir:

Kerpiç evler büyük bir çoğunlukla düz ve toprak damlı'dırlar (Dedesil, Kelekçi, Yassihöyük, Yukarı Dodurga, Selleri, Kaza Tahtalı, Kuyucak, Dereköy, Aladdin, Kurtlar, Yatağan, Karahüyük, Kırca, Bademli, Akalan, Yüreğil, Köke, Yumurtaş, Oğuz, Ayaz, Çakır, Çubukçular, Kumafşarı, Gümüş, Yazır, Yukarıkaraçay, Evkara, Gireniz Tahtalı, Hacıkurtlar, Gölcük, Hortma, Güney, Kelekçi, Kuzören) Ayrıca topan dam (Yatağan, Karahüyük, Akalan, Yüreğil, Köke, Yumurtaş, Dereköy, Oğuz, Ayaz, Apa, Hortma, Gölcük, Güney, Kelekçi, Kuzören, Gireniz Tahtalı) ve beşik örtü (aynı köyler) olanlar da vardır.

Taş duvarlı evlerin damları ise büyük bir çoğunlukla topan ve beşik örtü ile kaplıdır. (İmamlar, Cumaalanı, Deyne, Yusufiye, Sofular, Kolak, Kızılyaka, Belevi, Kabaklar, Emecik, Selleri, Gireniz Tahtalı, Akalan, Aladdin, Ayaz, Apa, Karahüyük, Yüreğil, Kuzören). Ekserisinin üzeri tahta kaplıdır. Yalnız Yüreğil, Karahüyük, Apa, Ayaz, Aladdin, Akalan, Seleri gibi köylerde kiremit örtü vardır. Taş duvarlı evlerde topan damların fazla olduğu köyler (İmamlar, Cumaalanı, Kızılyaka, Kuzören, Sofular, Belevi, Gireniz Tahtalı, Akalan, Aladdin, Ayaz), beşik örtünün fazla olduğu köyler ise (Yusufiye, Sofular, Kolak, Deyne, Kabaklar, Emecik, Selleri, Masıt)tan ibarettir. Hortmada, yalnız topan, Kuyucak'ta ise beşik dam vardır. Akalan nahiyesinde ise topan damlarla beşik örtülerin sayısı hemen hemen aynıdır. (Bk. etnografik harita).

Odun duvarlı evlerde beşik örtü (İmamlar, Deyne, Karabayır, Yusufiye, Sofular, Kolak, Kabaklar, Emecik, Hortma, Gireniz Tahtalı) köylerinde, topan örtü (Kolaklar, Cumaalanı, Çameli, Kalınkoz) köylerinde fazladır. Bu gibi evlerde düz dam asla mevcut değildir.

Yukarda dağılıp sahalarını tespit ettiğimiz tiplerden beşik örtülü düver evler dağ-orman bölgesinin, kerpiç düz ve toprak damlı evler ise ova bölgesinin ilk mesken şekilleridir. Bu hali mahallinde yapmış olduğumuz araştırmalarla öğrendiğimiz gibi bu tip evlerin diğerlerine nazaran gösterdikleri büyük çoğunluk müşahedemizi teyit etmektedir. İhtiyaç karşısında boyutları büyüyen dağ-orman bölgesi evlerinin çatıları da değişerek topan dam

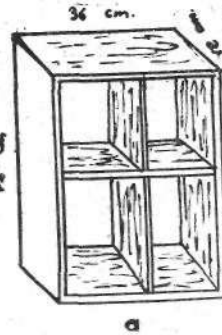
Şek.: 1

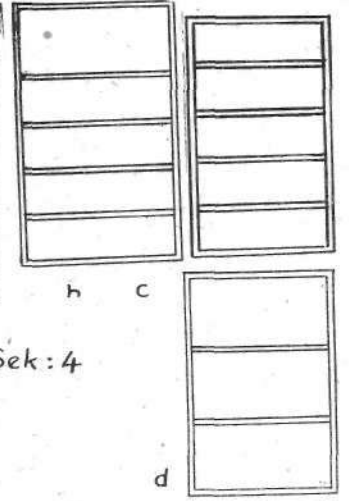
Şek.: 2

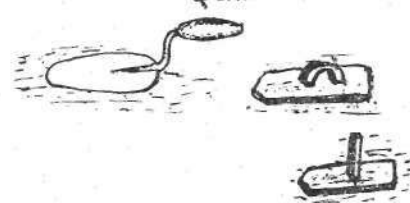
Şek.: 3

Şek.: 4

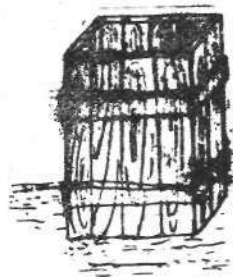
d

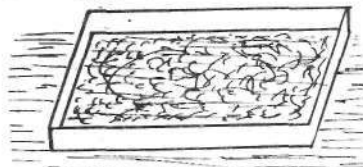
Şek.: 5

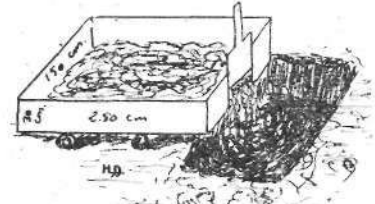
Şek.: 6

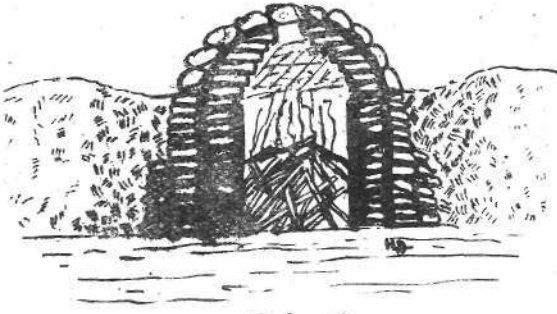
Şek.: 7

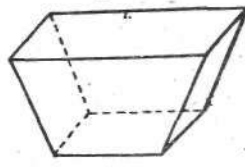
Şek.: 8

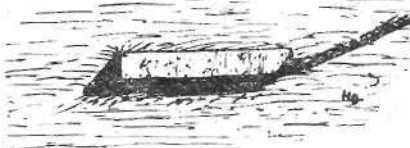
Şek.: 12

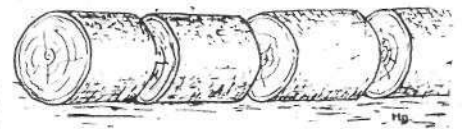
Şek.: 9

Şek.: 10

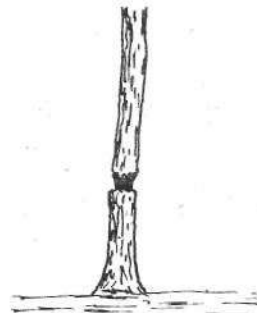
Şek.: 11

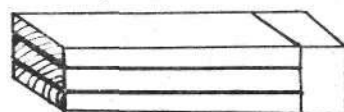
Şek.: 16

Şek.: 13

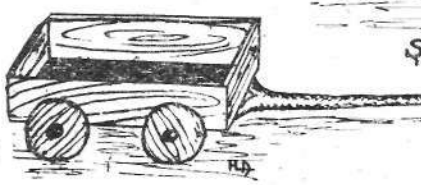
Şek.: 14

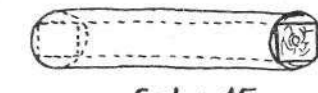
Şek.: 15

Şek.: 17

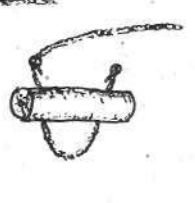
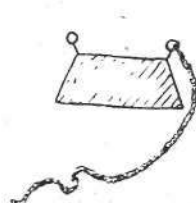
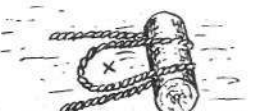
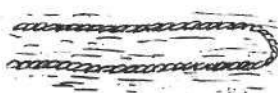
Şek.: 19

Şek.: 21

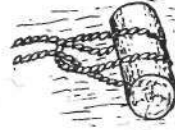
Şek.: 18

Şek.: 23

Şek.: 25

Şek.: 22

Şek.: 24

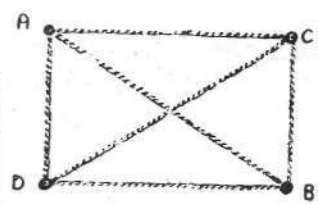
Şek.: 24

Şek.: 20

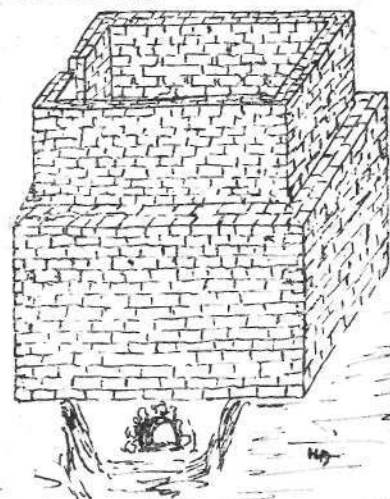
Şek.: 29

Şek.: 30

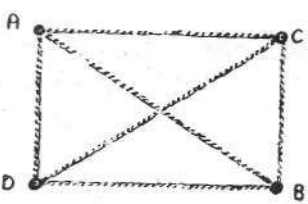
Şek.: 33

Şek.: 28

Şek.: 27

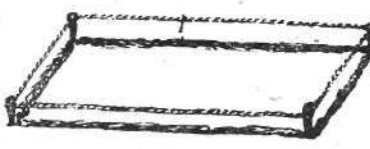
Şek.: 30

Şek.: 34

Şek.: 31

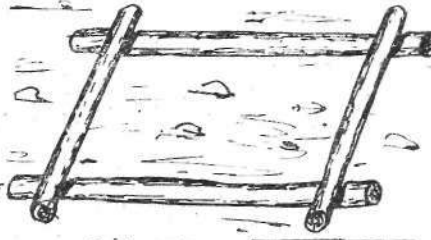
Şek.: 32

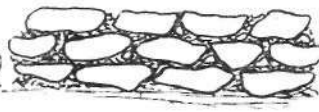
Şek.: 34

Şek.: 36

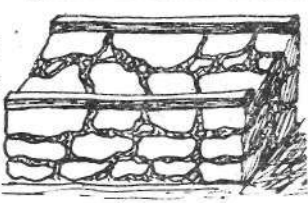
Şek.: 37

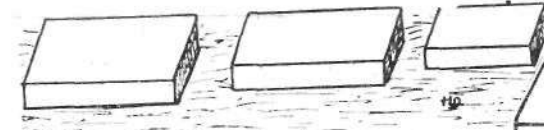
Şek.: 38

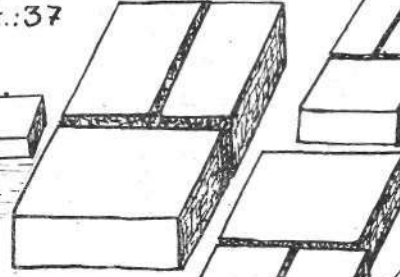
Şek.: 35

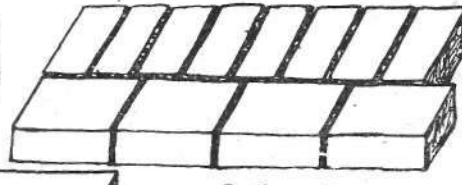
Şek.: 40

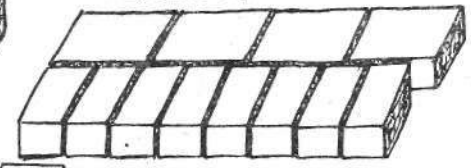
Şek.: 41

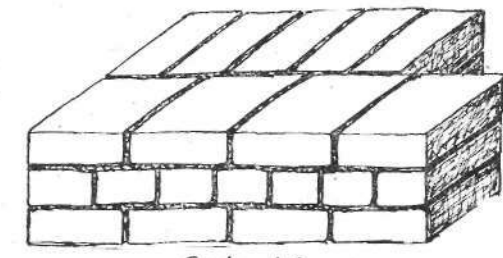
Şek.: 42

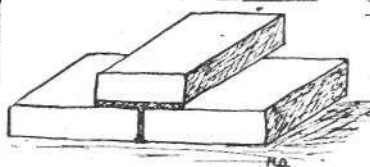
Şek.: 43

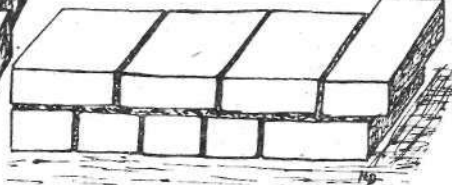
Şek.: 45

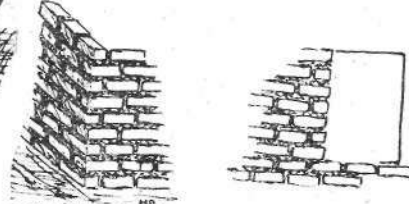
Şek.: 46

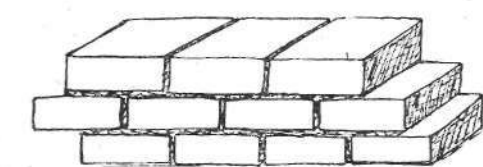
Şek.: 47

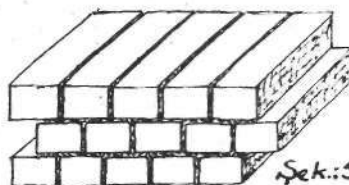
Şek.: 48

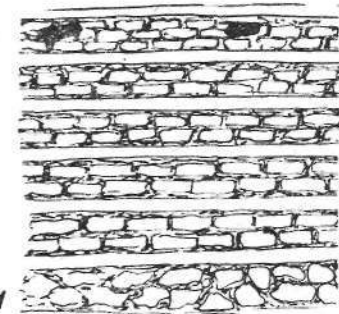
Şek.: 50

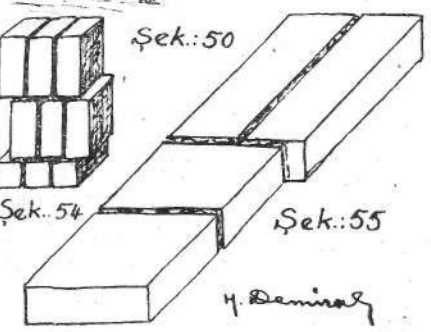
Şek.: 52

Şek.: 53

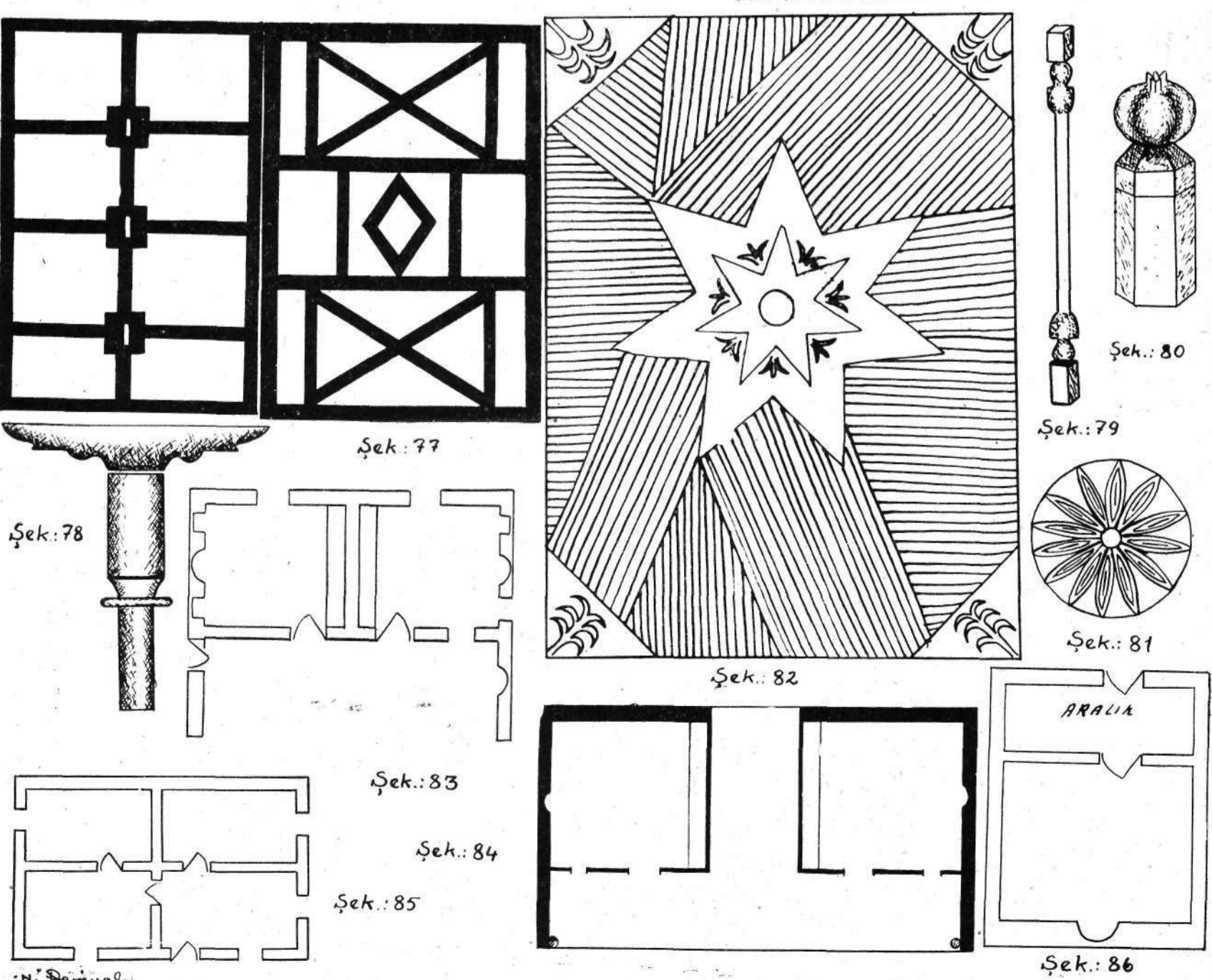
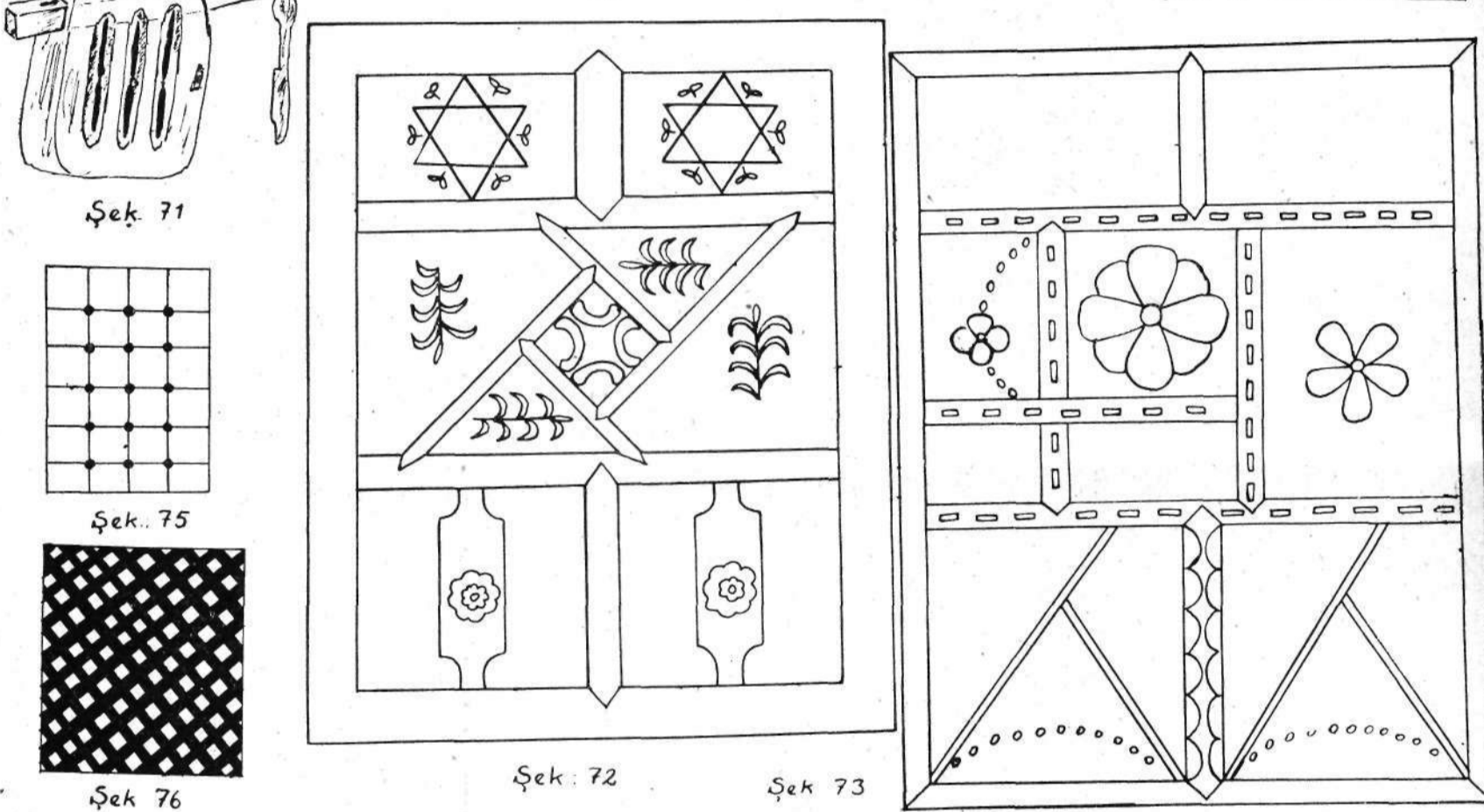
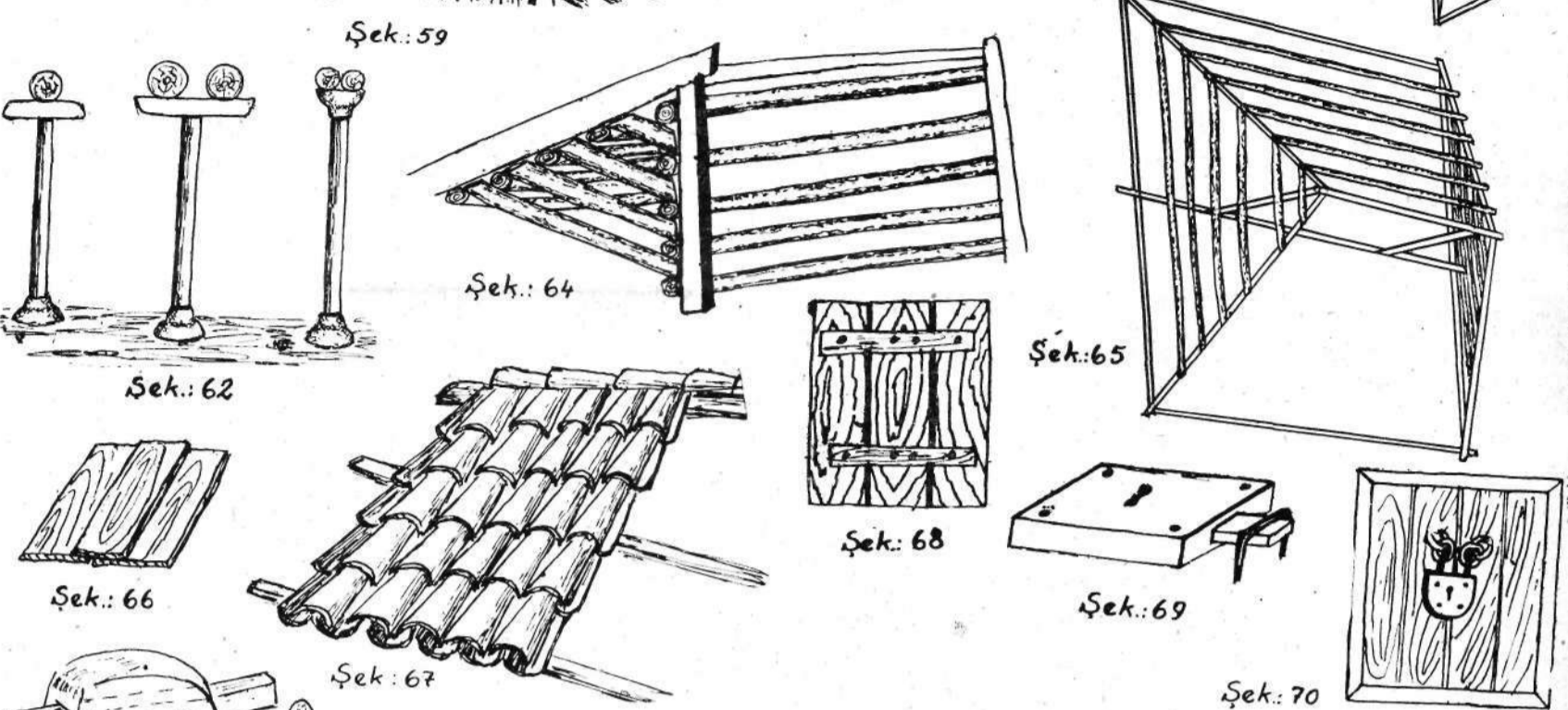
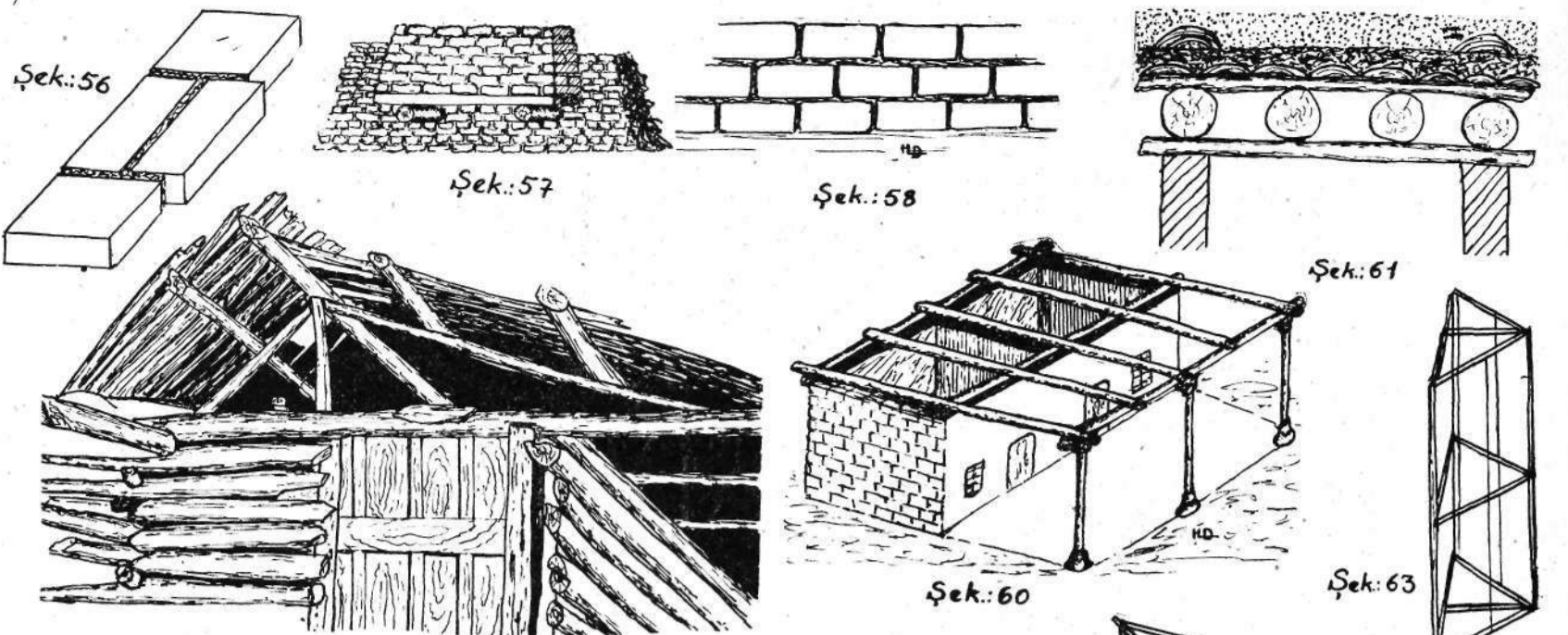

Şek.: 51

Şek.: 55

Y. Demiralp

şeklini almışlardır. Nitekim bölge ilk ev şeklini temsil eden küçük düver evlerin çatıları beşik örtü olduğu halde, boyutları büyümüş evlerin çatıları ise topan dam'dır. Sonradan bölgeye girmiş olduğuna işaret ettiğimiz taş yapılarda ise ilk dam şekli muhakkakki düzdü ve topraktandı. Acıpayam'ın Dağsaray semtinde tespit ettiğimiz ilk taş evin damı düz ve topraktır.

Burada etnolojik bir prensibe temas etmek istiyoruz. Kerpiç evler temas olayının bir neticesi olmak üzere coğrafik temas sahasının dağ köylerine kadar yayılmışlardır. Bu hali yukarda görmüştük. Fakat aynı yapı tipinin bir unsuru olan düz ve toprak damlar ise temas sahasında kalmıyarak dağ-orman mıntikasının iç kısımlarına kadar ilerlemişler, burada taş yapıların düz ve toprak damlarını teşkil etmişlerdir. (Belevi, İmamlar, Cumaalanı, Kınıkyeri, Alveren). Bu vak'a bize, maddi kültür değişmelerinde büyük kısımların zor, küçük kısımların ise daha kolaylıkla değiştiklerini bir defa daha göstermiş oluyor.

Acıpayam ve çevresindeki meskenlerin morfolojisini inceledikten sonra aynı bölge evlerinin bölümlerini ve bu bölümlerin fonksiyonunu tespit etmeğe çalışacağız :

İnceleme bölgemize dahil evler bir veya iki katlıdır. Burada bir katlı evlere "yerev" iki katlılara "hanay" veya "haney" derler. Evlerin kat sayıları ne olursa olsun, odalara "ev" adı verilmektedir.

Yerevler bir veya daha çok odalı olurlar. Bir odalı olanlarda bütün aile bir odada yatar kalkar, yer, içer, yemeğini pişirir. Birden fazla odalı yerevlerde ise, içine ev ve mutbak eşyası konan odaya "tak-tuk" odası denir. Zaten taktuk eşya manasına gelmektedir. Bazan taktuk kelimesinin yerine taktaleş dedikleri de vakidir. Zengin evlerinde misafirlerin ağırlandığı odaya "misafir odası" denilmektedir. Diğer taraftan odalara "küçük ev", "büyük ev" gibi isimlerin de verildiği vakidir. Odalar içlerinde yaşayan akrabaların sıfatlarına göre "amcamın evi", "dayımın evi" ve içlerindeki eşyalara izafeten "sobalı ev" gibi isimler almaktadır. Ekmek hazırlanan odaya "ekmek evi" denmektedir. İster bir, ister iki odalı olsun evlerde erzak saklanan yer ve odaya "girerlik" adı verilmektedir.

İki katlı evlerin alt katı ova köylerinde "dam" olarak kullanılır. Genel olarak iki gözlüdür. Bir gözüne "hayvandamı", ahar veya "ahır" denilmektedir. Bazı evlerin alt katında ufak bir köşe veya ahır ve samanlıktan ayrılan bir kısım "ambar" olarak kullanılır. Dağ-orman köylerinde az raslanan iki katlı evlerin alt katına herhangi bir eşya veya hayvan konmaz. Burası yemek yapmak ve ekmek pişirmek için istimal edilir. Bazan buraya kışlık odunlarından depo edildiği vakidir. Alt kattaki odalarda insanlar çok nadir olarak otururlar. Misafirlere daima üst kat odalarından biri tahsis edilir. İki katlı evlerde alt kattaki odalara "aşağı ev", yukarı kattakilere ise "yukarı ev" isimleri verilir. Bir katlı evler için söylediğimiz oda isimleri iki katlılar için de caridir.

İki ve bir katlı evlerin önlerinde görülen açıklığa "hayat", "tahtalık",

"güneşlik" ve "sofa" denilmektedir. Tahtalıkta oturulur, yatılır, yemek yenir, eşya saklanır, dokuma tezgâhları kurulur ve yaş sebzeler kurutulur.

Bazan, yüksekte bulunan evlerin hayat'larının yan uçlarından ileri doğru hayvan damı yapılır. Bu hayvan damının yüksekliği tahtalık'la bir hizadadır. Hava sıcak yaptığı zamanlarda ev halkı burada oturur. Burası eve nazaran soğuktur. Halk buraya "soğukluk" demektedir.

Bir köy müstesna (Kalınkoz), her köyde bir ve iki katlı evlerin her ikisine birden raslamak mümkündür. Yalnız Dağ köylerinde iki katlı evler bir katlılara nazaran daha azdır. Alt katın ahır olması sebebiyle kışın hara retten istifade edilir. Ahır başka yerde yapmamak suretiyle arazi kaybım önlemiş olurlar. Halbuki dağ-orman köylerinde durum tamamen başkadır. Bir katlı evler iki katlılardan çok fazladır. Çünkü iklimin sertliği, aile nüfusunun azlığı, her sene yapılması zaruri olan göç, inşaat zamanının kısalığı bu bölgede bir katlı evleri zaruri kılmıştır.

Oda sayısı fazla olan evler azdır. Ekserisi 1, 2, 3, 4 odalıdır. Fakat 3, 4 odalı olanlar 1, 2 odalılarından çok azdır. Ova köylerinde iki katlı, üstü yanyana iki odalı, altı samanlık-ahır olan evler, dağ-orman köylerinde ise bir katlı ve bir odalı evler çoğunluğu teşkil etmektedir.

Bölümleri ile oda sayıları belirtilen evlerin plânlarına gelince, Burada da iki ayrı tipin mevcudiyeti görülmektedir. Ova ev plânlarının esasını yanyana bulunan dikdörtgen şekilli iki oda (Şek. 83) teşkil eder. Oda kapıları birbirine yakın bulunur. Her odada umumiyetle bir "ocaklık" vardır. Ocaklık daima baca duvarının ortasındadır. Ocaklığın ana duvarlarda bulunması haline çok nadir raslanır. Odaların büyük bir çoğunluğu ocaklığın karşısında bulunan "bölme duvarı"nın önünde "musandıra" vardır. Odaların ara duvarları hariç diğerlerinde pencere bulunur. Yan yana bulunan bu iki odanın¹ önünü "hayat" kaplamaktadır. Hayatların ön cephesi açıktır. Yan tarafları bazan bir, bazan iki duvarla örtülüdür. Bu duvarlarda da ocaklık mevcuttur. Yan tarafları duvarsız olan hayat'lar da vardır. Bu tip evlerin alt katlarına gelince, odalardan birinin altı samanlık, diğerininki ahırdır. Samanlığın penceresi yoktur. İçinde hayvanların yem yemelerine mahsus odun, taş veya kerpiç "ahar"² vardır. Ova köylerinde tespit etmiş olduğumuz bu esas plândan başka plânlar da vardır. Bunlardan biri "karnı yarık" ev tipine ait olanıdır (Şek. 84). Son zamanlarda meydana gelen karnı yarık ev ancak Karahüyük, Yatağan, Aladdin, Yassıhöyük gibi büyük köylerde mevcuttur. Bu evler yazları serin olan "kuzey rüzgarı"ndan istifade amacıyla yapılmıştır. Çünkü kışları çok soğuk olan bu rüzgârdan korunmak için arkalarına kuzey rüzgârına çevirerek inşa edilen bölge evleri yaz ayları zarfında adı geçen rüzgârın serinliğinden istifade edememektedirler. Hem bu mahsuru ortadan kaldırmak, hem de

¹ Bu oda'lar bölünmek suretiyle bazan 3 cm. hatta 4 oda haline getirilirler

² Yemlik.

ACIPAYAMDA ETNOGRAFİK ARAŞTIRMALAR

kışın kuzey rüzgârının etkisinde kalmamak için yapılan karnı yarık ev tiplerinde üst kattaki bitişik odalar birbirlerinden büyük bir menfezle ayrılmışlardır. Bu deliğin yüksekliği odaların yüksekliği, genişliği ise 2-2.5 m. kadardır. Yaz ve sonbahar aylarında bütün aile, bu aralığa konan tahta sedirler üzerinde toplanırlar. Karnı yarık plânı, bu değişiklik müstesna ana plânın aynıdır. Diğer bir plânda evlerin hayat'larının kapatılmasıyla meydana gelen ev şekillerine aittir. (Şek. 85).

Dağ-orman köylerinde tespit etmiş olduğumuz plâna gelince, bu bir katlı ve tek odalı evlere ait olan şekildir. Bu evlere umumiyetle ön cepheden (Şek. 86) girilir. Sokak kapısını geçince ufak bir sahanlığa tesadüf edilir. Buranın yan taraflarında sandık ve ev eşyaları bulunur. Oda sahanlıktan ortasında bir insanın geçebileceği büyüklükte bir aralığı bulunan tahta bölmeyle ayrılır. Odaya girildiği zaman, tam karşıda "ocaklık" vardır. Yan duvarlardan biri üzerinde pencere yerine üzeri kapaklı bir delik açılmıştır. Bir çok evlerde bu deliklerin dahi olmadığı görülmektedir.

Bölge evlerini şimdi de birbirleriyle olan münasebetleri bakımından ele alacağız :

1) İnceleme çevresinde ki evler birbirlerine herhangi bir taraflarından temas etmekten ziyade, avlu duvarları ile ayrılırlar. Bununla beraber küçük cepheleriyle temasta bulunan evlere de raslamak mümkündür. Bu sonuncular son zamanlarda meydana gelmiştir. Arazi darlığı ile sokakların teşekkülü bu durumu doğurmuştur.

2) Her avluda umumiyetle bir ev bulunmaktadır. Hatta etrafında avlu namına bir şey bulunmayan evlere tesadüf etmek mümkündür. Bu son hal, yalnız dağ-orman köylerinde müşahede edilmektedir. Ova köylerinde bir evde nüfus çoğaldıkça, arsa yokluğu sebebiyle, o evin avlusunda yeni evler yapılmaktadır. Bu durumun bir neticesi olarak bir avlu içinde bir kaç eve raslamak mümkün olmaktadır. Tabi ev sahipleri yakın akrabadırlar. İçlerinde birden fazla ev bulunan avlulara şu köylerde rasladık: bir avluda beş ev (Y. Dodurga), bir avluda üç ev (Kumafşarı, Akalan, Yüreğil, Köke, Selleri, Yumrutaş).

Bölge evlerinin çevreleriyle olan münasebetlerini 1) coğrafik, 2) ekonomik, 3) sosyal bakımlardan mütalea edeceğiz.

1) Coğrafik münasebetler: a) rüzgâr: rüzgâr, pencere ve hayat gibi evin açık kısımları üzerinde cihet ve büyüklük bakımından olduğu kadar, evlerin plânları üzerinde de etki yapmaktadır. Hayat'ların istikameti¹ orman ve bilhassa ova köylerinde güneye doğrudur. Bu hususta tespit edilen istisnalar ise avarız durumu ile köylerin şekilleşmesinin sonucudur. Ka-naatimize göre ev cephelerinin güneye bakmasının tek amili kuzey rüzgâ-

¹ Kapılar hayatın bulunduğu cephededir. Bunlar da hayat gibi güneye bakarlar.

rıdır¹. Bu rüzgâr kışın çok soğuk olarak eser. Öyleki avarız sebebiyle kuzeye dönük olan evlerin hayatları hasır ve tahtalarla kapatılmak suretiyle kuzey rüzgârından sakınılmak istenir Aynı sebeple güneye bakan evlerin kuzey taraftaki pencereleri ekseriya küçük yapılıdır.

Kışın çok korkunç tesirler yapmakta olan kuzey rüzgârı, yazları yaptığı serinlik sebebiyle aranmaktadır. Bu vaziyet "karnı yarık" evlerin doğmasını sağlamıştır. b) Güneşten istifade etmek üzere bir kısım pencereler evlerin doğuya bakan cephelerinde açılır. Bu hali bilhassa .dağ-orman kesiminde müşahede etmekteyiz. Hayatın güneye bakmasının bir avantajı da kış güneşine açık oluşudur. c) Soğuk: Dağ köylerinde evlerinin küçük eb'adda olmalarının sebeplerinden birisidir. Ocak ve bacalar, diğer ev aksamının aksine, soğuk etkisiyle, büyük ölçülerde yapılmaktadır. d) bitki-toprak: Araştırma bölgemiz sakinleri, inşaat malzemesi olarak ellerinin altında bulunan ham malzemeleri işlerler. Bu sebeple dağ köyleri odun, ova köyleri toprak evlerle kaplıdır. Bu sebeple dağ köylerindeki çatılar yırtma tahtayla, ova köylerindeki damlar toprakla örtülmüşlerdir.. ..

2) Ekonomik münasebetler: Bölge halkı muhtelif sebeplerle yerlerinden kalkarak muvakkat bir zaman için başka yerlere göç ederler. Bu halin neticesinde meskenle ilgili hususlarda bazı değişiklikler olur. Şimdi bunları göreceğiz: a) yaylaya çıkmak: köylüler hayvanlarını otlatmak ve yaylada ekdikleri sebzeleri korumak üzere yaylaya çıkarlar. Yaylalar köylerden 4-5 saat kadar uzaklıktadır. Buralara kadın ve erkek beraber giderler. Yaylada basit evler yapılmıştır. Hasırdan olana "alaçık" derler. Yere çakılan direkler üzerine hasır örtülmek suretiyle meydana gelir. Ayrıca, at kılından dokunan bezleri dik direkler üzerinde germek ve bunları uç kısımlarından yere bağlamak üzere çadırlar kurulur. Bir de Karaçay köyünde Tasladığımız yayla evi vardır. Adına "dam" denilmektedir. Dam'ı yapmak üzere, ağaçlar beşik örtü meydana getirecek şekilde temas ettirilir. Sonra hasıl olan şeklin üzerine çalı, çırpı örtülür. En üste de toprak dökülür. b) salıyı takip etmek²: Ormanlık bölgede raslanan bir göç şeklidir. Bu bölgede bir adamın 3-4 yerde evi vardır. Ev sahibi her yıl bunlardan birinde oturur. Bir evin civarında buğday ekilmişse diğeride darı ekilir. Ekimde buğday eken kimse, öbür eve yani darı salısına gider. Kışı burada geçirir. Mayıs sonunda burada darı eker. Bundan sonra hayvanlarını yaylaya çıkarır. Buğday erinceye kadar yaylada kalır. Buğday erince gider biçer. Buradaki işini bitirdikten sonra dönerek darılarını sular. Köylü her gittiği yerde

¹ Köylüler hayatların güneye bakmasını iki türlü izah ederler: dini sebep: Kiblenin güneyde bulunması yüzünden, bütün müslümanlarda olduğu gibi bura halkı da işlerinin iyi gitmesi, hayatlarını dertsiz geçirmeleri, dünya kötülüklerinden uzakta bulunmaları için, evlerini güneye karşı yaparlarmış. An'anevi sebep: Bölge sakinlerinin inancına göre ateşin güneye doğru yanmaması lazımmış. Bu sebeple ocaklık batı-doğuya baktırılmak suretiyle, ev cephesinin güneye yönelmesi sağlanmış.

² Göç etmek manasına gelir. Köylüler bunu taraf veya tarla manasında da kullanmaktadırlar: "darı salısına gidiyorum" tabirinde olduğu gibi.

barınmak için ayrı ayrı evler inşa eder. Buradaki arazi kıymetini kaybedince bu sefer ormanlıkta başka bir yer açarak yeni bir ev daha yapar. Eski evini olduğu gibi terkeder. Bu halin bir sonucu olmak üzere evler küçük yapılıdır. c) Harman, bağcılık, bostancılık dolayısıyla yer değiştirme: Bu gibi yerlere kısa zaman için gidilir. "çardak-köşk" ve "alaçık" larda ikamet edilir. Yere çakılmış dört sırk üzerine yırtma tahtalarla yapılan küçük barınaklara köşk veya çardak denir. Bunların üç tarafı kapalı olup ön kısımları açıktır.

Sosyal münasebetler: a) aile: bir evde bir aile barındığı¹ gibi bir kaç aile de barınabilir. Eğer evin bir odası varsa, bütün aile efradı bu odanın içinde ikamet eder. Odalar birden fazla ise, aile münasip şekilde odalara dağılır: ana-baba ayrı, kız çocukları ayrı, erkek çocukları ayrı birer odada kalırlar. Bu sebeple ailenin nüfus durumuna göre oda sayılarında artırma yapıldığı gibi, yeni inşaatta da bu husus nazarı dikkata alınır. Böylece iki odalı bir evin üç veya dört odalı hale geldiği vakidir. b) Evlenme: Evlenen çocuğuna mesken yapmak üzere arsa bulunmadığı takdirde baba, evinin bahçesinde ev yaptırır. Bu suretle bir avlu içinde bir kaç evin teşekkül etmiş olur. c) akraba: Yakın akrabalar uzaklara gitmiyerek aynı mahalle veya semte ev yaparlar. Bu durum son zamanlarda değişmiştir. Arsa yokluğu akrabaların aynı semtte oturmalarına büyük bir mani teşkil etmektedir. d) refah derecesi: Zenginlik veya fakirlik ova köylerinde evlerin büyüklüğü üzerinde tesir yapmaktadır. Zengin ailelerin evleri büyük ve iki katlıdır. Fakirler ise bazan hayvanları ile aynı yerde yaşarlar. Dağ-orman köylerinde zenginlik ve fakirliğin bu hususta herhangi bir rolü yoktur. Orada zenginide fakiride aynı şekil ve eb'addaki evlerde yaşarlar.

Acıpayam ve çevresinde tespit etmiş olduğumuz mesken şeklinin Anadolu meskenleri ile münasebeti? Bölgemiz düz damlı kerpiç evleri şekil ve malzeme bakımından Anadolu köy yapılarına benzemektedirler². Plân yönünden Anadolu meskeni ile bölgemiz meskenleri arasında şimdilik bir benzerlik tespit edemedik³. Zaten bu hususta kat'i bir şey söylemeğe imkân yoktur. Çünkü elimizde mukayese yapabilecek ölçüde malzeme mevcut değildir. Bilgilerimiz mahdut bir iki kaynağa dayanmaktadır. Bu kaynaklara göre, batı ve orta Anadolu evlerinin büyük bir ekseriyetinde ahır-samanlık, bir katlı evlerin içinde veya yanında, iki katlılarda ise, evin altındadır. Bu bakımdan Anadolu köy evleri ile bölgemiz evleri arasında bir benzerlik görmek mümkündür.

Çameli kesiminin ormanlık kısımlarında tespit etmiş olduğumuz ev tipi ile Sinop ağaç evleri arasında malzeme, plân ve şekil bakımından müşahade edilen benzerlik, üzerinde dikkatle durulması gereken vak'adır⁴.

¹ Bilhassa dağ köylerinde her evde bir aile barınmaktadır.

² Beken, Gazanfer, Garbi Anadolu mıntıkası Kerpiç binaları, 1949, ve Kafescioğlu, Ruhi, Orta Anadolu köy evlerinin tarihi yapısı, 1949.

³ Koşay, Dr. Hamit Koşay, Alaca-Höyük. 1951. (1) deki kitaplar.

⁴ (Ülkütaşır), M. Şakir, Sinop ve muhitinde eve dair an'aneler. Bartın gazetesi, 382.

Acıpayam evinin Anadolu tarihi ev tipi ile münasebeti b ahsine gelince, bu konu üzerinde mukayese yapabilecek herhangi bir materyele malik bulunmamaktayız. Bugüne kadar Anadolu tarihi meskeni hakkında bilgi verici bir kalem denemesi dahi yapılmamıştır. Hafriyat raporlarından istifade etmek suretiyle bazı mukayese malzemesini temin etmiş bulunuyoruz: Tarihi Anadolu meskeninin damları düz ve topraktır⁴. Duvarları da Acıpayam evinde olduğu gibi taş temele istinat eden kerpiçlerden yapılmıştır⁵. Plân dikdörtgen şeklindedir. Yalnız batı ve doğu Anadolu plânları arasında fark vardır. Megaron adını alan batı Anadolu ev plânında kapı, evin ön ve dar cephesi üzerindedir. Ocak umumiyetle odanın ortasında bulunur. Orta Anadolu ev plânlarında ise kapı ekseriya evin büyük cephesindedir. Ocak, oda duvarlarından biri üzerinde bulunur. Acıpayam ova köylerinde tespit etmiş olduğumuz plân az çok orta Anadolu tarihi ev tipini, ormanlık bölgede tespit etmiş olduğumuz plân ise, Megaron tipini andırmaktadır. Bu bilgileri ihtiyat kaydiyle ileri sürmekteyiz.

⁴ Arkeoloji Araştırmaları 2 (1945). ve Boğazköy II, 1938 (APAW3).

⁶ OIP 28-30.

ACIPAYAM MESKENİ İLE İLGİLİ ÂDET VE İNANMALAR

Arsa ile ilgili âdet ve inanmalar.—Bu kısımda mütalea edeceğimiz âdet ve inanmalar, eski çağlarda kuvvetli bir şekilde yaşamakta idi. Bu gün şurda, burda umumi olmaktan uzak bir şekilde bazı izlere rasgelmektedir. Köylülerce uğursuz ve tekinsiz sayılan yerler vardır. Bu gibi sahalarda inşaat yapılamaz. Eski mezar yerleri gibi.

Halk, üzerinde ev yapacağı arsanın uğurlu olmadığını anlamak için bazı usullere müracaat etmektedir :

1 — Bir arsa satın alınınca, arsanın uğrunu anlamak amacıyla derhal çarşıdan bir kilo tuz alınır. Bu tuz okunup üflendikten sonra icap eden yerlerde kullanılmağa başlanır. Tuz bitinceye kadar o aile içinde hastalık, ölüm veya herhangi bir fena hadise zuhur etmezse, arsa uğurlu addedilir. Derhal temel açılır. Fena bir hadise meydana gelise, o arsada ev yapılmaz veya arsa derhal satılır. (Karahüyük Afşarı, Hacı Kurtlar). Bu gibi arsanın satın alınmasında hiç bir mahsur yoktur. Uğursuzluk hali yalnız arsanın sahibine racidir. Arsanın yeni sahibi de aynı usulü kullanarak ev yatağının kendisi için uğurlu olup olmadığını araştırır.

2 — Temel olarak kazılacak yerin köşelerine dört ayrı yığın yapılır (taş). Arsanın tam ortasına raslıyan yere de içi su dolu bir bardak (desti) konur. Bu pratiğe tam akşam vakti başlanır. Üç kulhuvallahi, bir "elham" okunduktan ve arsanın uğurlu olması temenni edildikten sonra, hazır bulunanlar dağılarak evlerine, giderler. Ertesi "kuşluk" (sabah ezanı) yine hep birden arsaya gelinir. Dört taş kümesi ile su dolu desti kontrol edilir. Eğer yığınlardaki taşlar bozulmamış ve testideki su azalmamışsa, hayıra-yorulur ve iki gün daha yine aynı vakitlerde arsaya gelinerek aynı muayeneler yapılır. Eğer testideki su ile taşların durumu eskisi gibiyse, o arsa uğurlu addedilerek hemen temel açımına geçilir. Uğurlu olmıyan arsada ise inşaat yapılmaz (Hortma, Benlik).

Eskiden remil ile de bir arsanın uğuru araştırılmış. Fasulyalarla atılan bu remilin ceryan şekli hakkında hiç bir kimse bilgi veremediği için yalnız isim söylemekle yetineceğiz (Kalınkoz).

Bugün dağlık arazide ev yapmak için münbit arazi, ovalık yerlerde ise köyün içindeki veya civarındaki boş yerler yeter görülmektedir.

Temel ile ilgili âdet ve inanmalar.—Eskiden temel, haftanın belirli günlerinde atılmış: Perşembe ve pazar günleri. Çünkü, bu günler uğurlu saydırmış. Fakat, zamanımızda bu kaideye riayet eden kimse yoktur. Şimdi köylü ne zaman serbest kalırsa evinin temelini o zaman atmaktadır. Temel açma işine kuşlukta başlanır. Temelin, eskiden sağ köşeden açılmağa başlandığı söylenmekte ise de, bugün bu kaideye uyarak hareket eden-hiç bir kimseye rastlamadım. Temele ilk kazmayı kimin vurması lâzım geldiği

hakkında da bir âdet mevcut değildir. İlk kazmayı ev sahibi, eğer işçi kullanıyorsa işçilerden biri vurur. Ekseriya herkes evinin temelini kendisi açtığı için, temele de ilk kazma darbesini kendisi vurmaktadır. Yalnız, araştırma bölgemizdeki bütün köyler tarafından aynı şekilde yapılmakta olan yaygın bir âdet vardırki zikredilmesi önemlidir: bu, "ilk kazma duası" diye adlandırılan ve ilk kazma darbesinden önce evin dayanıklı ve içindekiler için hayırlı olması hususunda hoca tarafından okunan bir duadır.

Temel açıldıktan sonra, yapılmakta olan pratikleri aşağıda göreceğiz:

1 — Kurban kesmek: Bu usul, hemen hemen bütün köylerde caridir. Bununla beraber bazı aileler tarafından ihmal edildiği de görülmektedir: Ayaz köyünde büyük bir çoğunluk temelde kurban kesmemektedir. "Temel kurbanı" olarak isimlendirilen bu hayvanlar: horoz, keçi, koyun, tavuk, sığırdır. Eskiden deve de kurban olarak kesilirmiş. Ama bu âdet bugün unutulup gitmiştir. Kurbanın kimin tarafından kesileceğini gösteren bir kaide yoktur. Ev sahibi tarafından kesildiği gibi amelelerden biri tarafından da kesilebilir. Yalnız, kurbanın kadınlar tarafından kesilmesi kat'i surette memnudur.

Kurbanın açılan temelde kesilme zamanı köylere göre değişiklik göstermektedir. Kurban, a) temel ilk atıldığı zaman (Aladdin, Kırca), b) temele taş konmadan önce (Kurtlar, Hortma, Selleri, Çameli, Masıt, Acıpayam, Yeşilyuva, Kazatahtalı, Dedesil, Köke, Kızılhisar), c) temele ilk taş konduğu zaman (Yumurtaş), d) temel 20 cm. kadar yükseltildikten sonra (Karahöyük, Yassihöyük, Corum, Taraş) kesilir.

Kurbanın temelde kesildiği yerler de köylere göre değişiklik göstermektedir. Kurban, a) temelin kuzey kenarında (Köke), b) temelin güney kenarında (Benlik, Hacıkurtlar, Kuzören, Yumrutaş, Kırca, Karahöyük), c) temelin sağ kısmında (Kumafşarı, Apa, Yatağan) d) ocaklık duvarında (Çubukçular), e) evin boy duvarında (Karahöyük Afşarı), f) evin arka duvarının ortasında (Dereköy), g) temelin hangi cihetinde olursa olsun rastgele bir yerde kesilir (Yeşilyuva). Kurban nerede kesilirse kesilsin kanı muhakkak temelin içine akıtılır (bütün köyler) ve cepheleri kibleye çevrilir (bütün köyler).

Kesilen kurbanın eti şu kimseler arasında taksim edilir: a) usta ve işçiler arasında (Kuyucak, Y. Dodurga, Karahöyük Afşarı, Cumaalanı, Kalınkoz), b) usta ve işçilerle ev sahibi arasında (Yusufiye, Acıpayam, Corum, Masıt, Yakubiye), c) usta, işçi, ev sahibi de dahil olmak üzere akraba, tanıdık, fakirler arasında (Selleri, Oğuz, Kırca, Aladdin, Kızılhisar, Yeşilyuva), Kurban etinin dağıtılmasında kaide olarak etin sağ tarafı fakirlere sol tarafı usta, işçi, evsahibi ve komşulara verilir. Temelde kurban kesmekten maksat evi, ev sahiplerini, inşaatta çalışanları sel, yangın, ölüm gibi felâketlerden korumaktır.

2 — Temele bir şey atmak. a) bakır veya gümüş para (Kalınkoz, Yassihöyük, Kırca, Acıpayam), b) karcı otu (çörek otu) (Kuyucak, Oğuz),

c) buğday ve karcı otu (Yumrutaş), d) karcı otu, şeker, tuz (Arı Mezrası). Bakır, temele uğursa olduğu için, şeker, ev sakinlerinin geçimlerinin şeker gibi olmasını temin etmek için, karcı otu ile tuz, şeytan ve cinleri evden uzak tutmak için atılırlarmış.

3 — İki köyde temele içinde dua ve tarih yazılı bulunan şişelerin konduğunu söylediler. Yaptığım araştırmalar sonunda hiç bir köylü bu âdetin eski zamanlarda da yaşamakta olduğunu söyleyemedi. Kanaatimce, bu pratik bu iki köye sonradan girmiştir (Yatağan, Karahöyük).

Halk yalnız arsanın değil, açtığı temelin de uğurlu olup olmadığını bir takım hadiselerle nispet ederek söylemektedir: a) eğer temel açılırken yakınlardan veya temelin bulunduğu arsadan "yılan" geçecek olursa temel uğurlu addedilir (Yumrutaş), b) aynı yerlerden "tavşan" geçecek olursa o zaman temel uğursuzdur (Yumrutaş), c) yine aynı yerlerde "kaplumbağa"ya rastgelinirse bu yerler uğursuz addedilir (Yumrutaş). Temelin uğuru hakkında cari olan bu inanmalar "fosil inanmalar"dır. Adı geçen köyde bile çok ender tatbik edilirler. Eskiden çok geniş bir tatbik sahası buldukları hatta bu gibi temellerde kurulacak evlerin üzerinde tam manasıyla müessir oldukları anlatılmaktadır. Öyleki, temel açılırken kaplumbağa veya tavşana rastlandığı takdirde o arsa hemen terkedilmiştir. Nitekim bugün bile Anadolunun bir çok yerlerinde perili ve cinli sayılan arazi parçaları kullanılmamaktadır.

Duvarla ilgili âdet ve inanmalar.—Acıpayam ve Çameli kazalarının hakim bulunduğu bölgelerde duvarla ilgili âdet ve inanmalara nadir olarak rastgelinmektedir. Öyleki, bugün tesadüf edebildiğimiz kalıntılar yakın bir zamanda yok olmağa mahkûmdurlar. Zaten bu hususta bir kaç örnek tespit edebilmek bizim için bir hayli zor olmuştur. Halkın tatbik edegeldiği bu çeşit pratiklerden maksat: 1) eve nazar değmemesini sağlamak, 2) Uğurlu addedilen "bazı ev hayvanlarının hatıralarını saklamak, 3) şeytan ve cinlerin şerrinden korunmak, 4) süs ihtiyacını temin etmektir.

1) Eve nazar değmemesini sağlamak için: a) üzerlik (bütün köyler), b) kaplumbağa kabuğu-kâse parçalan (Kırca, Aladdin, Oğuz, Kızılhisar), e) Kaplumbağa-kabuğu-mavi boncuk (Karahöyük, Yassihöyük, Karahöyük Afşarı, Corum, Cumaalanı, Kuzören, Darıveren, Alıveren, Yüreğil), d) küçük kaplumbağa kabuğu ile bir baş sarmısak (Kurtlar), e) kaplumbağa kabuğu gökboncuk-gök bez parçası-yumurta kabuğu-karcı otu (Dedesil) kullanılmaktadır.

2) Uğurlu addedilen bazı ev hayvanlarının hatıralarını saklamak: a) öküz kuru kafası (Çameli), b) öküz kafası-inek kafası (Selleri, Kurtlar, Dedesil, Kırca). Bu kuru kafalar duvarlara asılmakta veya duvarlar üstüne konmaktadır. Bazı köylerde ise, inek ve öküz kafalarının duvar içine yerleştirildiği söylenmektedir (Cumaalanı, Karahöyük).

3 — Şeytanın ve cinlerin şerrinden korunmak için: kesilen tırnak ve çıkarılan diş rastgele herhangi bir yere atılmıyarak evlerin dış duvarlarına

konmaktadır (bütün köyler). Böyle yapılmadığı takdirde çarpılmaktan korkarlar.

4 — Süs ihtiyacını temin etmek için: duvarlara bir çok eşya asılır: a) yarım plak parçaları (Yumrutaş), b) mısır, soğan, ayva, sarmısak asmağı (bütün köyler).

Duvarlarda muhtelif maksatlar için kullanıldığını gördüğümüz maddeler, a) hayvani, b) nebatî, c) madenî menşelerden gelmektedir. Bu maddeler yalnız başlarına olduğu gibi bir kaç bir arada da kullanılmaktadırlar. Kaplumbağa kabuğu tek başına nazara karşı hiç de koruyucu değildir. Fakat mavi boncukla beraber kullanıldığı takdirde gözü kuvvetli olanlara karşı en büyük bir silâhtir. Öte yandan mavi boncuk yalnız istimal edildiği halde, diğer maddelerle de kullanılmaktadır. Bu takdirde nazara karşı kuvveti daha çok artmış olur. Nazar için kullanılan bu maddeler, geliş güzel ve işlenmeden duvarlara asıldıkları gibi belirli bazı şekillerde de duvara asılmaktadırlar. Üzerlik gibi.

Bu maddelerin duvarın ve evin muayyen bir yerine asılmaları hakkında kat'i bir kaide yoktur. Bununla beraber, evvelce işaret edildiği üzere diş ve tırnaklar ancak dış duvara konmaktadır. Diğer nazarlık ve süsler, elin yatışemeyeceği bir yükseklikte bulunmalıdır. Süs eşyaları umumiyetle oda duvarlarına asılmaktadır.

Eşikle ilgili âdet ve inanmalar.—Eşik hakkında cari olan âdet ve inanmalar, eşğin şeytan ve cinler tarafından işgal edilen bir yer olarak tasavvur edilmesinden doğmuştur. Bu sebeptendirki eşik uğursuz ve tekinsiz bir yer olarak tasavvur edilmiştir. Şu çale göre, insanlar burada şeytan ve cinlerin taarruzuna uğrayabilirler. Yani çarpılabilirler. Bu hale mani olmak maksadıyla doğan ve halk arasında geniş bir tatbik sahası bulmuş olan bir takım yasaklara rastgelmekteyiz. Bu gibi yasaklara dikkat edildiği takdirde şeytan ve cinler tarafından gelecek bütün tehlikeler bertaraf edilmiş olur. Adı geçen yasaklar genç kız, genç erkek, ergin kadın, ergin erkek, gelin gibi muhtelif sosyal mertebeleri işgal eden fertlere göre değişiklikler gösterir. Eşikle ilgili yasaklar şunlardır :

1 — Eşiğe basmak doğru değildir: Eşiğe basılmaz. Çünkü şeytan tarafından çarpılmak tehlikesi vardır. Köylerin ekserisinde bu kaide hakimdir. Bununla beraber bazı köylerde eşiğe basılmaktadır (Ayaz, Akalan, Cumaalanı, Yumrutaş, Y. Dodurga, Aladdin, Kurtlar, Hacıkurtlar). Bu kaide umumi yasağın tamamen aksidir ve adı geçen köylerde kuvvetle yürürlüktedir. Yalnız, eşiğe basılacak ayaklar bakımından köyler arasında farklar vardır: a) eşiğe sağ veya sol ayakla basılabilir (Akalan), b) eşiğe sol ayakla basılır (Ayaz), c) gelin eşiğe her iki ayağıyla basabilir (Cumaalanı, Yumrutaş, Y. Dodurga, Aladdin, Kurtlar). Burada çok enteresan bir hadise belirmektedir. Yumrutaş ve Kurtlar köylerinde erginler eşiğe basmadıkları halde, gelinler bu kaidenin istisnasını teşkil ederek eşiğe basmaktadırlar. Bu tezadın sebebi köylüye sorulduğu zaman, bunun bir uğursa olduğunu

gelinin gecikmiyerek zamanında doğumunu temin ettiğini söylemişlerdir. Hacıkurtlar köyünde gelin, güvey evine girerken eşige basar ve şu ölçülü sözü söylemiş :

"Bastım kapısının eşiğini",
"Yılında koydum beşiğini".

2) Eşik muhakkak sağ ayakla geçilmelidir: Bütün köyler arasında yürürlükte olan bu kaidenin sebepleri bakımından bazı köylerde ufak tefek farklılıklara rastlanmaktadır: a) eşigi sağ ayakla geçmek uğur getirir (Benlik Gölcük, Yatağan, Kuyucak, Yüreğil), b) eve şeytan girmez (Yumrutaş, Apa, Oğuz, Kırca, Karahüyük Afşarı), c) işler tıkırında gider (Kalaklar), d) sol ayakla eşigi geçmek günahdır (Kolak).

3) Eşik geçilirken muhakkak "bismillahirrahmanı rahim" denir (bütün köyler). Bu umumi kaideye rağmen, bir çok âdetlerde tespit ettiğimiz yok olma haline burada da rastlamaktayız. Yeni yetişen nesil, yukardaki yasağa riayet etmemektedir.

4 — Eşiğe oturulmaz: Bu umumi kaide kadın, erkek, genç ve ihtiyar herkese racidir. Öyleki, bekâr kız ve erkeklerin eşige oturmaları asla doğru değildir. Çünkü bu gibiler yasağı çiğnedikleri takdirde eş bulamazlar. Eşiğe oturmak isteyen ergin ve yaşlılar ise iftiraya uğramak tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bu kaidenin bir tek istisnasına Ayaz köyünde rastlanmıştır.

5) Eşikte uyumaz: bu, istisnası olmayan bir yasaktır. Eşikte uyuyanları şeytanın çarpacağından korkarlar.

6) Eşik yontulmaz: Eşik her ne sebeple olursa olsun yontulmamalıdır. Çünkü eşigi yontan kimse borçtan kurtulmazmış. Bu kaidenin istisnasına rastgelmedik.

7 — Eşiğe baş konmaz: Yaygın bir yasak değildir. Burada her türlü kötülüğün kökü farzedilen şeytanın çarpmasından korkarlar (Köke, Acıpayam, Oğuz, Karaçay, Çakır, Dereköy)..

Kapı ile ilgili âdet ve inanmalar.—Bu hususta yapılmakta olan pratikler şunlardır: 1) Kapıları açık bırakmak, 2) Kapılara yağ sürmek ve bazı cisimler asmak, 3) kapı önünde bazı hareketlerde bulunmak.....

1) Kapıyı açık bırakmak: Kapılar muhtelif sebeplerden ötürü açık bırakılır: a) askere, sılaya giden olursa kapı, gidenlerin ardından akşama kadar açık tutulur (Akalan, Acıpayam, Kızılhisar, Oğuz, Evgire, Yeşilyuva) Maksat, yolcuların sağ, salim dönmelerini temin etmektir. b) Gelin, güvey evine gelirken ev kapıları ardına kadar açılır (Akalan, Corum, Karaçay). Bundan gaye, gelinle beraber iyiliklerin de eve girmesini sağlamaktır c) Hergün erkenden kapılar açılmalıdır (Benlik, Kırca, Hacıkurtlar, Aladdin, Karahöyük, Kuyucak, Acıpayam, Yumrutaş, Karaçay). Bu takdirde, c/1) evin nasibi gür olur (Benlik, Kırca), c/2) eve hayır dolar (Hacıkurtlar, Aladdin), c/3) eve melekler girer (Karahöyük, Köke, Kurtlar). d) kapı,

yalnız gündüzleri açık bırakılmalıdır (Acıpayam, Yumrutaş, Karaçay, Kuyucak). Çünkü, d/1) gündüzleri açık bırakılmayan kapıyı şeytan açar (Kuyucak), d/2) Açık kapı uğur getirir (Acıpayam), eve melekler girer (Yumrutaş, Karaçay). Bu genel kaidenin bir istisnası olmak üzere Karahöyük Afşarı köyünde kapılar açık bırakılmaz. Aksi halde kilitsiz, kapısız birisiyle evleneceklerinden korkarlar.

2) Kapıya yağ sürmek ve bazı cisimler asmak: a) kapılara yağ sürmek: Gelin, güveyin evine gireceği sırada, kaynanası veya başka bir kimse tarafından eline içinde yağ bulunan bir tahta kaşık sıkıştırılır. Gelin de kaşığın içindeki sade yağı kapıya sürerek eve girer (Bütün köyler). Bundan maksat yeni evlilerin nasiplerinin gür, ömürlerinin gür, olmasını sağlamaktır. Yağ sürme pratiğinde köyler arasında ufak tefek bazı farklar görülmektedir: a/1) bir köyde gelin, kapının üstüne yağ sürdükten sonra, evvelce eline verilmiş olan anahtarla evin kapısını açar, a/2) iki köyde gelin, kapının üstüne yağ sürerek sokak kapısını üç kere açıp kapadıktan sonra eve girer (Bademli, Karahöyük), a/3) Bazı köylerde kapının yalnız üst tarafına değil alt tarafına da yağ sürülür (Aladdin, Hacıkurtlar, Kolak). Bütün köylerde kapılara sade yağ sürüldüğü halde Kökede zeytin yağ da sürülmektedir. Bir de gelin eve girerken değil, eve öküz, at, inek, manda gibi hayvan alındığı zaman ahır kapılarına ve hayvanın tırnağına yağ sürülmektedir (Benlik, Kuyucak, Aladdin, Apa, Karaçay, Yumrutaş, Kazatahtalı, Dedesil). b) kapıya bazı cisimleri asmak: eve nazar değmesin diye kapılara: b/1) Mai boncuk (bütün köyler), b/2) nal (Kuyucak, Yumrutaş), b/3) Kaplumbağa kabuğu (Kurtlar), b/4) üzerlik (hemen hemen bütün köyler) asılır.

3) Kapı önünde bazı hareketlerde bulunmak: a) evliliğin uğurlu olup olmadığını anlamak için gelin, oda kapısının önüne konmuş olan içi su dolu bir bakracı ayak darbesiyle devirmeğe çalışır. Eğer, bakraç devrilir ve içindeki su dökülürse bu evlilik uğurlu addedilir. Aksi olursa uğursuz sayılır. (Benlik), b) gelin, güvey evine girerken başına, b/1) para ve kabak çekirdeği (Kuyucak), b/2) kabak çekirdeği (Yüreğil), b/3) kabak çekirdeği, buğday ve para (Karahöyük) atılır, c) askere ve sılaya giden olursa arkasından su dökülür (bütün köyler).

Kapı dolayısıyla halk tarafından yapılmakta olan pratiklerden maksat, evi nazardan korumak, ev sakinlerini fenalıklardan uzakta tutmak ve koruyucu melekleri eve sokarak ev ile sakinlerini şeytanın baskısından muaf tutmaktır.

Çatı ve dam ile ilgili âdet ve inanmalar.—Dam veya çatının yapılması sırasında, evin uğurlu olmasını temin maksadıyla kurban kesilmekte ve ustalara bazı hediyeler verilmektedir. Çatının iskeleti tamamlanınca usta çatıya bir bayrak ile renkli bir kumaş asar. Bu bir işarettir. Bu işareti gören ev sahibi ustalara para, koyun ve gömlekli gibi bazı hediyeler verir. Ayrıca ev sahibinin akrabalarıyla komşular da hediyeler getirirler. (Aladdin, Ka-

rahöyük, Yassihöyük, Taraş, Kızılhisar). Bazı köylerde usta işaretleri asarken, çatıdaki tahtalara keserinin tersiyle vurmak suretiyle gürültü yapmaktadır (Çubukçular, Ören). Diğer taraftan damların örtülmesi esnasında kurban kesilmektedir (Akalan, Acıpayam, Kırca, Selleri, Yeşilyuva, Kızılhisar).

Ocaklık ile ilgili âdet ve inanmalar.—Ocaklık ile ilgili âdet ve inanmaları iki kısımda toplayabiliriz: a) ocaklığın doğrudan doğruya kendisiyle ilgili olanlar, 2) Ocaklığın içindeki ateşle ilgili olanlar.

1) Ocaklığın doğrudan doğruya kendisiyle ilgili olan âdetler: Ocaklığın muhtelif kısımları kadın ve erkeklere ayrı ayrı tahsis edilmiştir: ocaklığın sağ köşesinde evin en büyük erkeği oturmalıdır. Buraya aileden başka kimse hele kadınlar oturamazlar. Ocaklığın sol köşesi ise kadınlara mahsustur. (Yumrutaş), b) Ocaklığın başına (önüne) oturulmaz ve yatılmaz. Aksi takdirde çarpılacaklarından korkarlar (Acıpayam, Selleri). c) Ocaklığın içine çocuklar (Karahöyük Afşarı) ve büyükler (Masıt, Hüsniye) giremezler. Girenlere şeytan ulaşır (çarpar). d) Ocaklığın kemeri yapılırken ev kadınının duvarcıya bir gömleklik vermesi şarttır. Duvarcı hediyesini alıncaya kadar kemerini bitirmez (Hüsniye, Kabaklar, Yusufiye, Arı Mezrası). e) Ocaklık kemerini çeviren ustaya, ev sahibi tarafından bir mendil verilir (Kuzören).

2) Ocaklığın içindeki ateşle ilgili âdetler: a) bir ocağın yanmaması, ait bulunduğu evin söneceğine işaret sayılır (bütün köyler). b) Ocaklığın içine su dökmemelidir. Kazara dökülecek olursa, derhal besmele çekmelidir¹ (bütün köyler). c) Ocaklıkta yanan bir odunu ayakla düzeltmek iyi sayılmaz. Çünkü, evden ölü çıkacağına inanırlar (Karaçay, Hüsniye). d) Ateşle oynayan kimse yatağa işer (Cumaalanı). e) Sönmüş odun veya çıra tekrar yakılmak istendiği zaman, muhakkak sönmüş tarafından yakılmalıdır. Eğer buna riayet edilmezse, evin keçi, koyun, gibi hayvanlarının dişileri yavrularını ters olarak doğururlarmış (Karaçay).

Bundan başka, bir de ocaklıktaki ateşin muhtelif durumlarına göre yapılan istidlaller vardır: ateş yanarken birden bire gürlerse, birinin ev sahibini andığı söylenir (Cumaalanı). Eğer ateş çatlıyarak yanıyorsa, o zaman ev sahibi hakkında dedi kodu yapıldığına inanılır (Acıpayam, Oğuz, Kırca, Aladdin, Karahöyük, Selleri).

Baca ile ilgili âdet ve inanmalar.—Bu hususta devam etmekte olan iki âdet tespit edilmiştir :

1) Baca kemeri ikmal edilince ustalara çorap, gömlek gibi hediyeler verilir (Benlik, Corum, Kızılyaka, Arı Mezrası).

2) Baca üzerinde bir baykuş öterse, evden birinin öleceğine hükmedilir (Cumaalanı, Çameli, Acıpayam, Çakır).

Ev bitimi ile ilgili âdet ve inanmalar.—Bir ev bittiği zaman, evin uğurlu ve hayırlı olması, nazardan korunması için aşağıdaki pratikler yapılır :

¹ "Ocağa su dökmek" tabir haline gelmiştir.

1) Kurban kesilir, 2) hediye dağıtılır, 3) mevlut okunur ve dua edilir.

1) Kurban kesilir: Kurban olarak horoz, tavuk, koyun, keçi kesilir. Kurbanı evi yaptıran kimse keser. Kurban eti dağıtılmaz. Yapılacak yemeklere konarak veya ayrıca yemek yapılarak büyük bir ziyafet verilir. Yemekler şunlardır: bulgur plavı, et yemeği (bütün köyler).

2) Hediye dağıtılır: Ev sahibi tarafından usta ve işçilere: a) para veya incir (Kalınkoz), b) peşkir (Hacıkurtlar, Acıpayam, Oğuz, Yeşilyuva, Ören, Aladdin), c) basma, alaca, gömleklik (Dedesil) verilir.

3) Mevlut okunur ve dua edilir: Ziyafetten sonra, mevlut okunur, namaz kılınır ve dua edilir. Duanın hitamında evden ayrılan davetliler, ev sahibine "evin uğurlu olsun" dileğinde bulunurlar (bütün köyler).

Evlerde uğursuz sayılan yerler.—Bir ev içinde şeytan ve cinlerin insanlara ulaştığı yerler şunlardır :

a) Gusulhane (bütün köyler), b) çamaşırlık (köyler), c) bulaşıklık, d) hela (köyler), e) çörten (köyler), f) merdivenin önü (Yumrutaş).

Benlik köyünde evlerde tekinsiz sayılan hiç bir yer yoktur.

Bu gibi yerlerde şeytan ve cinin çarpmasından korunmak için alınan tedbirler: a) tekinsiz yerlerde fazla durmamalıdır. b) seslenmemelidir, c) düşmemelidir.

GENEL NETİCE

İnşaata başlanılmadan önce üzerinde ev yapılacak arsanın uğurlu olup olmadığı araştırılır. Bundan sonra ağaç kazıklar çakılarak temel kazıtına geçilir. Temel'in muntazam olup olmadığı "şeref ölçme" ile araştırılır. Temel kazılırken yılanı raslanırsa evin uğurlu, kaplumbağa ile tavşana raslanırsa evin uğursuz olacağına yorulur. Temel açımında keçi, koyun, horoz gibi hayvanlar kurban olarak kesilir. Kanları temelin içine akıtılır. Temel kalınlığı "ana" duvarlar'da 40-50 cm., "baca duvarlar"ında 75-90 cm., temel derinliği ise bütün duvarlarda 10-150 cm. arasında değişir.

Temel duvarı örülürken alt sıralara konan taşlar üst sıradakilerden daima büyük olur. Bölgede kuru örme hakimdir. Bazan taş sıraların arasına çamur konmaktadır. Duvarları "öz"den olan düver evlerin temelleri yoktur

Ev duvarları taş, kerpiç, odundan olur. Kerpiç yapılara ova köylerinde, odun yapılara dağ-orman köylerinde, taş yapılara ise her iki kesimde de raslamaktayız. Taş ve kerpiç yapıların inşası sırasında "bağlantı"ya son derece dikkat edilir. Bu yüzden kerpiç duvarlarda "kazık-yan" metodu doğmuştur. Ayrıca duvarlara ağaç "çatkılar" atılmaktadır. Böylece duvarların sağlamlığı arttırılmış olur. Evlerin ana duvarları iki, baca duvarları umumiyetle üç sıra taş ve kerpiçten yapılırlar. Duvarlara nazarlıklar, kuru hayvan başları, soğan, sarmısak, darı asılır.

Bölgede "kara örtü", "beşik örtü" ve "topan dam" adları verilen üç çeşit dam-çatı şekli vardır. Kara örtü düz ve toprak olanıdır. bu şekle ova köylerinde raslamaktayız. Beşik örtü iki yüzlü dam şeklindedir. Dağ-orman köylerinde görülmektedirler. Topan dam, dört yüzlü olanıdır. Dağ-orman köylerinde müşahede edilirler. Bununla beraber bu dam şekillerine değişik nispette de olsa diğer bölgelerde tesadüf etmek imkânı vardır.

Acipayam ve çevresinde hiç penceresi olmıyan evler vardır. Bazan duvarlarda pencere yerine ufak delikler açılmaktadır. Pencerelelerin ekserisinde cam yoktur. Umumiyrtle güneye bakarlar.

Kapılar çakma, geçme veya yekpare olarak yapılırlar. Tahtadandırlar. Ağaç veya demir kilit kullanılır. Kapılar umumiyetle güneye karşıdır. Gelin, damat evine girerken kapıya yağ sürer. Yolcu arkasından kapının önüne su dökülür. Ev kapıları sabah ve gündüz açık bırakılır. Eşiğe oturmak, yatmak, basmak iyi sayılmaz.

Ocaklık, dağ-orman köylerinde oda kapısının karşısında bulunan duvarda, ova köylerinde baca duvarında bulunur. Dağ-orman kesimindeki ocak kemerleri düz ve ocak büyüktür. Ova köylerinde ise ocak kemerleri yarım daire şeklinde olup ocak küçüktür. Ocaklık kemerini yapan ustaya hediye verilir. Ocaklık başında oturulmaz, yatılmaz. Ocaklık içine su dökülmez.

Baca, evlerin doğu batı duvarları üzerinde bulunur. Taş, kerpiç ve ağaç kabuğundan yapılır. Kesidi kare, dikdörtgen şeklindedir. Yüksekliği 30-120 cm. arasında değişir. Baca üzerinde baykuşun ötmesi fenaya yorulur.

Evler dikdörtgen şeklindedir. Kerpiç evlerin üzeri düz ve topraktandır. Az da olsa beşik ve topan örtülü olanlar vardır. Taş evlerin üzeri beşik ve topan örtülüdür. Çok az nispette düz ve toprak damlı olanlar vardır. Düver evlerin üzeri ise sadece beşik ve topan örtüdür.

Ova köylerinde evler genel olarak iki katlı, iki odalıdır. Ekserisi kerpiçtir. İki katlıların altı ahır-samanlıktır. Zahire evin içinde saklanır. Ev boyutları dağ-ormanınkinden fazladır. Dam düz ve topraktır.

Dağ-orman köylerinde evler umumiyetle bir katlı ve bir odalıdır. Ekserisi odundur. Samanlık, ahır ve ambar evin dışında ve ondan uzaktır. Ev boyutları küçüktür. Çatı yalnız beşik örtü ile topan damdır.

Evler birbirlerinden bahçe duvarları ile ayrılmışlardır. Küçük cepheleleriyle temasta bulunan evler azdır. Dağ-orman köylerinde etrafı avlu duvarı ile çevrili ev yok gibidir. Aynı avlu içinde bir kaç ev bulunabilir. Bu arazi kıtlığı ile nüfus fazlalığının sonucudur.

Acipayam evi, düz damlı oluşu ve kerpiçten yapılışı bakımından orta Anadolu evi ile tarihi Anadolu evini andırmaktadır. Öz evler, plânları bakımından batı Anadolu tarihi ev tipine; madde, plân ve şekil bakımından ise Sinop çevresindeki bugünkü meskenlere benzemektedirler.

HOUSE - PLANNING AT THE DISTRICT OF ACIPAYAM

(Summary of a doctorate thesis)
By. Dr. ORHAN ACIPAYAMLI
Assistant of Ethnology

Acipayam is a little town of Denizli. There are 79 villages and a population of 60000 in the district. The land is shaped like a rectangle stretching from north to south the northern part is mountainous and covered with forests and the southern part is plain surrounded by mountains. The passes are narrow and The roads are few. There is one narrow road which is the main route between Denizli and Acipayam. This road extends up to to the subdistrict called Akalin. What few other routes exit are extremely narrow and are useless in winter. The climate is severe: in summer it is hot with no rain. In winter it is cold with much snow. Villagers in this mountainous land live by cattle-breeding. In the plain people do agriculture. In all of these villages hand weaving is known and practised. It is because of these geographical differences that we find two different types of house-planning, one for the plains, one for the mountains of Acipayam district.

Villages of the plain	Villages of the mountainous
<i>Foundation:</i> Rectangular. Depth from 20 cm. to 150 cm. depend on the kind of the soil. width from 40 cm. to 80 cm.	<i>Foundation:</i> Foundation do not exist. The walls of the houses are made of peeled logs. Placed one upon the other resting upon the earth (Fig. 37).

In areas where the mountain and plain type of house construction overlap. This event occurs in an ethnological sense. The natural result is houses with or without foundations scattered through these inter-mediate zones. We shall refer to this intermediate zone in this paper as the "Passage Sector". We have observed that the vast majority of villages in the passage sector have houses with foundations. Only in one village did we find a few houses without foundations. This seems to show that the method of building houses with logs is not in vogue (Look at Ethnographic map: Ethografik harita: Temelsiz evler.

Walls: Stone is used for foundation. Stones are knitted to make a wall without using mud, bigger stones are laid to the first layers of the foundation (Fig. 34). The height of this foundation wall is always higher than the level of the earth (Fig. 36). The walls of the room are based on a wooden band (Fig. 39-40). The material used for the side Walls consists of sun-dried bricks (Fig. 41) which are very easily available in the locality. Stone is rarely used in side wall. Bricks are knitted in a special method (Fig. 46).

Walls: There is no foundation wall. Side walls are of peeled logs-called öz put on each other to make a wall (Fig. 59). Most of the side walls are of these logs although same stone walls are noticeable. At this part of the district wood is abundant and is frequently used in house building.

While brick walls are commonly seen at the houses of mountainous land villages of the passage sector only one village of the plain Land villages of the same sector is using logs for house construction (Map: Kerpiç evler). Even in this village houses with walls of logs are few and they are composed of side walls of some stables and straw-houses. For the construction of mountainous land villages one can easily get the necessary mud for making bricks however it is not so easy to get wood for the plain land villages (Map: Düver Evler), In any case here there is a predilection for sun-dried brick walls. Stone walls can be seen at both of the parts of this sector (Map: Taş Evler). The characteristics of the spreading of side walls are the same of foundation. That is; both of the types could not go so far as the inside however there are some stone walls at some villages which are very far from the passage sector This case suggests us that stone walls buildings have been adopted from some other localities.

Roof: Most of the roofs are iflat and covered with earth (Map: Toprak Dam). At plain land villages some four-faced (topan) (Map: Toprak Dam) and cradle shaped (beşlik) roofs can be seen (Map: Beşik Örtü). They use roof-tiles (Map:

Roof: Here most of the roofs are cradle shaped. Wood is used for covering the roof (Map: Yırtma tahta dam). There are few roofs covered with tiles. There are some four faced roofs too, and the cover of these are wooden. Flad roofs.

Kiremit Dam), which are manufactured by themselves. Very few of the roofs are covered with wood.

Flat roofs are not only noticed mountainous land villages of "passage sector", but also at mountainous land villages themselves. However most of the roofs are either of cradle shape or four faced at "passage sector". At this fact we have observed that an ethnological rule is at work here, that the details of material culture are much more imitated than its main figures. So the types of roofs have much more spread out at all the parts of the same district than the types of walls have. The reason for this is that flat roofs are difficult to build and less useful compared to others. Roof tiles are hardly seen at mountainous land villages and wooden roofs are very rare at plain land villages. Roof tiles have been lately introduced to the district but are noticeable at houses of the "passage sector". At mountainous land villages there are no tile furnaces. Their transportation is very difficult.

Plan of the house: At plain land villages houses are of two stored. Up-stairs are of two rooms having a space called "hayat" before them (Fig. 83). Dawnstairs is used as stable and straw-house. The door is at the wide front side. In general the "hayat" is towards the south. Each of the rooms have one ore three windows. Window oriented to the north are smaller than the others. In "hayat" there are two fire-places which are towards East and west. The reasons why the houses are made of two stored are: expensive cost of the land and the need to animals in the stable keeping the hause warm. Generally there are no windows. In fact in winters the North Wind blows very bitterly at this part of the district. At those sides of the houses which look to the south are the "hayat" and windows. Houses of plain land vil-

Plan of the house: Houses at mountainous land villages are of one store which is consisting of merely a single room. In each of the room there is a big fire-place and also a small window. Door is at the narrow side of the house. In wooden houses the fire-place is covered with stones (Fig. 86).

lages are much bigger than those of mountainous land village houses.

There are many houses built in conformity of the plan of plain land village houses at the mountainous land villages of the "passage sector". However we have not seen a single house built after the plan of mountainous land villages at the plain land villages of this sector. Strow-houses and stables are not included to this fact. There are some reasons why the mountainous land village houses are smaller than that of the plain land village houses: First in the plain land villages more than one family live in one house whereas in mountainous land villages only one family occupies the house this is the social reason. The economical reason is that the people of mountainous land villages live a half nomadic life. A few goats and a small piece of land which is not fertile are all of their fortune. They cultivate grain but every other year. Their small piece of land becomes unfit for culture in a few years. Then they find a new piece of land in the forest, which they prepare for culture and there they build a wooden house in a few days. These houses are naturally small and used for a short period. The geographical reason is that the climate is very hard here and houses must be built small.

Courtyard: Houses at plain land villages are built in a courtyard, the walls of which are of sun-dried bricks or of stone. Sometimes more than one house is built within a courtyard due to the narrowness of the land.

Courtyard: At mountainous land villages houses, generally, have no courtyard. Those which have a courtyard are of wooden walls.

At "passage sector" walls of courtyards are of two kinds those that are of sun-dried bricks and stone and those which are wooden. However we have observed that the characteristics of each of the parts of this sector did not prove reciprocal influence.

Though stone building has been lately introduced to the district it has been spreading vastly and is preferred to sun-dried bricks and wooden walls. The plan of the house is not changed whereas the function of downstairs is changed it begins to be used as a sitting room. The flat roofs are rapidly disappearing. The four faced roof is in vogue. The cover of the roof is neither of earth nor wooden but it is of roof tile which is manufactured at the district

itself. We personally think that the future plan of the Acıpayam. District is of two stored with stone walls, four rooms and four faced roof.

At this district the material used in house building is the same of other districts of Anatolia. As we have no documentantation enough we are not in a position to make a comparison to other districts on the problem of plan of the houses.

As for the relation to privious house plan of the district: there is a close relationship between the two; because we know that the old Anatolian huoses are of flat roofs covered with earth, and their walls are of sun-dried bricks built up on stone foundations and the foundation is rectangular. There is a distinction between the western and Middle Anatolian old house planning: the Western type is that wich is called "Megaron" the door of wich situated at the front and narrow side. In Middle Anatolian old house the door is at the wide front side of the house. The house plan of plain land villages of the Acıpayam district is somewhat similar to that of old middle Anatolian type. At mountainous land villages the plan of the houses is like Megaron.

At Acıpayam District some rites observed in relation with the building a house. These are in order to keep evil eye and evil spirits far from home and bring happiness and prosperity. Rites are performed when the land is bought, foundation is begun to be built and also in connection with making the roof and fire-place and the chimney.

ETNOĞRAFYA ANKETİ

- 1 — Mevsimlere göre sıcaklık, yağmurlar ve yağış zamanları ?
- 2 — Kar: Kar yağma zamanı, yerde kalış süresi, kalınlığı ?
- 3 — Mevsimlere göre değişen rüzgârlar ve isimleri ?
- 4 — Arazi: Köyünüz nasıl bir arazi üzerindedir (dağ, vadi) ? ve arazinin bünyesi (Kalker, kum, taş) ?
- 5 — Hangi mevsimde hangi faaliyetler yapılır (hasat, et biçme, bağ bozumu, darı kaldırma, testicilik, hasırcılık, dokumacılık v.s.) ?
- 6 — Köyün adı nedir? Ne manaya gelmektedir? Köyün nüfusu ne kadardır (Kadın, erkek, çocuk)
- 7 — Ev sayısı: Tek ve iki katlı evlerin ayrı ayrı sayıları ne kadardır ? Kaç evde ahır, ambar evin altındadır? kaç evde, evin bitişiğindedir? Kaç evde tamamen ayrıdır? nerededir ?
- 8 — Bir evde kaç aile barınmaktadır? Bu ailelerin akrabalık dereceleri nedir? Bir ailenin üyeleri kimlerdir? Adetleri ne kadardır? Kız veya erkek evlenince ailelerinin yanındamı kalırlar? yeni bir evemi taşıyırlar? Akralara ait evler köyün aynı bir semtindedir? başka başka yerdemidir ?
- 9 — Köyünüz evlerinin pencere, kapı, hayat gibi açık kısımlarının istikameti hangi cihete göredir? size bu istikamete hangi amiller sebep olmuştur (rüzgâr, güneş, dini sebepler veya batıl itikatlardan hangisi) ?
- 10 — Köyünüze ait bir evin plânını çiziniz. Köyünüzdeki en büyük evle en küçük evin ölçülerini yazınız.
- 11 — Köyünüzde kaç tane 1, 2, 3, 4, v.s. odalı ev vardır? Herbirini ayrı ayrı yazınız. Akraba bütün aile aynı bir odanın içinde mi yatmaktadır? Odalara verilen adlar (tak-tuk odası gibi, mahalli isimler). İki katlı evlerde alt kattaki odalar ne için kullanılırlar? Oda duvarları neden yapılmıştır ?
- 12—Zengin ve fakir evlerinde ne gibi eşya ve aletler vardır? Mutbak eşyasına varıncaya, kadar yazınız ?
- 13 — Evlerin duvarları neden yapılmıştır? Evlerin hem içi hemde dışı sıvanırım? Sıva ve badana neden yapılır? Lüzumlu malzeme nereden getirilir? Duvarlarda dolap ve delik varsa eb'adları? Duvarlara neler asılır (mısır asmağı v.s.)
- 14 — Temelin derinliği, genişliği, kalınlığı ne kadardır? Temel nelerden ve nasıl yapılır? Teferruatla anlatınız.
- 15 — Köyünüzde ne kadar beşik ne kadar karaörtü ne kadar topandam vardır? Damların kaç tanesi toprak ile, kaç tanesi kiremit ile, kaç tanesi tahta ile örtülüdür? Çatı nasıl yapılır ve ne gibi malzemeler kullanılır? Eve su sızması için dama tuzlu sumu serpilir (tuzlu su nasıl hazır-

lanır, nasıl dama çıkarılır, ne ile serpilir) ? veya toprakmı serpilir (bu toprak nereden getirilir, dama nasıl dökülür ne gibi aletler kullanılır)? yoksa yungulanırmı (nasıl) ? başka bir usu biliniyorsa onu anlatınız.

16 — Kapı: neden yapılmıştır? kaç kanatlıdır? kapı çerçeye ne ile bağlanmıştır? kapı kilitleri tahtamıdır, demirmidir? yapılış ve işleyişlerini anlatınız. Kapı içerden ne ile kapatılır? tavsif ediniz. Kapının eb'adı? Kapıda oyma veya boyama süsler varmı? Bunlar dini bir mânaya gelirler mi? şekillerini çiziniz? Ölü kapıdan çıkarılırken ne yapılır? Gelin eve girerken neler ceryan eder? Kapı hakkında inançlar varmı ?

17 — Eşikle ilgili âdetler nelerdir? Eşiğe basmak doğrudur? neden? Eşiği geçerken önce hangi ayak atılır? neden? Eve girerken bismillah denirini? Eşikte kurban kesme âdeti varmıdır? ne zamanlar? Kapılara mai boncuk, nal, hayvan başı ye başka bir şey asılırmı? neden? Kapı gündüzleri bilhassa dini sebeplerle açık bırakılırmı? Geniş bir şekilde izah ediniz. Yeni gelin geldiği zaman ev kapısına veya eşiğe yağ sürülürmü? Gelin eşiğe basarmı? niçin? eşiğe oturulurmu, eşikte uyunurmu? eşik yontulurmu? eşiğe genç kızlar niçin oturmaz? Evden askere giden olursa kapı akşama kadar açık bırakılırmı? Bir hayvan alındığı zaman (hangi cins hayvanlar?) ahır kapısının başına sade yağ sürülürmü? Burada bahsedilmeyen köyünüzde cari diğer âdetler varsa geniş bir şekilde bahsediniz.

18 — Pencere: Eb'adı, şekli, pencerelerde parmaklık kafes veya kapak varmıdır? Varsa bunlar hangi maddeden yapılmıştır? şekilleri nasıldır? Mümkünse resimlerini çiziniz. Bir odada genel olarak kaç pencere bulunur? Köyünüzde kaç tane penceresiz oda vardır? Köyünüzde pencere ile ilgili itikatlar varmıdır ?

19 — Her evde ayrı bir avlu varmıdır? Avluların genel olarak şekilleri nasıldır (Dairevi, kare, v.s.)? Avluların ayrı kapıları mevcut mudur? Avlu duvarları neden yapılmıştır? Avlu duvarlarının yüksekliği ve avlunun büyüklüğü ne kadardır ?Avlunun içinde neler vardır (ahır, samanlık, ambar v.s.)?

20 — Köyünüzdeki evler birbirine bitişik midir? Yoksa yekdiğerinden ayrı mıdır? Evlerin arasında sokak mı yoksa bahçe veya avlu mu vardır? Böyünüzde içinde birden fazla ev bulunan avlu varmıdır? Varsa kaç tanesinde iki, kaç tanesinde üç, ilâh.. ev vardır? İçinde birden fazla ev bulunan avlulardan birinin şematik bir plânını çiziniz. Bir çok haneli avluda oturanlar akrabamıdırlar? akrabalık dereceleri? Bu evler kimin malıdır? böyle bir avluda nüfus sayısı ortalama kaçtır ?

21 — Temel atıldıktan ev bitimine kadar geçen zaman içinde ne gibi faaliyetler görülür (temel taşı nerden getirilir? yontulurmu, temel yok mudur? kerpiç nasıl yapılır? bu hususta ne gibi aletler kullanılır? toprak nereden tedarik edilir? Çatı veya damın meydana getiriliş şekli? İnşaatın muhtelif devirlerinde kimler çalışır (duvarcı marangoz, amele v.s. ve her birine ait aletleri gayet geniş bir şekilde anlatınız).

22 — İnşaatla ne zaman kadınlar ve ne zaman erkekler çalışır? Akralar birbirlerine yardım ederler mi? nasıl ?

23 — İnşaatlarda çalışan işçi ve ustalar yerlimidirler? Yabancı işe hangi memleketle aittirler? Usta ve işçi ücretleri? Kapı-mandılaz ev teslimi varmıdır ?

24 — Genel olarak inşaat mevsimi hangisidir? Bir ev ortalama ne kadar zamanda biter? ne kadar para sarfolunur ?

25 — Köyde ev satımı carimidir? Bir ev kaçta satılır? para ile ev kiralanırım?

26 — Ocak: Eb'adı? Odanın içindeki yeri? Şekli? Ocaklığın içinde bulunan eşyalar? ocakla ilgili âdetler varmıdır ?

27 — Köyünüzdeki en eski bir evin yaşı nedir? Bir ev ortalama olarak ne kadar dayanır? Evler hangi sebeplerle tahribe uğramaktadır? Senede kaç defa evler boşaltılır ve temizlenir (Niçin)?

28 — Köyünüzde inşaat dolayısıyla yapılan ne gibi tören ve âdetler vardır? temele para, Karcı ot (çörekotu), şeker, buğday gibi maddelerden biri atılırını? Temel için kurban kesilirmi? temelini hangi tarafında kesilir? Kanı nereye akıtılır? Kurban etini kimler yer? Bir evin duvarları çıkılıp çatı ağaçları konulduktan sonra ne yapılır (mes: Ortadaki ağaçlardan birine yeşil bir dal, diğerine ucuna renkli bir bez parçası asılmış bir deynek çakılırını? Bunları kim çakar? Bu hadise üzerine komşular ve evsahibi hediye getiririni?) Ev bitince neler yapılır? hep beraber yemek yenirmi? Köyünüzde bir arsanın uğurlu olup olmadığı araştırılırını? (mes: bir kilo tuz alınarak tuz bitinceye kadar fena bir hadise zuhur etmezse o arsaya uğurlu nazarı ile bakılabilirini? Temel yatağının dört köşesine birer taş yığırını ve arsanın ortasına su dolu bir bardak konarak dua okunması, ertesi gün temele bakmaya gelindiği zaman taşlar bozulmuş, su dökülmüş ise arsa için uğursuzdur denilebilirini. Bu ameliye bir kaç defa tekrarlanırını? Temel atarken yılan çıkarsa arsa uğurlu tavşan çıkarsa uğursuz telâkki edilirmi? Kırkayak ve tavşan öldürüldüğü zaman o arsaya inşaat yapılabilirini ? Bu âdetlerden bu gün yoksa, eskiden var olup olmadığını araştırınız. Köyünüzde bu hususta daha ne gibi âdetler vardır?

29 — Evlerde süs varmıdır (Oyma, veya, yaldız)? Bu süsler evin neresinde bulunurlar? Şekillerini çiziniz. Bu süslerin dini herhangi bir manası varmıdır? Kaç evde musandıra vardır?

30 — Köyünüzdeki evlerin şekilleri nasıldır (Dairevi, kare, dikdörtgen, gayri muntazam?) İki katlı evlerin ve katlarının yüksekliği? Köyünüzde misafir odası varmıdır? her evde hela varmıdır? nasıl yapılır? evin neresindedir? Evlerde uğursuz addedilen yerler mevcut mudur (Gusulhane, çamaşırılık, bulaşıklık)? Evlerde ata yadigârı olarak neler saklanır? Ev duvarlarına kuru hayvan başları, bir baş sarımsak, eski çocuk papucu, çarık parçası, küçük kablumbağa kabukları asılırını? Evlerin içinde sinai faaliyetler yapılırım (hasırcılık, kilim dokuma testicilik v.s.)

31 — Köyünüzde özev (odundan ev) varmadır? miktarlarını ve durumlarını yukarda zikredilmiş olan sorulara göre cevaplandırınız. Bir evi yapmak için kaç öz lâzımdır?

32 — Köy sakinleri mevsim veya aylara göre köy haricinde bulun bir yere göçerlermi? Ne zaman? Burası köyden ne kadar uzaklıktadır. Bu göç edilen yer nasıldır (dağlık, ovalık) ? Köylüler niçin muayyen zamanda yer değiştirmek zarureti duyarlar? Köylüler burada ne ile meşgul olurlar? " Göç yerine erkeklermi yoksa kadınları gider? Göçederken beraberlerinde neler götürürler? Buradaki meskenler nasıldır? neden yapılmıştır? cihazları ?v.s. ?

33 — Köyünüzün yanından çay, ırmak geçer mi? Köyünüzde su, pınar, çeşme bol mudur? ne kadardır? nerededirler, köyün içinde mi dışında mı? Köyü bazan sel basarmı? Buna karşı alınan tedbir nedir?

34 — Yaz aylarında köy delikanlıları çalışmak üzere başka memleketlere giderlermi? Nereye giderler?

35 — Köyün esas şekli nasıldır? Evler bir yol boyunca mı sıralanmıştır. Yoksa dağınık veya bir arda mıdır? Cami mescit yatır köyün neresindedir? Köyün merkezinde bir meydanlık varmıdır? Pazar yeri nerededir? Mezarlık köyün neresinde ve hangi istikamettedir?

Not : Yukardaki sorular haricinde bildikleriniz varsa tafsilâtle yazınız. Bilhassa vereceğiniz isimlerin mahallii adlar olmasını dikkat dđiniz.